

Michael Kræmmer: Den hvide klan

PDF-udgave august 2006

Kommentarer til PDF-udgaven, august 2006:

Udgaven svarer tekstmæssigt til andet oplag af den trykte udgave (1999), men af hensyn til ophavsrettigheder uden de fleste illustrationer. Inger Bjerg Poulsen har venligst givet tilladelse til at bringe kortene og stamtavlerne. Resten må man tænke sig til. Det er angivet i teksten, hvor illustrationerne stod i den trykte udgave,

Der er nedenfor lavet en indholdsfortegnelse, der gør det muligt at manøvrere i denne elektroniske udgave. Den oprindelige indholdsfortegnelse er også bevaret, og der er i venstremargen anbragt sidetal, der refererer til den trykte udgaves sidetal. Personregistret bagest refererer ligeledes til den trykte udgaves sidetal.

Den elektroniske udgave vil om muligt senere blive suppleret med et noteapparat og fyldigere litteraturangivelser.

Teksten kan bruges frit under forudsætning af, at forfatter og titel angives. Videre anvendelse af kortene skal ske under hensyn til almindelige opretshavsregler.

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL PDF_UDGAVE:

Forord

Saxo og de andre: Hvad der er skrevet om Absalon

1. Barndom ca.1128 – ca.1145

Fødsel

Skjalm Hvide og hans slægt

Landmandsliv

Familieidyl

De første læreår

Landet på kong Niels' tid

Krig og krigsførelse

Sørøverne

Valdemar

2. Uddannelse og lynkarriere 1145-1158

Om at rejse

I Paris

Borgerkrigen 1147-1152: Sven og Valdemar sejrer

Borgerkrigen 1152-1157: Knud og Valdemar sejrer

Blodgildet i Roskilde

Sejren ved Grathe

Sejrherrerne

3. Bispetiden 1158-1177

En foretagsom ung mand

Vendertogene

Godsejeren

Klostrenes velgørere

Vilhelm af Æbelholt

Bygherrerne

Barnekongen Knud

Elimineringen af Buris

Festen i Ringsted

På vej til ærkebispesædet

Elimineringen af Eskil og Trued-slægten

Kåringen i Lund

4. Ærkebispetiden 1178-1201

Oprøret i Skåne

Kongeskifte

Supermagten Danmark

Kongemagt med vokseværk

Valdemar Knudsen

Lovgiverne

Historieskriverne

Mere familieidyl

Absalons død

5. Status

Absalons værk: Danmark i Europa

Eftermæle og personlighed

Hvidernes skæbne

REGISTRE OG OVERSIGTER

Spor af Absalon

Årstal og slægtstavler

Kirkens opbygning i det 12. århundrede

Anvendte skriftlige kilder

Forslag til videre læsning

Personregister

MICHAEL KRÆMMER

Den hvide klan

Absalon, hans slægt og hans tid

SPEKTRUM

Den hvide klan

Absalon, hans slægt og hans tid

Copyright © 1999 by Michael Kræmmer

2. oplag

Omslag og typografisk tilrettelægning:

Carl Vang Petersen

Omslagsillustration: Anne Bang

Kort og slægtstavler er tegnet af

Inger Bjerg Poulsen

Bogen er sat med Times New Roman hos NBC PrePress, København
og trykt hos Olesen Offset, Viborg

Kopiering fra denne bog må kun finde sted
på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan
og kun inden for de i aftalen nævnte rammer

Printed in Denmark 1999

ISBN 87-7763-195-1

Udgivet med støtte fra
Alfred Good's Fond
Jens Nørregaard og Hal Kochs Mindefond

„... hverken tiden eller folkets vekslende skæbne har formået at dæmpe den glans, der stråler om Absalons navn. Endnu er han vel den største mand, Danmark har fostret.“

AXEL LARSEN: ABSALON, 1899

„Absalon var blandt historiens udkårne. Ingen dansker har som han formet sin samtid og nærmeste eftertid. Ingen har som han sat sin personligheds stempel på sine omgivelser. Det skyldes ikke blot hans lyse forstand og vældige vilje, men allermest hans samfundsfølelse, der lod alle interesser gå op i en højere enhed. For så vidt var han, skønt forud for sine landsmænd, i bedste forstand barn af sin tid. Den harmoni, der var i ham selv, bredte sig over det samfund, han viede sine kræfter.“

HANS OLRİK: ABSALON, ANDEN DEL, 1909

„Absalon var et geni, en samfundsreformatør, en folkefører af de sjældne få, der har ledet et søndret rige, et folk, der før var splittet, frem til at blive et samlet hele ... Han var en banebrydende ånd, en foregangsmand, en kulturhøvding, netop fordi han i sin person sammenfattede folkets bedste egenskaber og forbandt dem med geniets høje naturgaver.“

VILHELM MADSEN: BISKOP ABSALON, 1928

„... han lånte ikke blot sin hæder af heldige omstændigheder. Med sin handlekraft bidrog han selv til at være den rette mand, til den rette tid, på det rette sted, og Absalon fik afgørende indflydelse på historiens forløb.“

FRANK BIRKEBÆK I FORORDET TIL
ABSALON, FÆDRELANDETS FADER, 1996

INDHOLD

FORORD	9
SAXO OG DE ANDRE: HVAD DER ER SKREVET OM	
ABSALON	11
1. BARNDOM ca. 1128-ca. 1145	
Fødsel	15
Skjalm Hvide og hans slægt	17
Landmandsliv	21
Familieidyl	26
De første læreår	31
Landet på kong Niels' tid.	36
Krig og krigsførelse	40
Sørøverne	44
Valdemar	48
2. UDDANNELSE OG LYNKARRIERE 1145-1158.	
Om at rejse	51
I Paris	55
Borgerkrigen 1147-1152: Sven og Valdemar sejrer	67
Borgerkrigen 1152-1157: Knud og Valdemar sejrer	71
Blodgildet i Roskilde.	78
Sejren ved Grathe	81
Sejrherrerne	83
3. BISPETIDEN 1158-1177	
En foretagsom ung mand	86
Vendertogene	88
Godsejeren	94
Klostrenes velgørere	96
Vilhelm af Æbelholt	103
Bygherrerne	106
Barnekongen Knud.	111
Elimineringen af Buris	113
Festen i Ringsted.	117
På vej til ærkebispesædet.	120
Elimineringen af Eskil og Trued-slægten	123
Kåringen i Lund	126
4. ÆRKEBISPETIDEN 1178-1201	
Oprøret i Skåne	129
Kongeskifte	134
Supermagten Danmark	136
Kongemagt med vokseværk	139
Valdemar Knudsen.	142
Lovgiverne	144
Historieskriverne.	147
Mere familieidyl	151

Absalons død	157
5. STATUS	161
Absalons værk: Danmark i Europa	161
Eftermæle og personlighed	167
Hvidernes skæbne	172
REGISTRE OG OVERSIGTER	177
Spor af Absalon	177
Årstal og slægtstavler	179
Kirkens opbygning i det 12. århundrede	185
Anvendte skriftlige kilder	188
Forslag til videre læsning	193
Personregister	196

Forord

Mit ønske med denne bog har været på én gang at male et billede af 1100-tallets Danmark, at skrive samfundshistorie og at portrættere den af århundredets personer, vi kender mest til. Det er en stor mundfuld, og læseren må afgøre, om nogle eller alle formål er blevet opfyldt.

Hans Olrik skrev en Absalonbiografi i to bind ved sidste århundredskifte, og den har stået sig som standardværket århundredet ud. Min bog har ikke til formål at være afløseren for Olrik i det næste århundrede. Den udtrykker et synspunkt og inklinerer til diskussion, såvel om Absalon som om den epoke, han levede i.

Alt efter hvilken indsigt læseren på forhånd har i middelalderen og specielt i det 12. århundredes Danmarkshistorie, vil jeg anbefale, at man orienterer sig i oversigterne bagest i bogen, inden man påbegynder læsningen.

Jeg vil gerne takke Anne Bang for fotografering og Kurt Villads Jensen, Niels Saxtorph, Hanne Moltke og Niels Henrik Holmqvist-Larsen for konstruktiv gennemlæsning og kritik af manuskriptet, især sidstnævnte for en detaljeret og ubønhørlig kritik af min sprogbrug.

Det skal understreges, at alle synspunkter og faktuelle oplysninger i bogen, som den her foreligger, udelukkende står for min egen regning.

Tak til Jens Nørregård og Hal Kochs Mindefond samt Alfred Good's Fond for velvillig støtte til bogen.

Hvor intet andet er anført, er fotografierne i bogen fra Nationalmuseet.

Michael Kræmmer, januar 1999

Saxo og de andre: Hvad der er skrevet om Absalon

s.11 Historien her handler om den omformning af landet, Hviderne bidrog til, om deres motiver til at deltage og om deres udbytte af det. Og selvfølgelig om hovedpersonen Absalons rolle i det hele.

Den beskriver først og fremmest de aktører, hvis færden kilderne fra dengang giver os indblik i. Det er de herskende vi ved noget om. Om deres indbyrdes magtkampe og intriger. Men også om deres fremsynethed og driftighed, deres byggelyst og skriveiver.

Absalon levede i et meget dårligt belyst århundrede af danmarkshistorien. Der er kun ganske få dokumenter og tekster overleveret. Men mellem dem er der en enkelt, der rager op, om ikke andet så ved sin fylde. Det er Saxo Grammaticus' Danmarkskrønike. Den del af Saxos krønike, der behandler tiden fra Erik Ejegods død til krønikens afslutning i 1186, fylder hvad der svarer til små 300 maskinskrevne sider (à 2400 anslag). Til sammenligning ville de to andre danske krøniker fra samme århundrede, Roskildekrøniken fra 1130'erne og Sven Aggesens Danmarkshistorie fra 1180'erne, hver fylde omkring seks sider. Samtlige andre berettende kilder til Danmarks historie i det 12. århundrede fylder tilsammen mindre end Saxo.

Saxo var en generation eller to yngre end Absalon. Han skrev en vældig Danmarkshistorie, der begyndte i landets fjerneste oldtid og sluttede på Saxos egen tid. Saxo er vores hovedmeddeler om i hvert fald den senere halvdel af 1100-tallets historie. Absalon var Saxos vigtigste meddeler om begivenhederne, og Saxo havde Absalon som hovedperson i sin historie. Dermed er Absalon blevet den person, vi ved mest om på denne tid, og et naturligt valg af person at se tiden igennem.

Illustr: Angers-fragmentet

En side fra det såkaldte Angers-fragment, som regnes for at være en del af Saxos original-håndskrift. Bemærk den flittige brug af margen-tilføjelser.

Flere udenlandske krøniker indeholder værdifulde oplysninger om danske forhold på Absalons tid, ikke mindst fordi de ofte kan korrigere ellers enslydende danske kilder. Den islandske Knytlinga-saga er faktisk en danmarkskrønike, den er skrevet midt i 1200-tallet, men formodes at bygge på kilder fra 1100-tallet. I Lübeck skrev to præster, Helmold og Arnold efter tur en venderkrønike, der indeholder mange oplysninger om danske forhold. Den ene dækker Absalons ungdom, den anden hans senere år. Især den senere, Arnolds, er velinformeret om danske forhold og om Absalon selv. Endelig indeholder den engelske kronikør Radulfus Nigers verdenskrønike enkelte oplysninger om Danmark af stor interesse. Krøniken adskiller sig

nemlig fra de fleste danske beretninger derved, at den repræsenterer et andet partistandpunkt end Absalons og Valdemar den Stores.

- s.13 Ud over de berettende kilder har vi for hele 1100-tallet kendskab til omkring 530 breve, diplomer og dokumenter, der enten er skrevet i eller vedrører Danmark. Heraf er ca.110 fra abbed Vilhelms brevbog, en bog der skulle tjene til undervisning i brevskrivning, mere end den skulle oplyse ved sit indhold. I 25-30 af de øvrige breve og dokumenter optræder Absalon som udsteder eller vidne. Det væsentligste af dem er hans fyldige testamente. Derudover er de fleste af hans breve udstedt i forbindelse med ejendomsspørgsmål, mest gaver og mageskifter med Sorø Kloster, men også med Esromklostret, Vor Frue kloster i Roskilde og andre.

Historieskrivningen om Absalon begyndte allerede kort efter hans død. I Sorø kloster, som hans slægt selv havde grundlagt, opstod der allerede i 1200-tallet en slægtshistorisk interesse for Hvide-slægten; dens stamtavle blev nedskrevet, og der blev malet en skjoldefrise med slægtens våbenskjolde inde i klosterkirken.

Det var også en Sorø-abbed, Morten Pedersen, der i 1589 fik udgivet „Biskop Absalons og Herr Esbern Snares herkomst og adelige stamme“, det første forsøg her i landet på at skrive en slægtshistorie om andre end kongeslægten.

I 1514 udkom en trykt udgave af Saxo, og historieforskningen herhjemme begyndte i det hele taget at tage form i 1500-tallet. Absalon blev derved genstand for fornyet interesse, men det var først med 1800-tallets nationale, eller om man vil: nationalromantiske strømninger, at Absalon påkaldte sig virkelig intens interesse som en førende skikkelse i en af nationens storhedsepoker. Estrup udgav den første Absalonbiografi i 1826 med den for tidsstemningen sigende titel: „Absalon som helt, statsmand og biskop“.

De efterfølgende biografier gentog Estrups hyldelse til nationens helt: Axel Larsen: „Absalon – historisk skildring“ fra 1899, Hans Olrik: „Absalon“ fra 1908-09 og Vilhelm Madsens noget patetiske „Biskop Absalon – fædrelandets fader“ fra 1928, udgivet i anledning af 800-året for Absalons fødsel.

- s.14 Den eneste af disse biografier, der stadig kan stå sig, er vel Olriks. Den er velskrevet, vidende og indeholder mange analyser. Den er også præget meget af sit hovedforlæg Saxo, hvorfor danskernes talrige krigstogter til de vendiske områder fylder en stor del af tobindsværket. Olrik lukker ikke øjnene for Absalons mindre sympatiske handlinger, men i beundring for nationens store søn vælger han som regel at bortforklare dem.

Siden Olriks tid er historieforskningen på mange områder blevet mere kritisk, ikke mindst over for historikernes egne forudfattede meninger. Der er også kommet ny viden til siden da, mest fra arkæologisk hold. Der er da også kommet mere nøgterne vurderinger af Absalon, spredt i brede værker og specialfremstillinger, men nogen samlet fremstilling til afløsning af Olrik er ikke blevet lavet.

Vi har hverken fra Saxo eller andre i samtiden fået overleveret ret mange beskrivelser om den befolkning, der hele tiden måtte levere det materielle grundlag for den intrigerende, magtsøgende, kæmpende eller kirkebyggende elite: de store og små bønder, fæsterne,

husmændene, tyendet, slaverne. De kendes knapt nok fra kilderne, kun fra sliddet på et endnu bevaret kirkegulv, en plovridse i en skov, aftegningen af et fundament til et hus.

Men Absalons historie berørte også dem.

1. Barndom ca.1128 – ca.1145

Fødsel

s.15 Absalon blev født i 1128 eller lige derved. Hans noget usædvanlige navn er hentet fra Bibelen. Her var Absalon den jødiske kong Davids søn, der rejste oprør mod sin egen far, men samtidig blev berømmet for sin skønhed. Navnet var ikke almindeligt, men dog taget i brug i Danmark på denne tid.

Hans forældre boede på en gård i landsbyen Fjenneslevlille i Alsted herred, mellem de nuværende købstæder Sorø og Ringsted. Gården var Skjalm Hvides slægtsgård, nu gået i arv til den ene af Skjalms sønner, Asser med tilnavnet Rig.

Asser var vistnok ikke den ældste af Skjalmsønnerne, alligevel var det ham, der besad slægtsgården. I Danmark havde den ældste søn nemlig ikke forrang i arvefølgen og således heller ikke en given førsteret til slægtsgården. Asser selv lod den da også til sin tid gå i arv til sin yngste søn.

Fjenneslevlille hedder i dag Kirke Fjenneslev og kendes af mange på grund af kirken med de to tvillingetårne, der kan ses fra hovedvejen.

Et overleveret sagn fortæller, at Asser var draget i krig, mens han kone fru Inge ventede sig. Han kunne ikke nå hjem før barselen, og han pålagde da fru Inge, at hvis hun fødte en dreng, skulle hun bygge et tårn på kirken. Blev det blot en pige, skulle der ikke gøres noget videre.

Inge fik imidlertid ikke én, men to drenge, fortæller sagnet. Det var Esbern og Absalon. Derfor måtte hun rejse to tårne på kirken, og det var en stolt og glad Asser, der vendte hjem fra krig og fik øje på tvillingetårnene på lang afstand.

Bortset fra at Asser og Inge var Absalons forældre, er der ikke meget sandt i sagnet. Esbern var storebror til Absalon, ikke tvillingebror, ved vi fra en sidebemærkning hos Saxo. Tvillingetårnene på Fjenneslev kirke er bygget af mursten, et materiale der først et halvt århundrede senere blev taget i anvendelse i Danmark. Og endelig har det med tidens byggeteknik taget år og ikke måneder at rejse to tårne, og intet tyder på, at Asser i 1127-28 var på krigstog i flere år. Overhovedet førte man i Danmark under normale omstændigheder kun krig sæsonvis, i de perioder hvor gårdene ikke behøvede pasning.

s.16 Den tidligste nedskrivning af sagnet, vi kender til, er fra 1500-tallet, her indgår det i Sorø-abbeden¹ Morten Pedersens slægtshistorie over Hvideslægten. Det er ikke muligt at spore, hvorfra Morten Pedersen har hentet historien, han henviser kun til „Sorø klostres bøger og breve ...“.

I årene omkring Absalons fødsel havde kong Niels' beskedne men stabile styre varet i knap 25 år. Niels var ikke nogen stærk regent, og den senere del af hans regeringstid havde de yngre medlemmer af kongeslægten, landets stormænd og nogle af bisperne i stigende grad overtaget initiativ og styre. De kongesønner, der stod mest frem, var den tidligere konge Erik Ejegods tre sønner, Harald, Knud og Erik, samt kong Niels' egen søn, Magnus.

Harald med tilnavnet Kesja var den ældste, efter sigende noget af en røver; han havde regeret en kort tid under sin fars fravær i 1103 og nåede senere at blive Niels' medkonge i knap en måned. Knud var Erik Ejegods eneste ægtefødte søn, han var af Niels blevet gjort til hertug af Sønderjylland, hvor han opnåede sit tilnavn Lavard, der menes at betyde „brødgiveren“, dvs. den der har nogen i sit brød. Han havde gode tyske forbindelser og blev netop på denne tid med den tyske kejsers hjælp gjort til kne (fyrste) over to vendiske stammeforbund. Knud havde i sin barndom været sat i pleje hos Skjalm Hvide, og han kom vist stadig i hjemmet i Fjenneslev. Erik stod i skygge af sine halvbrødre, og når han nævnes, er det mest i forbindelse med Knud. Han skulle senere blive konge med tilnavnet Emune. Magnus den Stærke var den yngste, men havde allerede opnået at blive udråbt til konge af gøterne i Sydsverige.

Der herskede for det meste et spændt forhold mellem to eller flere af de fire kongesønner, og somme tider udartede det ligefrem til kamphandlinger. Samtidig gjorde stormænd som den sjællandske Peder Bodilsen og den jyske Kristian Svensen, hvad der passede dem. Men der herskede hvad man kaldte fred i landet.

Den vaklende fred holdt kun til Absalons tredje leveår. Den 7. januar 1131 blev Knud Lavard, Asser Rigs ven og plejebroder, dræbt ved Haraldsted af sin fætter Magnus, en begivenhed, der kom til at præge Absalons barndomsår, og hvis følger endog kom til at sætte rammerne for hans voksne liv.

Skjalm Hvide og hans slægt

s.17

Det folk, kong Niels herskede over, var ikke et homogent folk, hvor få havde for meget og færre for lidt, men et klassedelt folk. I den øverste klasse befandt sig nogle få, meget indflydelsesrige slægter, herunder kongehusets sidegrene, fra hvis rækker bisperne og de øverste kongelige ombudsmænd („jarler“, „gældkere“, hærførere) ofte blev hentet. I de næstøverste lag kom kongens øvrige ombudsmænd, ledingshærens styresmænd, kongens hirdmænd, bryderne på de store kongsgårde, storbønderne. De nederste lag bestod af almindelige selvejerbønder, store og små fæstere (landboer og gårdsæder), småbønder og husmænd, ufri forpagtere, tyende, slaver (trælle) og daglejere. Svævende mellem disse grupper var der ganske få lærde og ganske få handelsfolk og håndværkere.

De øverste lag udgjorde ikke en egentlig adel. Der skulle gå endnu 100 år, før de første skridt blev taget til at indføre ridderslag, skattefrihed og andre særrettigheder, som formelt hævdede en adelsstand over jævne mennesker. Men de stærke slægter på denne tid behøvede ikke en adelstitel for at hæve sig over mængden. De havde magt og indflydelse, der til tider kunne måle sig med kongens, og de besad store jordejendomme.

Skjalm Hvides slægt var en af disse slægter. Skjalm var iflg. Saxo hele Sjællands styresmand i slutningen af 1000-tallet, dvs. han havde befalingen over den sjællandske flåde, når kongen brugte sin ret til at indkalde ledingsflåden. En gang indkaldte han endog selv ledingsflåden til togt mod venderne på et tidspunkt, da kongen ikke selv udnyttede sin ret. Alene den oplysning fortæller os en del om, hvor megen magt mænd af Skjalms position kunne have.

Vi ved i øvrigt ikke meget om Skjalm, der levede i en særdeles dunkelt belyst periode af Danmarkshistorien. Da det vendiske Rygen omkring år 1100 i en kort periode var under dansk

herredømme, gjorde kongen, Erik Ejegod, Skjalm til „høvedsmand“ over øen. Skjalm og danskerne havde kun siddet der i kort tid, men mere end 60 år senere erfarede hans sønnesøn Absalon, at Skjalms styre stadig blev husket af rygboerne.

Endvidere ved vi om Skjalm, at han blev plejefar for en kongesøn. Da kongen Erik Ejegod drog på pilgrimsfærd til Jerusalem, formodentlig i 1102, overlod han sin eneste ægtefødte søn, Knud, i Skjalms varetægt. I tidens opfattelse blev denne handling betragtet som en særlig æresbevisning over for den, der blev betroet kongesønnen.

Det antages som regel, at Skjalm døde i første halvdel af Niels' regeringstid; hvad vi ved med sikkerhed er, at han ikke længere levede i det dramatiske år 1131.

De fire Skjalm-sønner, Toke, Sune, Asser og Ebbe, overtog tilsyneladende ikke umiddelbart faderens fremtrædende plads. Kilderne til Niels' tid er på den anden side så sparsomme, at vi kan mangle omtale af selv de mægtigste og mest indflydelsesrige. Vi mangler eksempelvis navne på flere af biskopperne.

Eftertiden har givet betegnelsen „Hviderne“ til medlemmerne af den slægt, hvis stamfader var Skjalm Hvide. På deres egen tid kaldte man højst deres slægt for Skjalm-slægten og senere måske for Absalons slægt. Men det er ikke sikkert, at datiden overhovedet har benyttet en betegnelse for slægten. Det er mere os, der ved tilbageblik finder det praktisk at have en fællesnævner.

På den tid, hvor Absalon kom til verden, var der endnu mægtigere slægter end Skjalms. To af dem kender vi fra samtidige kilders omtale af deres aktiviteter i det politiske liv.

Den ene, som kommer fra Sydsjælland, kaldes som regel Bodil-slægten. Bodil-slægtens indflydelse synes at være meget stor i 1120'erne og 30'erne, hvor Peder Bodilsen var det mest fremtrædende medlem af familien. En af hans iøjnefaldende magtdemonstrationer var, at han, mod kongens ønske, formåede at få sin egen kandidat ind på ærkebispesædet. Efter Peders død (han omtales sidste gang i 1142) nævnes slægten kun ganske lidt i forbindelse med de styrende kredse, selvom den vedblivende synes at have ejet store jorder i det sydsjællandske og på Lolland.

Den anden kaldes her Trued-slægten efter stamfaderen (hos andre forfattere også Trugot- eller Torgunna- eller Trund-slægten). Slægten talte i Absalons barndomsår flere bisper og fremtrædende hærførere blandt sine medlemmer. Fra det danske ærkebispesædes oprettelse i 1103 og trekvart århundrede frem var ærkebispens af Trued-slægten. Og Kristian Svensen af denne slægt, bror til den første ærkebiskop Asser og næsten jævnaldrende med Skjalms sønner, havde så meget indflydelse, at kongen kunne være nødt til at indrette sig efter ham: Kong Niels måtte nedsætte strafferammen i sin egen hirdlov, da Kristian engang havde brudt den.

I tiden efter drabet på Knud Lavard i 1131 var Trued- og Bodil-slægten allieret med Hviderne i kampen mod kong Niels. Men derefter skiltes deres veje.

I løbet af Absalons levetid kom disse to slægter efterhånden til at stå i skyggen af Hviderne, og Absalons historie er sammen med meget andet historien om de store slægters indbyrdes kamp om magten.

s. 19

Der var andre både rige og indflydelsesrige slægter ved siden af Skjalms, Bodils og Trueds. Vi kan fornemme, at de må have været til stede i det sociale og politiske landskab, de er blot anonyme for os.

Vi ved ikke, hvordan disse slægter opnåede deres rigdom og position. Om de havde haft den fra „tidernes morgen“, eller om de tiltog sig den på et historisk kendt tidspunkt. Vi kan kun gisne om svaret:

Stormandsslægterne kan have været ældgamle, høvdingeslægter som de ofte kaldes. En mulighed er, at de var udløbere af småkongeslægter, hvis riger var blevet opslugt af en rigssamling som den, Harald Blåtand hævdede at have foretaget i 900-tallet. En anden måske mere sandsynlig forklaring er, at deres position stammer fra den seneste vikingetid, hvor nogle af vikingeanførerne blev udstyret med store kongelige ombud som „thegn“, jarl eller som hærleder (styresmand) for en hel region, således som Skjalm Hvide var det for Sjælland.

Vi ved, som det er vist, at Skjalm var en mægtig mand, og netop i Skjalm Hvides tilfælde ved vi også en smule om, hvor rig han var.

Vi ved lidt om, hvor meget jord Skjalms børn ejede, og en del mere om hans børnebørns besiddelser. Herfra kan vi til en vis grad slutte tilbage til stamfaderens gods, men også kun til en vis grad, idet hans driftige efterkommere både købte og giftede sig til mere jord, foruden at de sikkert modtog en del som deltagende på de sejrende sider i tidens borgerkrige. Man kan derfor ikke tælle arvingernes gods sammen og deraf slutte sig til Skjalms (som det undertiden er blevet gjort). Til gengæld kan vi formode, at det drejer sig om arvegods fra Skjalm, når flere af hans efterslægts linjer havde del i samme bys jorder. Ud fra den betragtning kan vi anslå, at kernen i Skjalms ejendom var en seks til otte landsbyer eller smågodser mellem Sorøssøerne og Gyrstinge sø vest for Ringsted.

s.20

Det er selvfølgelig en meget pæn besiddelse, men uden sammenligning med hans børnebørns og oldebørns vældige godsbesiddelser. Skjalm var fra en tid, hvor godsophobningen næppe var så enorm som et par generationer efter hans død. Hans store magt og indflydelse må have hidrørt fra andet end blot godssrigdom.

Da Skjalm døde og hans ejendom skulle deles mellem fire sønner og to døtre, må hver enkelt af børnenes mængde af arvejord således have været relativt beskednen.

Slægtsfølelsen i den tids stormandsslægter rakte ikke kun til forældre, børn og søskende, men også videre til fætre og kusiner, onkler og tanter, nevøer og halvnevøer.

Ved siden af sig havde den egentlige familie venner og trofaste følgesvende. Og under sig havde den folkehold, tyende og slaver og måske også krigsfolk, ligesom de bønder, der boede på familiens jorder, i en eller anden grad var knyttet til den.

Familien, vennerne, deres følger og folkehold udgjorde tilsammen en størrelse, som det er svært at finde navn for. „Slægtsforbund“ er måske den bedste betegnelse. Det er også blevet kaldt en „klan“, som det kendes fra Skotland, andre har kaldt det et „parti“, forstået som en part i det politiske spil. Datiden brugte ofte den latinske betegnelse „familia“, som vi kan fortolke som noget i retning af „storhusholdning“.

Der var som nævnt flere slægter eller slægtsforbund som Hvidernes i 1100-tallet, godsrige og magtfulde familier som under det uudviklede kongedømme herskede over store områder på egne eller formelt på kongens vegne. De udkæmpede egne krige og førte det store ord i den lokale retshåndhævelse.

De havde somme tider et afgørende ord at skulle have sagt ved selve kongevalget, i enkelte tilfælde havde de magt til at få kongen afsat. De tiltog sig mange af de lukrative poster i det spirende kirkelige magtapparat.

De besad de klassiske mafia-karaktertræk: Organisationer som byggede på familien og personlige bånd, og som enten omgik eller slet ikke anerkendte samfundets øvrige institutioner. Imidlertid skulle både kongemagten og kirken i løbet af 1100-tallet i stigende grad gøre krav på at kunne styre landet, og slægterne skulle komme til at stå over for dilemmaet, om de skulle tilpasse sig eller stritte imod denne udvikling.

Landmandsliv

s. 21

I 1128 var der som sagt ikke nogen totårnet kirke i Fjenneslevlille. Der var en stor gård med tilhørende trækirke, i hvilken Absalons farfar og oldefar lå begravet. Måske var trækirken allerede da afløst af en uanselig stenkirke, der i så fald var en af omegnens første.

På denne gård tilbragte Absalon sin barndom. Som alle andre af tidens børn er han desværre anonym for os – det skrevne ord blev ikke brugt flittigt på denne tid, og kvinder og børn var der slet ikke plads til at fortælle om. En beskrivelse af barnet Absalon må bygge på vor viden om ham som voksen og på allehånde spredte informationer om andre forhold: Klimaet, lovgivningen, bygningsværkerne, landskabet.

Asser Rigs gård har hørt til de større af datidens bondegårde, også i jordtilliggender. Men den har næppe været særlig prangende, man byggede ikke herregårde på denne tid. I slutningen af 1800-tallet blev der udgravet en mindre kælder, muret i kampesten, som man mener må have været en del af Assers gård. Hvis hele gården har været af sten, har den fremstået som en usædvanlig og imponerende bygning i en tid, hvor stenbygninger stadig var et særsyn. Mere sandsynligt bestod gården blot af en enkelt stenbygning med tilhørende træbygninger.

De sparsomme oplysninger om andre gårde på denne tid kan give en forestilling om, hvordan Assers gård så ud. Gården har fremstået som en lidt vildtvoksende bebyggelse af træhuse eller lerklinet bindingsværk, den har ikke lignet senere tiders velanlagte tre- og firelængede gårde. Beboelsesbygningen har nok været langstrakt, med et ildsted i midten med en åbning i taget ovenover. Man har højst sandsynligt sovet, spist og levet i det samme rum, som hverken var særligt lyst eller velmøbleret. Hullet over ildstedet gav det meste af dagslyset. Lamper og kerter har kunnet oplyse efter mørkets frembrud, men de har nok været for kostbare til daglig brug.

Helt sådan som her beskrevet så Assers gård måske ikke ud. En stormandsgård kan både tænkes at have haft vinduesåbninger og soveværelser.

Familien har kun udgjort et mindretal af gårdens beboere. Det store flertal har været arbejdsfolk og trælle, der skulle udføre det daglige arbejde på den store bedrift. Så vidt vi ved, havde man nemlig ikke fæstere (forpagtere), der var forpligtet til at arbejde for stormanden.

s.22

Absalon var ganske vist stormandssøn, og som sådan blev han formodentlig oplært i krigerhåndværket, samtidig med at han, hvad der var mere usædvanligt, også fik en boglig opdragelse. Men han var stadig, og nok først og fremmest, bondesøn, oplært til at passe en bedrift.

Det er muligt, at den tunge plov var kommet til Assers landsby. I så fald var det muligt at opdyrke tungere jorder end før, men dyrkningen af jorden blev til gengæld mere kompliceret. Den tunge plov kræver trækdyr, den er svær at vende, så man måtte omlægge landsbyens agre og gøre dem så langstrakte som muligt.

Husdyrene var i almindelighed væsentligt mindre end i dag. De har gået frit omkring, og de bønder, der tilsåede agrene måtte sørge for at indhegne det tilsåede omhyggeligt, selvom især gederne, som dengang var mere almindelige husdyr, var svære at holde ude med hegn.

Saxo kan fortælle, at Absalon som voksen hjalp med til at hugge brænde på krigstogter. Han har helt sikkert også haft færdigheder i andre dagligdags gøremål som at pløje, så, høste og røgte husdyrene. Men det er en side af virkeligheden, der kun sjældent omtales i datidens kilder, og som slet ikke indgår i levnedsskildringerne af Absalon.

Ved siden af opdragelse og arbejde var der også tid til fornøjelser, i hvert fald når man var så heldig at høre til de højere klasser. Absalon lærte sikkert tidligt at ride på datidens relativt små heste. Jagt har sikkert også hørt til hans adspredelser. Jagt var datidens overklassers foretrukne tidsfordriv, og Absalons skovrige barndomsegn frembød rigeligt med muligheder i den henseende.

Udendørs aktiviteter var i det hele taget nok de mest værdsatte. Var man endelig indendørs, kunne man fordrive tiden med forskellige bræt- og terningspil, og måske havde børnene legetøj. Det er ikke utænkeligt, at Absalon og Esbern som børn har leget krig med små, udskårne krigerfigurer.

Måske har omvandrende fortællere og sangere fra tid til anden brudt den trods alt temmelig ensformige tilværelse på gården.

Troen spillede en stor rolle i forbindelse med livets afgørende begivenheder: fødsel og død og truende katastrofer, men har muligvis ikke i øvrigt præget dagligdagen.

s. 23

I den såkaldte Jyske Lov, der blev nedskrevet mere end 100 år efter Absalons fødsel, krævedes det, at man skulle være døbt for at være arveberettiget. Vi ved ikke, om denne regel gjaldt i Absalons barndom, men alene eksistensen af en sådan lov viser, at man her i landet ikke altid var lige punktligt med at få barnedåben ordnet.

Absalons forældre var dog gode kristne, og de har givet fået dåben ordnet efter forskrifterne. Hvis sognet havde en præst, kunne han ordne sagen. Hvis der ikke var en lokal præst, hvilket godt kan have været tilfældet i begyndelsen af 1100-tallet, kunne en privat kapellan forrette sakramentet, det var ikke ualmindeligt, at stormændene havde deres egne kirkens folk tilknyttet husstanden. Endelig kunne barnet blive døbt af Roskildebispen, som brugte en god bid af sin tid på at rejse rundt og døbe, begrave og konfirmere stiftets troende, samt at indvie stiftets kirker og kirkegårde.

Uden for gården lå Alsted herred, Absalons barndomsrevir.

Selv i vore dage præger skovene Alsted herred. På kort fra begyndelsen af 1800-tallet er omtrent halvdelen af herredet dækket af skov, mose eller vådeng, et landskabsbillede, der sikkert var endnu mere udpræget i 1100-tallet. Man kan med lidt fantasi forestille sig landsbyernes opdyrkede marker ligge som små „civiliserede“ øer i et i øvrigt ret ukultiveret landskab.

Selvom store områder lå uopdyrkede hen, blev de udnyttede. Skovene gav plads til svinehold, engene til køer, får og geder. Man kan sige, at landskabet afspejlede husdyrenes betydning i landbruget. De gav uld og mælk og tjente som ridedyr eller trækdyr, men formålet med at have dem var først og fremmest at få kød på bordet. Datidens gårdmandsfamilier havde et kødforbrug, der rigeligt overgår en moderne velfærdsdanskers, således provianteredes der ifølge den skånske ledingsret fra 1200-tallet lige så meget kød som mel, når hæren skulle på

Illustration

Mand, kone og ko, figur fra gravsten i Anst kirke. Figurerne kan fortolkes, og de er vel ikke ligefrem bevis på husdyrbrugets store betydning, men dog et af flere fingerpeg om, at den "animalske produktion" spillede en stor rolle

felttog.

Agerbruget var dog i fremdrift, meget overdrevsareal blev inddraget til opdyrkning. Vi har ingen skriftlige vidnesbyrd om landbrugets tilstand (naturligvis – den slags dagligdags banaliteter skrev man ikke om), men pollenanalyser² vidner om, at inddragelse af skovlandet var betydelig. Nyopdyrkningen skete ofte på initiativ af netop de store bønder, hvilket fremgår alene af byernes navne: Det almindelige bynavn Svenstrup betyder Svens torp, dvs. en udflytterby anlagt af en mand ved navn Sven. I nærheden af Absalons farbror Ebbe Skjalmsens gård i Bjernede ligger i dag to byer med navnet Ebberup. De kunne tænkes at være opstået som følge af Ebbes driftighed.

s.25

Den jord, der nu blev inddraget til agerbrug, var dér på egnen og sikkert i landet som helhed stenet og besværlig at have med at gøre, og man må undre sig over, at man gjorde sig al den ulejlighed for at kunne spise mere grød og brød på kødets bekostning. Havde vi en sikker forklaring på årsagen til kornbrugets fremtrængen, ville vi til gengæld være en hel del klogere på middelalderen.

Forklaringen hertil kunne være en kombination af flere mulige årsager. En af dem kan være simpelt befolkningspres. Tiderne har været gode, indbyggerantallet er steget, og man har måttet udvide agerbruget, der trods alt kan mætte flere munde end kvægdriften.

En anden årsag kan være stormændenes egeninteresse. Agerbruget kunne give dem indtægter. De kunne rydde ny jord, befolke den med deres trælle eller andre jordløse mennesker og hermed sikre sig en fast fremtidig indtægt. Det er ikke utænkeligt, at storbønderne, der gennem flere generationer havde måttet vænne sig til at undvære vikingetogternes hurtige ekstraintægter, havde vendt opmærksomheden mod det hjemlige for at finde nye indtægtsmuligheder. „Hvad udad tabes ...“

Endelig havde kristendommen sine særegne ideer om, hvad der var rigtig ernæring, blandt andet fasteregler og spisetauer. Som troen stammede også det kristne spisekort sydfra, hvor

kødmangelen havde gjort sig gældende årtusinder før. Med kristendommen førtes ideen om brødets og vinens betydning til Danmark, den kristne lære påbød fastetider og kødløse dage, og det at fornægte sine behov ved at undlade at spise, hvad man havde lyst til, blev i sig selv betragtet som en Gud velbehagelig handling. Tankesættet må umiddelbart have virket besynderligt på danske gårdejere. Men danskerne var troende og blev det stadigt mere, og på langt sigt kan de kristne ideer have bidraget til at ændre vore spisevaner og dermed landskabets udseende, således som det formodentlig tidligere var sket med vin- og agerbrugets udbredelse i vore sydlige nabolande.

s.26

Det var dette landskab, der mødte Absalon, da han var gammel nok til at ride omkring på egen hånd. Store skove, vidtstrakte enge, klatter af marker rundt om storgårde og uanselige landsbyer. Selv kirker skortede det på, og stenkirkerne var sikkert knap kommet til herredet.

Den nærmeste købstad var Ringsted, en lidt større samling huse end landsbyerne. Ringsted var sikkert en livlig by på markedsdage og ikke mindst, når landstinget for hele Sjælland blev afholdt i byen. Da Absalon var syv år, grundlagdes et stort benediktinerkloster i byen, og klostrets tilstedeværelse førte til vækst i byen, foruden munkene kom også forskellige håndværkere og arbejdere til: I forbindelse med et helgenmirakel nævnes f.eks. en skomager, der arbejder for Ringsted-klostret.

I 30-40 kilometers afstand lå de lidt større handelsbyer Roskilde og Næstved. Absalon kan have været der, men nok ikke særligt ofte, de lå trods alt en lille dagsrejse væk. Især har han næppe været meget på Næstvedkanten.

Ved Næstved boede nemlig Bodil-slægten, rigere og mægtigere end Hviderne og måske ligefrem deres fjender. Saxo fortæller en formentlig urigtig historie om, at Peder Bodilsen omkring 1136 var ved at få det sjællandske landsting til at dømme Hviderne fra deres ejendom. Er historien urigtig, kan kernen i den godt være sand: at der herskede ondt blod mellem Hviderne og Bodil-slægten, på trods af at de få år tidligere havde stået på samme side i den borgerkrig, der fulgte efter drabet på Knud Lavard.

Familieidyl

Ovennævnte Jyske Lov fortæller, at man blev regnet for voksen, når man var femten, i den forstand at der fra den alder skulle bødes fuldt, hvis man begik manddrab. Men nogen egentlig myndighedsalder var der næppe. Myndig var man først, når man fik foden under eget bord, og for nogle skete det aldrig. Det var almindeligt, at familiens børn med deres ægtefæller indgik i fællesdrift med familiefaderen, formentlig blev de så boende på gården. I det tilfælde havde de ikke selv nogen myndighed over ejendommen, og familiefaderen repræsenterede dem på tinget.

Det var på tinget alle handlinger med retslig effekt blev foretaget. Her mødtes alle myndige danske mænd med foden under eget bord og lyste handeler og førte retssager og dømte imellem hinanden, og her blev man også lyst myndig: Hvis en voksen søn giftede sig og stiftede eget bo, meddelte faderen på tinget, at han ikke længere var ansvarlig for barnets gerninger. Herefter skulle sønnen fremover selv stå til ansvar for de drab, lemlæstelser, hærværk, røverier og eventuelle bi-tyverier, han måtte begå.

s. 27

Lovteksterne giver os et fingerpeg om, hvad det var for et slægtssamfund, Absalon voksede op i. For folk af hans klasse var slægten det bærende element i livet. Et menneske hørte først og fremmest til en familie, repræsenteret af dens mandlige overhoved i alle offentlige sammenhænge. Og dernæst tilhørte man en større slægt med indbyrdes arvekrav og forpligtelser. En typisk slægtsforpligtelse var mandeboden: Hvis en af Asser Rigs slægtninge slog en mand ihjel, skulle Asser og de øvrige nære slægtninge ifølge loven bidrage til boden, som på samme måde tilkom den dræbtes nære slægtninge.

De kvindelige grene af en slægt betød, måske lidt overraskende i et i øvrigt mandsdomineret samfund, omtrent lige så meget som de mandlige. Slægterne har derfor ikke været indbyrdes skarpt adskilte, som de ville være, hvis de kun regnede sig i mandslinjer. Det ses meget markant med Absalons slægt, hvor Skjalms efterkommere i direkte mandslinje i løbet af få generationer kun udgjorde et ganske lille mindretal af det, der opfattedes som slægten. Mange af de indgiftede mænd var gledet ind i slægten, de blev gravlagt i Sorø klosterkirke, der fra 1160'erne betragtedes som slægtens gravkirke, og i 1200-tallet tog de Hvidernes våbenskjolde til sig.

Familierne var i det hele taget nogle meget åbne størrelser. Døtre kunne indtræde direkte i faderens bedrift med deres ægtemænd og disses eventuelle formue. Ligeledes var det almindeligt, at uægte børn optoges som fuldgældende medlemmer af familien.

Det at man i forhold til omverdenen ikke først og fremmest var et individ, men medlem af en slægt, formede menneskenes mentalitet så anderledes end i vore dage, at det kan være vanskeligt for en nutidig betragter at leve sig ind i deres forestillingsverden. Datidens mennesker opfattede sig ikke i samme grad som nutidens som individer med egne behov, ansvar og krav til tilværelsen. f.eks. i spørgsmål om ægteskab kan vi gå ud fra, at man i hvert fald i selvejerbøndernes rækker i almindelighed har giftet sig efter, hvad der tjente familie og slægt bedst, og ikke efter pludselige amourøse indskydelser.

s.28

Denne slægtsbundethed gjaldt samfundets fuldborgere, det vil sige jordejerne, dem der bestemte på tingmøderne og skulle stille til hæren. Hvordan forholdene var i de lavere klasser, ved vi intet om. Det er sandsynligt, at andre mønstre gjorde sig gældende her (kan vi gætte os til ud fra viden fra sydligere himmelstrøg, hvor der findes kilder om dagliglivet for et bredere udsnit af befolkningen).

Dette, at man var så tæt bundet sammen i sin slægt og nærmest havde sin plads i samfundet på grund af sin slægt, betød ikke nødvendigvis, at der indenfor slægten var den store harmoni. Tværtimod kunne nære slægtninge bekrige og stjæle fra hinanden, optræde på forskellige partier i de nationale stridigheder og ikke mindst skændes om arv. Det sidste var så udbredt, at de første danske loves største enkeltemne var arveret, arvens fordeling mellem familie og slægt.

Men at modsætningerne kunne være endnu alvorligere end blot almindelig splid og uenighed, kan man forvisse sig om ved at se på kongeslægten, hvor bror fængslede bror (Knud den Hellige og Olaf Hunger), fætter dræbte fætter (blandt andet Magnus og Knud Lavard), og farbror myrdede sine nevøer (Erik Emune og Harald Kesjas sønner). For blot at nævne et lille udvalg blandt de mange eksempler.

Kongeslægten er således et godt eksempel på, hvordan den gamle slægtsstruktur kunne opløses. Den fungerede i den del af samfundet, hvor familierne samledes om bedriften af

overskuelige jorder, men mange voksede sig ud af denne sammenhæng. Når slægter af storbønder blev til storgodsejere, og deres medlemmer deltog i den kongelige eller kirkelige administration, så sprængtes de rammer, som en slægt havde fungeret under, med uforudsigelige følger.

Skjalms slægt var eller blev i hvert fald rig nok, til at den beskrevne opløsning af slægten kunne tænkes at ske. Men det skete ikke, familien var til stadighed igennem Absalons levetid præget af samdrægtighed fremfor splid.

Illustration

Det såkaldte stifterbillede fra Fjenneslev kirke. Man mener, at billedet forestiller Absalons mor og far, Asser Rig og fru Inge. Den kirke, de fik bygget, havde imidlertid ikke to tårne, så billedet er åbent for fortolkninger. Meningen med billedet er dog klart: det er ikke menigheden, men en stormandsfamilie, der skænker kirken. Romansk kalkmaleri, 1100-tallet.

Hjemme i Fjenneslev var det Asser Rig, der bestemte over bedriften, men Absalons mor, fru Inge, der ifølge vore ganske få vidnesbyrd var en særdeles handlekraftig dame, var næppe uden indflydelse. Gifte kvinder var ganske vist delvis umyndige, de havde ikke ret til at gribe ind over for deres mands dispositioner. Men de havde egen formue og personligt arvegods og regnedes for juridiske personer, og stærke kvinder med betydende slægter bag sig har ikke behøvet at lade sig byde noget. Man kan sagtens forestille sig, at forholdet mellem Asser og Inge var præget af gensidighed og ligeværd. Den måde, hvorpå kvinderne står side om side med deres mænd på stifterbillederne i f.eks. Fjenneslev og Gørlev kirker på Sjælland, signalerer mere ligeværdighed end kvindelig underordning.

s. 30

Datidens mennesker både tænkte og følte så afgørende anderledes end os, at selv almenmenneskelige forhold som det mellem forældre og børn kan have haft en anden karakter end i vore dage. Vi har ganske vist lidt konkret viden, selvfølgelig hovedsagelig vedrørende overklassen, og lige så selvfølgelig mest om mænd.

Vi må regne med, at rige folks drenge blev hjemme, i kvindernes varetægt, i hvert fald til de nåede omtrent den alder, der i vore dage regnes for den skolepligtige. Måske havde de en amme. Derefter er de begyndt at skulle lære noget, hvilket vil sige, at de er trådt ind i mændenes verden. Det har hyppigt indebåret, at de på et ret tidligt tidspunkt af deres liv blev sendt hjemmefra, enten i pleje hos en anden stormand, hvor de kunne lære krigshåndværket, eller til en skole eller et kloster for at lære latin.

Systemet leder tanken hen på den engelske kostskolemodel, der instinktivt giver en dansker fornemmelse af distance og et noget nedkølet forhold mellem forældre og børn.

Hvad Absalon end blev udsat for af tidlige adskillelser fra forældrene, har det imidlertid ikke haft negative følger for hans forhold til dem, hvilket man blandt andet kan se af hans testamente: Her fordelte Absalon sit gods, noget i store puljer, andet stykvis. Der var ikke meget til Esbern, han var hovedrig i forvejen, og de to brødre var på forhånd kommet overens om, at Absalon måtte skænke til kirken, hvad han måtte finde passende, uden at skulle skele til Esberns juridiske arvekrav. Det eneste Esbern blev betænkt med, var *slægtsgården og det*

sølvbæger, deres far plejede at drikke af. Så stor affektionsværdi havde det for begge, omtrent 50 år efter deres fars død.

Absalon havde også et nært forhold til sin mor, fru Inge. Det var, som det senere bliver fortalt, hende, han tyede til, da han som 30-årig var på flugt for Sven Grathe.

Familien på gården bestod foruden forældrene af Absalons storebror Esbern og søsteren Ingefred, der må have været omtrent jævnaldrende med Absalon, og måske fastrene Magga og Cecilia. Magga blev senere nonne og Cecilia på et tidspunkt gift, men før den tid må de have opholdt sig et sted hos familien. Det er nærliggende at tænke sig, at de har boet på deres fødegård, men de kan også have boet på skift hos deres brødre.

Absalons søskende synes ligesom forældrene at have stået ham nær. Broderen Esbern deltog sammen med Absalon i de fleste af de mere dramatiske begivenheder i hans senere liv, og Esbern stod også med ved Absalons dødsleje. Hos sin søster søgte Absalon hjælp på sin flugt fra blodgildet i Roskilde, og hendes søn Aleksander hørte senere til Absalons yndlinge.

s. 31

Resten af Skjalms slægt boede formentlig stadig ret samlet i og omkring Alsted herred. Selvom Absalons farbror Ebbe ejede et hus i Roskilde og muligvis også gårde i Nordøstsjælland, opholdte han sig givetvis også på sin stormandsgård i Bjernede, der ligger fire til fem km fra Fjenneslevlille. Her havde han rejst en trækirke i tilknytning til sin gård. De to øvrige farbrødre, Toke og Sune, har sikkert også boet nærved, vi ved, at deres efterkommere havde gods på egnen. Fasteren Cecilia blev gift med Peder Torstensen fra den borg ved det nærliggende Heglinge, der efter ham blev kaldt Pedersborg og som lå otte til ni km fra Fjenneslevlille. Absalon havde således en række fætre og kusiner i nabolaget, af hvilke Ebbes søn Sune var den, han sidenhen fik mest at gøre med. Herredet, af størrelse nogenlunde som en stor dansk kommune, var således præget af slægtens storgårde og blev sikkert i alt betydende styret af slægten.

Absalons far og farbrødre synes at have optrådt i god forståelse med hinanden, og det gode forhold ser ud til at have fortsat i næste generation mellem fætre, nevøer, niecer og halvnevøer.

Det eneste familiemedlem, der stak lidt af, var Skjalm Hvides svigersøn Peder Torstensen. Vi kender ikke noget til, hvordan forholdet mellem Peder og den øvrige familie var i Absalons barndom, men senerehen optrådte han ofte modsat den yngre generation af Hvider. I borgerkrigen i 1150'erne stod han på den modsatte side af sine nevøer, og endnu senere blev han husket som en vranten, hvis ikke ligefrem plagsom nabo af det kloster i Sorø, som resten af Hviderne ellers gjorde så meget for at få til at blomstre.

De første læreår

Absalon fik en uddannelse, hvad der ikke var udbredt. Han fik endog en længerevarende uddannelse, der fortsattes i Paris, hvilket på den tid var nærmest enestående.

Det er en ofte fremført misforståelse, at Absalon blev sat til at skabe sig en kirkelig karriere, fordi han kun var den næstældste søn, og den ældste søn skulle overtage slægtens ejendom og egentlige forpligtelser. Tanken udspringer fra andre tiders og samfunds såkaldte primogenitur, at den ældste søn alene arver.

s.32

Men i Danmark på denne tid arvede sønnerne ligeligt, der var ingen forrang for den ældste og således heller ikke nogen automatisk pligt og ret til at være den, der overtog familiens plads i den kongelige hird eller lignende. F.eks. ser vi af Absalons testamente, at det var ham og ikke hans storebror Esbern, der arvede slægtsgården i Fjenneslev.

Man kan godt forestille sig, at Asser og Inge har ønsket at give deres sønner hver sit karriereforløb for dermed at sikre slægten en fremtidig position både i kongens følge og i det kirkelige magtapparat, men de lod i så fald snarest drengenes evner og tilbøjelighed råde.

Det kan også tænkes, at Esbern har været for gammel til at påbegynde en uddannelse på den tid, hvor Asser og Inge blev bevidste om værdien af en sådan. Vi ved ikke, om Esbern overhovedet lærte at læse.

Det var endnu meget lidt udbredt at lære sig at læse og skrive, selv i overklassen. Da det var svært overhovedet at finde noget at læse i, var der heller ikke megen mulighed for at anvende eventuelle læsefærdigheder.

Læsekyndighed betød latinkyndighed. Der fandtes ganske vist et gammelt dansk runealfabet, som endnu ikke var gået i glemme. Men selv det har sikkert kun været kendt af en snæver elite. De stormænd, der bestilte runesten sat over sig, behøvede ikke selv at kunne læse for at kunne huske de korte formularer, de professionelle håndværkere indristede for dem. Kun i handelskredse har runerne måske været brugt til mere dagligdags gøremål.

Bøgernes skriftsprog kom til os sammen med kristendommen og var derfor latin, den vestlige kirkes internationale fællessprog, og skriftsproget bredte sig i takt med, at kirken vandt frem.

1100-tallets første halvdel var da også en periode, hvor kristendommen på flere områder fik bedre fodfæste. Først og fremmest blev kirken mere synlig, bogstaveligt talt. Der blev rejst trækirker, og de første stenkirker dukkede så småt frem. Den typiske danske landsbykirkes romanske stil røber, at den blev til i tiden ca. 1100- ca. 1250, og vi ved mere præcist om nogle få af disse kirker, at de er fra begyndelsen af 1100-tallet. Efter oprettelsen af ærkebispesædet i Lund i 1103 blev der her bygget i over 40 år for at rejse en passende hovedkirke for landet. I enkelte andre byer begyndte man også at bygge større domkirker af sten.

s. 33

Det var ikke alle sider af kristendommen, der spredtes så hurtigt som kirkebygningerne. Kirkeskatten, tienden, blev næppe betalt i nogen fast gænge, den var faktisk slet ikke gennemført i sin helhed. På trods af pavelige forbud giftede præsterne sig og fik børn, og selv om den sydsjællandske stormand Peder Bodilsen i 1120'erne, i et anfald af religiøs vækkelse, gennemførte pogromer mod gifte præster på sin egn, havde det vist kun lokal og kortvarig effekt.

Et af de fænomener, der sikkert har medført tilgang til de troendes rækker, var de undere og mirakuløse helbredelser, der skete ved kong Niels' storebror Knuds grav i Odense. Knud, der efter sin død fik tilnavnet „Den Hellige“, blev dræbt midt i en kirke af oprørske bønder. Dette gjorde ham til martyr, en uskyldig dræbt på et helligt sted, og den tids martyrer evnede ofte at fremkalde mirakler efter deres død. Således også Knud, der blev officielt helgenkåret i 1103, hvad der sikkert har forøget mængden af mirakler ved hans grav.

De første bøger i landet har befundet sig i de ganske få klostre og i domkirkernes kapitler, hvor også læsekyndigheden forefandt. Selv inden for kirken havde læsekyndigheden været begrænset, men efterhånden forventedes det, at de folk, der skulle varetage troen i landet, havde boglig indsigt.

Almindelige mennesker behøvede ikke selv at kunne læse trosartiklerne. De fandt det tilstrækkeligt, at kirkens mænd bad og sang og gik i procession, at de døbte og begravede. Der var næppe bibler i omløb uden for kirkens egne kredse.

Kirkens voksende rolle gjorde det imidlertid interessant for stadig flere at erhverve sig de læsefærdigheder, der krævedes for at kunne gøre karriere inden for dens rækker, og ved siden af var kongemagten så småt ved at få brug for topembedsmænd, der kunne andet end at føre en hær.

Man skulle begynde tidligt, hvis man skulle nå gennem hele uddannelsesforløbet, omtrent ved vore dages skolestartsalder. „Hele uddannelsesforløbet“ vil sige en otte til ti års grunduddannelse, derefter typisk „de frie kunster“ (herom senere) og til slut et teologisk studium.

De første år gik med at lære latinen, forudsætningen for al videre uddannelse. Absalon kan have modtaget denne undervisning i hjemmet, af en privat kapellan, i fald familien havde en sådan.

Det slog dog næppe til med hjemmeundervisning i længden, før eller senere har drengen været nødt til at søge til de nærmestliggende lærdomscentre, enten domkapitlet i Roskilde eller et kloster i omegnen.

s.34

Biskopperne var i princippet forpligtet til at holde deres stift med uddannede præster, derfor var der ofte en skole i forbindelse med domkapitlet, og formentlig havde også det stærke Roskildestift sin skole, selvom det endnu ikke var tilfældet i alle danske stifter.

Udover domkapitlerne var klostrene, som bredte sig hastigt netop i Absalons barneår, den vigtigste kilde til viden og lærdom og i det hele til indsigt i verden udenfor hjemegnen.

Kong Erik Emune stiftede selv i 1135 et benediktinerkloster i Ringsted. Næsten samtidigt oprettede Østdanmarks mægtigste slægt, Bodil-slægten, et stort kloster i Næstved, ligeledes et benediktinerkloster. Mange mindre betydende stormænd oprettede, også på denne tid, tilsvarende mindre betydende klostre.

Klostergrundlæggelserne afspejlede en tendens i tiden. De mægtige var begyndt at rejse egne kirker og kapeller, men de virkelig mægtige stillede sig ikke længere tilfreds blot med dette. De gav hellere af deres dyrebare jord til underhold for en forsamling af regelbundne munke, der ofte var hentet hertil fra udlandet.

Denne gavmildhed kan overraske, den svarer ikke rigtig til vore dages forestillinger om, hvordan man forrenter sin kapital. Men klosterdonationerne var en form for investering, en investering i livet efter døden. En fromhedsgerning, som talte giveren til gode i det næste liv. Munkene var hellige mænd, anset for mere hellige end præsterne. De levede et enkelt og rent liv – i princippet i hvert fald – hvor de helt havde forsvaret kødets og dermed djævelens fristelser. De mennesker, der som de danske storgodsejere ikke selv kunne efterleve så from en levevis, kunne som det næstbedste sponsorere de hellige mænd.

Derved kunne man samtidig få munkene til at bede for éns sjæl, jo større gaver, jo flere bønner, der kunne høres i det hinsides.

Også Hvideslægtens overhoveder, det vil sige Absalons far og farbrødre, fandt i Absalons barndomsår ud af, at de burde have et kloster. Vi tør vel gætte, at de skelede skinsygt til Bodilslægtens projekt i Næstved, da de fostrede tanken. Et kloster skulle imidlertid have noget jord at ligge på og leve af, og Skjalmsønnerne havde åbenbart besvær med at finde noget jord de ikke lige stod og skulle bruge selv.

Illustration

Relief fra Sønder Kirkeby på Falster, forestillende Toste og Konrad. Den sidste kan ses at være præst, den første er formentlig en lokal stormand. Billeder af denne type regnes for at være stifterbilleder, det vil sige, at vi formoder, at Toste og Konrad finansierede og fik bygget kirken.

s.36

Projektet gik i stå, indtil en af brødrene, Toke, blev alvorligt syg. Han testamenterede på sit dødsleje nok af sin jord, til at de to efterladte brødre kunne gå i gang med stiftelsen. På en eller anden måde er hans brødre også kommet fra dødslejet med 16 mark guld på lommen, som Toke efter sigende gav dem til klosterstiftelsen, selvom gullet ifølge loven skulle have været fordelt mellem Tokes egne arvinger.

Asser havde noget jord på en mudret ø, hvor brødrene mente, bygningerne kunne stå, og klosterstiftelsen kunne endelig komme i gang. Omkring 1151 blev så også Hvidernes benediktinerkloster i Sorø klar til indvielse. Det var ikke så stort som Bodilslægtens, faktisk hører det nok til et af de småklostre, der nu ville være glemt, hvis ikke det senere var blevet omorganiseret og udbygget af Absalon. Så enten har Hviderne været nærige eller også var de endnu ikke nær så rige og magtfulde, som de senere blev.

Stiftelsen kom for sent til at Absalon kan have haft gavn af Sorø-klostret i sin uddannelse, på det tidspunkt havde hans studier allerede bragt ham til udlandet. Det er til gengæld nærliggende at tro, at han i sine tidligste læreår udnyttede det nærliggende Ringsted Kloster, som Hvidernes ven, Erik Emune, som nævnt havde igangsat med sit omfattende gavebrev i 1135.

Landet på kong Niels' tid

I Absalons tidligste år herskede kong Niels i Danmark. Han regerede fra 1104 og 30 år frem, og indtil hans nevø, Knud Lavard, i 1131 blev myrdet i Haraldsted Skov, giver vore skriftlige kilder indtryk af en forholdvis begivenhedsløs og udramatisk regeringstid.

Såvel samtidens som eftertidens vurderinger af kong Niels' tid har vekslet mellem to grundstandpunkter. Det ene synspunkt har set tiden som en fredsperiode, hvor man brugte kræfterne på at fremme landbruget og rejse kirkerne, fremfor at kaste sig ud i blodige togter og erobringskrige. Modsat har tiden også været set som en fattig og ynkelig periode, hvor kongen

blev hånet både herhjemme og i udlandet, hvor kirkens ledere var lige så svage og inkompetente som kongen, og hvor landet lå åbent og forsvarsløst for røvere.

Danmark var knap nok med på det europæiske landkort på Niels' tid. Hverken positivt forstået, som et land man regnede med, eller negativt, som et mål for pavers og fyrsters permanente trang til at udvide deres magtsfære.

Danmark i 1100-tallet med lokaliteter nævnt i bogen.

s.37

Når der overhovedet blev lagt mærke til danskerne syd for Ejderen, blev vi betegnet som et bondsk og ukultiveret folk, hos hvem selv konge og ærkebiskop gik rundt i vadmel- og fåreskindsklæder. Kongen havde ikke nogen hird af betydning, ærkebiskoppen kun en ussel husholdning, og stormændene boede ikke i imponante fæstninger, således som man brugte det andre steder.

Det talte ganske vist til danskernes fordel, at de var fuldt kristnede. Modsat deres nordlige naboer i Sverige, der ikke helt havde aflagt deres hedenske vaner, for slet ikke at tale om de sydlige naboer i de vendiske lande, der var hundrede procents hedninge. Dermed havde Danmark i hvert fald del i den pavelige bevågenhed, selvom det måske mest var, når landet kunne bruges som en brik i det evindelige magtspil mellem paverne og de tyske kejsere.

s. 38

Indtil Niels' tid havde den nordiske kirke været underlagt ærkebiskoppen af Hamburg og Bremen. Så i 1103 blev der med pavens tilladelse oprettet et skandinavisk ærkebispesæde i Lund. Det skete ikke med Hamburg-kirkens gode vilje, og den forsøgte vedvarende i et halvt hundrede år derefter at få tilbagekaldt tilladelsen.

Men bortset fra Hamburgs ærkebiskop var der ikke mange, der så i retning af Danmark. Landet lå godt gemt, mod syd skilt fra Sachsen ved den gamle borg Danevirke og af et stort øde skovområde mellem Ejderen og Slien, og mod nord tilsvarende skilt fra Sverige af Smålands ufarbare skove. Og landet bag disse grænser var for lidt indbydende til at nogen nabomagt fandt det værd at prøve at forcere dem.

De eneste, der virkelig synes at have interesseret sig for Danmark, var sørøvere, især de vendiske, der i første halvdel af 1100-tallet nærmest regelmæssigt overfaldt de danske kyster.

De relativt fredelige forhold under kong Niels varede ved endnu i Absalons første to leveår. Men den syvende januar 1131 var det slut med freden. På denne dag dræbte Magnus Nielsen sin fætter Knud Lavard i eller nærved Haraldsted Skov. Knud Lavards venner betragtede drabet som mord, og selv Magnus' sympatisører benægtede det ikke.

Bag begivenhederne i Haraldsted lå der jalousi mellem to tronkandidater. Det danske valgkongedømme, hvor det ikke var givet, hvem der skulle være tronfølger, var formentlig den egentlige årsag til drabet.

Kort efter mordet tog begivenhederne fart. På Sjællands landsting rejste Skjalmsønnerne sammen med den mægtige Peder Bodilsen mordanklage mod Magnus. Niels kom til og prøvede at forhindre en domfældelse af sin søn. Det fik tinget til at koge over, og Niels og Magnus måtte i al hast flygte.

Omtrent samtidig lod Knuds halvbror Erik sig udråbe til modkonge på det skånske landsting. Oprøret var en realitet, og der fulgte tre års borgerkrig. Erik allierede sig med Trued-slægten og ærkebisp Asser af denne slægt, med Bodil-slægten og med Hviderne. Det meste af landet fulgte Niels, herunder de øvrige biskopper og Knuds anden halvbror, Harald Kesja.

s. 39

Niels vandt stort set hvert eneste slag i de efterfølgende tre års borgerkrig, men uden at det lykkedes ham at afslutte krigen. Hver gang Erik var slået i én landsdel, dukkede han op som trolde af en æske i en anden. Hans evne til at undslippe sine mange nederlag skaffede ham tilnavnet Harefod.

I foråret 1134 var Erik i Skåne, og Niels satte efter ham med hele landets slagstyrke, måske i håb om at gøre endeligt op. Han ankom pinsedag til stranden ved Fodevig, og med sig i følget havde han af kongeslægten Magnus den Stærke, Harald Kesja og Henrik Skadelår og derudover hovedparten af landets biskopper.

Det blev ikke Niels' dag. Hans hær blev revet op, Magnus, Henrik og de fleste af biskopperne blev hugget ned, og Niels flygtede til Slesvig, måske sammen med den eneste overlevende af de biskopper, der havde fulgt ham, den dødeligt sårede biskop Adalbjørn af Slesvig.

I Slesvig kunne man kende en taber, når man så en, og de gode Slesvigborgere gjorde kort proces med den uheldige Niels.

Efter Niels' død tilfaldt tronen Erik Emune. Han var konge i tre år og erhvervede sig i disse år sit nye tilnavn Emune. „Emune“ betyder „den mindeværdige“, men den dobbelttydige omskrivning: „Den vi sent vil glemme“ er nok nærmere samtidens mening.

Erik var en streng konge for sine fjender, drukning var hans foretrukne metode. Til gengæld kunne hans venner, hvortil Hviderne hørte, regne med belønning for deres hjælp. Eriks øvrige allierede, Peder Bodilsen og Kristian Svensen, fik deres folk ind på nogle af de bispesæder, der var blevet ledige efter massedrabene ved Fodevig. Der tilfaldt ikke Hvidernes kreds et bispeembede. Måske havde de ikke en egnet kandidat, og måske var det derfor, at Asser Rig traf beslutningen om at lade en søn gå studievejen.

Efter tre års voldsregimente mødte Erik sine bane på tinget i Ribe, ifølge en folkevises menning havde travlt med at udstede dødsdomme. Der blev næppe grædt mange tårer over kongens død, i hvert fald fik hans morder, den fra folkevisen kendte Sorte Plov, lov at leve uantastet videre på sin egn.

Erik havde i sin korte regeringstid nået at rydde godt ud i kongsemnerne, en af de få voksne emner, der var tilbage, var hans søstersøn, der også hed Erik. Erik Lam, som han senere blev kaldt, blev nu konge, men han havde endnu ikke regeret i to år, før skåningerne udråbte Harald Kesjas eneste overlevende søn Olaf til modkonge. Kåringen af ham udløste en ny borgerkrig.

s.40

Efter sigende udkæmpede Erik otte slag mod Olaf og vandt dem alle, før han endelig fik ram på modkandidaten. Det med de otte slag lyder lidt som en litterær floskel, men borgerkrigen var ellers intens nok. En biskop blev hugget ned af Olafs tropper, en anden hængt af Eriks.

De resterende fire til fem år af Eriks regeringstid forløb fredeligt. Senest i 1146 besluttede den fromme konge da at gå i kloster i Odense, hvor han kort efter døde. Den efterfølgende rivalisering om det ledige kongembede udløste en borgerkrig, den længste af dem alle og altså den tredje i Absalons indtil nu 18-årige liv.

Krig og krigsførelse

Ikke blot i 1100-tallet, men middelalderen igennem var krig og kamp i alle former, fra nabofejder til erobringskrige, en del af dagligdagen. Få generationer før kong Niels havde det været de danske sørøvere, vikingerne, som havde hærget Europas kyster, kulminerende med de store erobringstog under Niels' oldefar Sven Tveskæg og dennes søn Knud d. Store. I Niels' og hans storebrøders regeringstid havde krigene mest været ført mod venderne eller havde været rene borgerkrige, og netop borgerkrigene prægede Absalons barndom. I en hel menneskealder fra 1131 til 1157 stod Danmarks politiske historie i borgerkrigens tegn. Borgerkrigene er os bekendt ikke løbet gennem Alsted Herred, men man blev sikkert berørt. Det nærliggende Roskilde var ustandseligt centrum for stridigheder, belejringer og plyndringer. Og selvom man ikke boede lige midt mellem slagmarkerne, risikerede man at få sit hjem brændt af og sine jorder raseret, hvis et fjendtligt parti fik overtaget på egnen. Som det skete i 1140'erne, da Absalons farbror Ebbe fik sit hus i Roskilde brændt af.

Ved siden af de store krige var der, nok så betydningsfuldt, de mindre lokale fejder. Livet var voldsomt, og uenigheder afgjordes ofte med våben i hånd. Et afsnit i den ældste sjællandske lov fra omkring 1200 afspejler meget godt tilstanden. Afsnittet handler om bøder for *hærværk*, en juridisk betegnelse for særligt grove overfald. Hærværk kaldtes det, når mindst fem mand, alle bevæbnet med sværd og spyd, overfaldt bondens gård. Kunne det bevises at et overfald var hærværk, skulle overfaldsmændene betale skærpede bøder. Hærværksmændene var her ikke landevejsrøvere eller samfundets udstødte, det var andre bønder, som forventedes at møde på tinge og føre deres sag. Og hvis overfaldsmændene kun var fire i antal eller kun havde sværd med, var der ikke tale om hærværk, og de skulle kun betale bøder efter, hvor mange lemmer, næser og øjne de havde hugget af, og hvor mange værdier de havde sønderbrudt eller røvet.

Illustration: relief fra et af de gyldne altre

Barnemordet i Jerusalem er et meget yndet middelalderligt motiv. Heldigvis for os fremstillede man ikke bibelens scener med historisk korrekte dragter, man anvendte sin egen tids. Her ser vi en typisk hirdmand fra 1100-tallet. Man havde endnu 'kun' de ganske vist meget tunge ringbrynjer. De helpnasrede krigere hørte de følgende århundreder til. – Fra et af de såkaldte gyldne altre fra midten af 1100-tallet, Odder kirke, nu Nationalmuseet.

s. 42

Denne lov og mange andre om manddrab, sår og afhuggede lemmer hørte Absalons sene alderdom til, hvor man gjorde en indsats for at afløse familiernes og slægternes selvjustits med et bødesystem. I Absalons barndom var det i højere grad det frie initiativ der rådede: Man måtte selv kunne forsvare sig mod de eventuelle hærværksmænd, og blev de dømt, måtte man formentlig selv eksekvere straffen over dem.

Krigen var en del af dagligdagen, dens nærvær hindrede ikke varetagelsen af de daglige gøremål. At man indimellem mistede slægtens medlemmer, voldte givet sorg, men var også en uafvendelig del af livet. Hvis man skal prøve at forstå tidens forhold til krig og fejde, kan man sammenligne med vor egen tids forhold til trafikken. Den koster dagligt to menneskeliv alene i Danmark, hvilket bekymrer os alle, men ingen anfægter, at trafikken er en nødvendig del af tilværelsen. Nogle mennesker forsøger derimod at regulere og begrænse trafikken – hvilket præcist var, hvad bekymrede mennesker, som regel kirkens folk, gjorde ved krigen i middelalderen. F.eks. forbød paven, ganske vist uden effekt, brugen af armbrøst i krig mellem kristne.

I øvrigt udsattes man vist ikke i Danmark for plyndrende lejehære, som de kendes fra den senere middelalder. 1100-tallets danske borgerkrige synes mest at have bestået af regulære slag, befolkningen rammes mest af kravet om at forsyne hærene, og selv dette foregik i mangt og meget efter ordnede regler. Vi ved fra 1150'erne at Sven Grathe på et tidspunkt købte sig fattig i forsyninger til sin hær, mens den stod på Sjælland. Han kunne altså ikke bare opkræve eller tilrøve sig forsyninger efter behov.

Under alle omstændigheder var bønder og stormænd våbenføre, krig og krigsførelse var en del af deres kultur, og oplæringen i krigskunst optog en del af disse våbenføre klassers opvækst.

I vore dage fremstilles middelalderen ofte, såvel på skrift som på film, som en riddertid, hvor de unge drenge blev opdraget på borgene af gamle våbenmestre og opøvet i alle kampidrætter, indtil de som ynglinge kunne iføre sig panser og plade, bestige en lige så panserbeklædt hest og dyste med lanser i de store ridderturneringer.

Dette billede er kun delvis dækkende for Danmark i Absalons barndom. De danske stormandsbørn boede ikke på borge, men på gårde, der næppe engang var befæstede. Stormændenes vigtigste våben var ikke lanser, men nok spyddet, øksen og sværdet. Det er svært at sige om buen har spillet nogen større rolle, armbrøsten var ikke kommet til landet endnu.

s. 43 Man havde indtil videre heller ikke lagt særlig vægt på at kæmpe til hest. Danskerne havde nok redet til og fra kamphandlinger, men havde normalt kæmpet stående. På det punkt var en forandring imidlertid på vej.

Danskerne havde netop i Absalons drengeår erfaret rytteriets styrke i kamp. Under borgerkrigen mellem Niels og oprøreren Erik Emune, havde den sidstnævnte, ifølge tyske efterretninger, vundet sin altafgørende sejr ved Fodevig over rigets samlede styrker på grund af sine 300 tyske riddere. Som konge begyndte Erik Emune derefter som den første at medføre heste, når ledingsflåden sejlede ud. Forandringen i den militære strategi var kommet for at blive: Da Absalons generation blev våbenfør, var stormændene beredne, når de skulle på krigstogter. Absalon skulle som andre af hans stand kunne kæmpe til hest med sværd, spyd og økse. Det var ikke noget, man bare satte sig på hesten og kunne, det krævede uddannelse og øvelse. Således betød anvendelsen af hesten og den medfølgende udrustning i krigsførelsen, at forskellene mellem stormændenes og de almindelige bønders deltagelse blev større, og på samme måde lå også kravene til krigsmæssig uddannelse efterhånden tungere på stormændene.

Vi aner intet om, hvor og hvordan Absalon har fået den uddannelse. Måske blev han otte til ti år gammel sat et sted hen, hvor han kunne kombinere sin boglige uddannelse med den krigsmæssige. Måske boede han i farbror Ebbes hus i Roskilde og læste i domkapitlets skole, samtidig med at Ebbe sørgede for at han fik øvet sig i våbenbrug.

44 Absalon blev således langt fra alene opdraget til at være en stille lærd. Det var ganske enkelt utænkeligt i hans kredse, at husets sønner ikke skulle lære at bruge sværdet. Det forventedes, at han som voksen kunne gå forrest i kampen og udmærke sig personligt.

På det punkt var hans storebror Esbern den fremmeste. Esbern var helten, en kraftkarl, der både kunne forestå hærledelsen sammen med landets øverste krigsherrer, og ved siden af kunne rose sig af adskillige personlige bedrifter, alene overfor fjenden eller i forreste linje. Saxos Danmarkskrønike rummer mange farverige fortællinger om Esberns beslutsomhed, vovemod og dødsforagt.

Absalon var nu heller ikke ueffen, hans ry som kriger levede videre efter hans død, men hans værdighed som biskop i det meste af hans voksne liv forhindrede hans levnedsskildrere i at udpensle hans krigerbedrifter. Det var ikke god tone, at biskopper deltog direkte i kamp.

Sørøverne

For de fleste danskere var faren for vendiske angreb langt mere bekymrende end krigen i almindelighed. Venderne var sørøvere i stor stil, og de udsatte danskerne for nøjagtig den samme behandling, som danske vikinger indtil 100 år før havde udsat deres nabolande for.

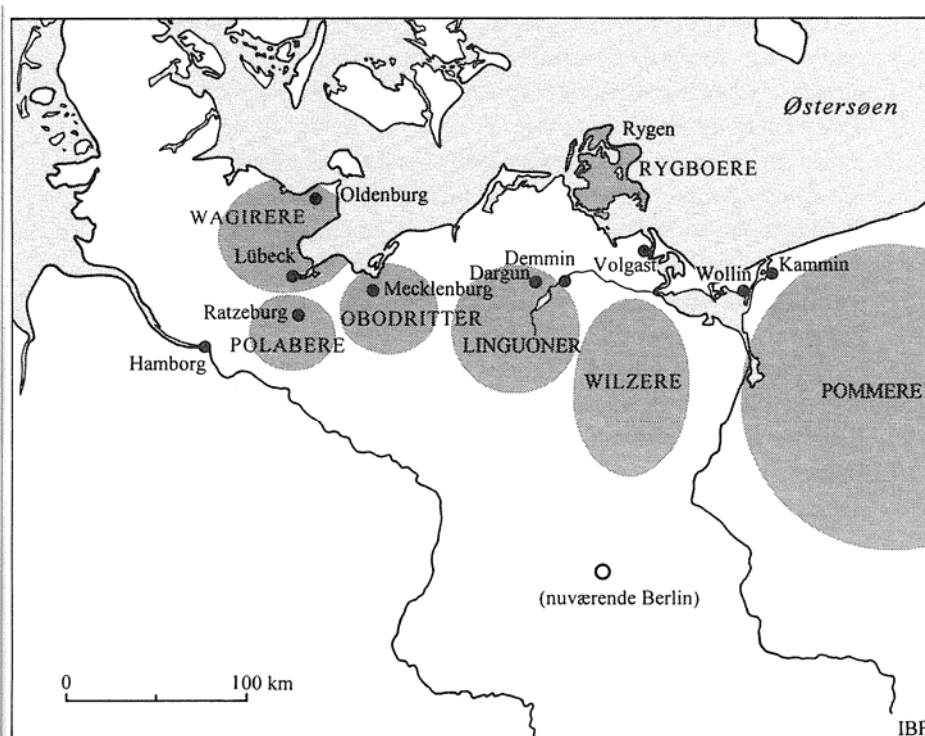
De angreb i store og små sørøvertog, plyndrede, tog slaver og gidsler og indimellem fredspenge og forsvandt igen, inden landet kunne nå at stille forsvar på benene.

„Vendere“ var en samlebetegnelse, anvendt af danskere og nordtyskere, for en række forskellige slaviske stammer. Det vendiske område strakte sig langs den sydlige østersøkyst fra Elben til Weichsel i det nuværende Polen, omtrentligt det nuværende Forpommern, Mecklenburg og østlige Holsten. Det grænsede mod vest op til saksere og holstenere, mod øst til polakkerne.

De samtidige nordtyske krøniker nævner et utal af vendiske stammer, af hvilke de mest interessante i dansk sammenhæng er stammerne ved Østersøkysten: Polaber, wagirer og obodritter boede vestligst, på Rygen boede ruianerne, som vi kalder rygboerne, østligst de pommerske stammer.

s. 45

Der var ikke nogen vendisk stat, næppe engang et løst stammeforbund. Nogle af stammerne havde egne konger, men med svingende autoritet og magtområde. Andre stammer havde muligvis en slags præstevælde. Måske har religionen til en vis grad bundet stammerne sammen, Saxo hævder i hvert fald, at templerne på Rygen blev æret af alle vendere.

*De vendiske stammer som de fordelte sig ved den sydlige Østersøkyst.
Efter samtidige beskrivelser.*

Ikke alle vendere var sørøvere, og forholdet mellem vendere og danskere var ikke udelukkende fjendtligt. Der fandt også fredelig indvandring sted, der var et til tider udbredt handelssamkvem, og der blev indgået politiske og militære alliancer og endda familiære forbindelser mellem den danske kongeslægt og vendiske fyrsteslægter.

s.46

Eksistensen af vendiske bosættelser fremgår af mange af vore stednavne, især på Lolland-Falster, men også langs Storebæltets kyster. Bynavne som Korselitse, Binnitse og Tillitse på Lolland og Falster er af vendisk oprindelse.

Vi har tillige flere vidnesbyrd om handelsmæssigt og kulturelt samkvem, blandt andet regner man med, at vikingetidens og den tidlige middelalders keramiktyper herhjemme stammede fra venderne. Vi ved også, at de havde en handelskoloni i Roskilde, endog i 1100-årenes sidste halvdel, perioden med de mange danske togter mod Venden.

Politisk set var allerede Harald Blåtand i 900-tallet meget aktiv i forhold til venderne, og den af ham anlagte Jomsborg nær floderne Oder og Peenes udløb har sikkert haft både strategisk og handelsmæssig betydning. Dertil giftede Harald sig med en vendisk prinsesse.

Hundrede år senere blev en datter af Sven Estridsen gift med venderfyrsten Gotskalk. Gotskalk havde slået sig op som hersker over nogle af de vestvendiske stammer, og med hans danske ægteskab fik danskerne en vis medhævd på denne trone.

De vestlige stammer var allerede i 1000-tallet blevet civiliseret (læs: tvangskristnet og beskattet) af deres saksiske naboer, men de var til stadighed uregerlige, og under et oprør i midten af 1000-tallet havde de blandt andet brændt Hamborg af og hærget Slesvig by. Uro og grænsestridigheder vedblev til op i 1100-tallet, indtil de vestlige vendere efterhånden opslugtes af den tyske indvandring i deres områder.

Det var disse stammer, obodritter og polaber, Knud Lavard i 1120'erne blev gjort til knes (fyrste) over, med kejserens hjælp og sikkert med en vis baggrund i, at hans forgænger var en dattersøn af Sven Estridsen og dermed hans fætter.

Selvom vestvenderne endnu ikke var ganske tæmmet af den sejrige kristne civilisation, var det ikke herfra den store bølge af sørøveri kom. Sørøveriet på Danmark var først og fremmest rygboernes metier, i nogen grad også pommernes.

Rygboerne synes at have haft en klar fornemmelse af, hvornår forholdene i Danmark gav dem lettest spil, f.eks. når danskerne var optaget af borgerkrig. Så drev de næsten omgående herop med deres store og små flåder og hærgede Østdanmarks kyster. Saxo skriver om århundredets midte, at „ riget i mange år i en sådan grad var blevet hærget af sørøvere, at næsten en tredjedel lå øde og udyrket hen“.

s. 47

Den danske kongemagt evnede i lange perioder ikke at hjælpe befolkningen, som i stedet måtte forsvare sig på bedste vis eller søge andre løsninger. På Lolland og Falster havde man nogle meget store tilflugtsborge, som imidlertid ikke gav tilstrækkelig beskyttelse, så man var desuden begyndt at lave underhåndsaftaler med venderne og at købe sig fri for plyndringerne. Også i det sydfynske øhav var der anlagt forsvarsborge. I en af dem, Borrebjerg, har man fundet resterne af nogle af forsvarerne, mænd, kvinder og børn, nedhugget i 1140, hvorefter borgen er opgivet.

I Roskilde tyede man til at lave en lille privat kaperflåde, der så at sige drev sørøveri på sørøverne. Formodentlig byggede Absalon videre på denne flåde, da han senere blev biskop i Roskilde og påtog sig at forsvare sit nye stift mod venderne.

En by som Fjenneslevlille lå vel relativt trygt i forhold til søvejene, i hvert fald kunne sørøverne ikke umiddelbart sejle til Alsted herred. Men om ikke andet kunne man blive ramt indirekte. Saxo fortæller, at Skjalm Hvides bror Aute blev dræbt af vendere, mens han var i færd med at sætte over Masnedsund mellem Sjælland og Falster.

I en tid uden stående hære havde angriberne store fordele. De kunne angribe, plyndre og være væk igen uden at møde modstand, måske bortset fra et hastigt sammenkaldt landeværn.

Den effektive måde at slå igen på for en dansk konge, hvis hær skulle samles udenfor så- og høsttid, var at angribe røverne i deres egen rede. Det blev da også forsøgt med vekslende held.

I Erik Ejegods tid skulle der have været tre sådanne togter, hvoraf Skjalm Hvide i hvert fald var med på det ene. Kong Niels havde også forsøgt sig i begyndelsen af sin regeringstid, men havde lidt nederlag. Erik Emune skulle have erobret Rygen og foretaget en hurtig men ineffektiv tvangskristning, og hans søn Sven Grathe gjorde senere et ikke særligt vellykket togt. Det er de togter, vi har oplysning om fra de tidlige 1100-år, og der har givet været flere end dem.

Togterne havde ofte karakter af rene hævn tog, en slags gengældelsesplyndringer. Når de faldt heldigt ud, kunne de nok stilne strømmen af sørøvere for en tid, men i det store og hele fortsatte sørøveriet med uformindsket styrke gennem den første halvdel af 1100-tallet.

Valdemar

s. 48

I en periode af Absalons barndom havde gården i Fjenneslevlille endnu en betydningsfuld beboer. Han hed Valdemar og var vistnok den første af det navn her i landet. Han var opkaldt efter sin oldefar på mødrene side, storfyrst Vladimir af Kiev. Hans farfar var kong Erik Ejegod. Hans far var Knud Lavard, hertug af Sønderjylland og knes over de vestlige vendere, den Knud der blev hugget ned i Haraldsted endnu inden Valdemar blev født i januar 1131.

Knuds enke Ingeborg besluttede sig, som det var almindeligt, til at sætte sin nu faderløse søn i pleje. Valget af fosterfar faldt på Asser Rig, et meget naturligt valg, da Knud Lavard selv i sin tid havde været i pleje hos Assers far Skjalm Hvide.

Selvom der var et par års aldersforskel mellem Absalon og Valdemar, var forskellen ikke større, end at de kunne blive legekammerater. De har vel lært at slås og ride, har svømmet i søerne og jaget i omegnens store skove. De er gået til marked i Ringsted, har fulgt processionerne ved kirken og stået i udkanten, når der blev holdt ting i byen.

De er sikkert også blevet undervist sammen, Valdemar lærte sig i hvert fald at læse latin. Det var som sagt endnu ikke almindeligt at læse og skrive. Valdemars far Knud, der var delvis opdraget ved det tyske kejserhof og kendt for at indføre moderne tyske skikke, klædedragter og holdninger, var efter sigende analfabet.

Det er svært at sige, hvornår og hvor længe Valdemar opholdte sig i Fjenneslev. Saxo kalder ham diebror med Absalon, så han må have været der fra ganske lille. Som knægt, sikkert ti til tolv år gammel, blev han grebet i sammen med den unge Sven Grathe at grave sin fars lig op i

Ringsted (for at få det skrinlagt i kirken). Måske betyder det, at han på denne tid stadig holdt til i det nærliggende Fjenneslev. Men længere end til 10-12-års alderen er han næppe blevet hos Asser. Det ville være en passende, måske endda lidt sen alder at blive sendt til oplæring hos andre, måske endda til udlandet. At han senerehen brugte vejviser for at finde rundt i det midtsjællandske (på flugt fra blodgildet i Roskilde) tyder også på, at han havde forladt området, inden han var gammel nok til at bevæge sig omkring på egen hånd.

Hvorom alt er, blev der knyttet varme bånd mellem Valdemar og hans plejefamilie, og der opstod et venskab mellem ham og Absalon, der var mere end blot en overenskomst til gensidig fordel. Så tæt blev deres livsbaner knyttet, at enhver historie om Absalon nødvendigvis også kommer til at rumme historien om Valdemar.

s. 49

At have et medlem af kongefamilien boende var det samme som at have en mulig tronkandidat hos sig, eftersom det danske valgkongedømme var meget åbent for kongsemner, blot de på en eller anden måde var medlem af den kongelige familie.

Det er ikke sikkert, at Asser har haft fremtidige kongevalg i tankerne, da han tog Valdemar i pleje. Rent menneskelige hensyn, som det gamle venskab mellem Hviderne og Knud Lavard eller medlidenhed med det faderløse spædbarn kunne vel også spille ind. Men nogle overvejelser om fremtiden har gamle Asser vel gjort sig, når han så Valdemar lege med sine sønner.

Danmark var et valgkongedømme, endda et meget kompliceret valgkongedømme. Kongen skulle som regel vælges ikke blot af én forsamling, men på fire landsting, et i hver af landsdelene Skåne, Sjælland, Jylland og Sønderjylland. Måske også på Fyn.

Når der var et uomtvisteligt kongsemne, gav det ikke store problemer. Kandidaten skyndte sig at blive valgt på det nærmeste landsting. De øvrige landsting formede sig så som hyldester, bekræftelser af valget.

Var der flere oplagte emner eller måske snarere ingen rigtigt oplagte emner, opstod problemet. Der var ikke regler for, hvem der stod nærmest til at blive valgt, og valgene kunne falde forskelligt ud.

Man havde ganske vist siden Gorm den Gamles tid på én undtagelse nær altid valgt indenfor den kongelige slægt. Men det var også den eneste begrænsning. Var den afdøde konges ældste søn mindreårig, tog man gerne en bror eller nevø (kun mændene kom i betragtning – naturligvis). Uægte sønner var også anvendelige, det var nærmere reglen end undtagelsen, at der sad et uægte kongebarn på tronen.

I visse tilfælde havde man omgået landsdelsproblemerne ved at indkalde til samlet kongevalg, kilderne nævner henholdsvis Viborg og Isøre ved Roskilde som stedet, hvor en forsamling, der givet har været nogenlunde identisk med den stående ledelse af krigsberedskabet, gennemtrumfede et valg. Hvem der i så fald afgjorde, at valget skulle foregå på denne måde, ved vi ikke.

Usikkerheden om førstretten til tronen havde ydermere den ulempe, at valget meget ofte blev underkendt af de vragede parter, som så med våbenmagt kunne forsøge at omgøre det. Det er temmeligt sigende, at Knud d. Hellige blev meget rost, fordi han holdt sig på måtten og undlod at starte en borgerkrig, da han i sin tid blev vraget til fordel for sin storebror Harald Hen.

s. 50

Som regel var det trods alt ret hurtigt lykkedes at få en enkelt mand sat på tronen. Men i midten af 1100-tallet var der efter Sven Estridsens mange børn kommet så mange omtrentligt ligeberettigede sidegrene af kongeslægten, at valgene blev stadigt mere komplicerede.

Hvidernes gode ven Erik Emune gjorde sig ellers i sin kun treårige regeringstid umage for at forenkle kommende kongevalg. Han havde myrdet mindst ti af sine nevøer, børn, unge og voksne mellem hinanden.

Selvom Valdemar hørte til den hårdt ramte gruppe af nevøer, var han ikke i fare for at dele skæbne med dem. Erik Emune havde slået sig op på at være Knud Lavards hævner og den spæde Valdemars beskytter, og Hviderne var Eriks allierede fra borgerkrigen mod Niels.

Med til denne alliance hørte, at både Valdemar og Hviderne stod bag Eriks søn Sven, da denne i midten af 1140'erne var blevet gammel nok til at gøre krav på tronen.

På det tidspunkt havde Asser Rig formentlig sendt sin søn Absalon til Paris.

2. Uddannelse og lynkarriere 1145-1158

Om at rejse

s.51 Det var en bemærkelsesværdig rejse den unge Absalon skulle ud på. Både fordi han skulle erhverve sig en højere uddannelse, og fordi målet for rejsen var Paris.

Vi må formode, at drengen havde gode boglige evner, siden forældrene satte denne udrejse i værk, og samtidig må disse forældre have været mere end almindeligt ambitiøse på sønnens vegne. Spørgsmålet er så, hvordan Asser Rig og fru Inge fandt på, at sønnen skulle så langt væk som til Paris, om de havde en forestilling om, hvordan de fik sønnen dernel, og om de senere ville være i stand til at holde sig i kontakt med ham.

Det særlige ved Asser og Inges handling var ikke, at deres udsyn rakte udover deres eget sogns grænser, og at de kunne forestille sig at sende deres barn ud i verden. En danske bonde eller stormand begrænsede i almindelighed ikke sit virkefelt til landsby eller sogn. I det mindste kendte han sit herred, tidens retlige og administrative grundenhed. Et herred var typisk lidt større end nutidens kommuner, her mødtes fuldborgerne til fælles herredsting og sikkert også på fælles handelsplads. Over herredstingene stod landstinget, som var retsinstant for en hel landsdel. Landstingene var også almindeligt søgte, måske af et snævrere udvalg af bønderne, de mest velhavende.

En, ganske vist udvalgt, skare fulgte kongen, og de kom i hvert fald rundt. Danmark blev styret af et rejsehold. Kongen var altid på farten, om ikke andet så inden for landets grænser. Han havde ikke en fast residens, og han rejste rundt mellem de danske landes tingsteder og boede på skift på sine kongsgårde, der først senere blev til borge. Her holdt han ting og rigsmøder og råd. En væsentlig del af hans indtægter var det arbejde og den bespisning, som den lokale befolkning var pligtig at yde ham, når han opholdt sig hos dem.

Som kongsgårde og tingsteder trak også kirkens symboler, domkirker og helgengrave, folk fra hele landet. Landet var begyndt at få lokale helgener, og folk kom langvejsfra for at besøge deres grave både af fromhed og for at få hjælp. I optegnelserne over miraklerne ved Knud Lavards grav i Ringsted nævnes blandt andet søgning fra Ribe, Skåne og Norge. Og det var ikke kun de rigeste, der søgte helgengravene, men syge, vanskabte og bedende af vidt forskellige kår.

s. 52 Det særlige ved Asser og Inge var, at de havde øje for den fjerne by Paris og mulighederne i denne by. Selvom danskerne i løbet af vikingetiden havde været Europa rundt på plyndringstogter, var den kulturelle horisont hundrede år efter vikingetidens afslutning stadig meget skandinavisk. Skandinavernes interesser og udsyn gjaldt traditionelt Østersøområdet, Rusland, Færøerne, Island og Grønland, til nød England.

Danskernes handelsveje begrænsede sig formodentlig til de samme områder. Vikingetidens rigelighed på mønter fra fjerne udlænde som Byzans og Arabien fandtes ikke længere.

Men andre forhold end de rent kommercielle medførte en stigende påvirkning fra Central- og Sydeuropa. Danskerne var blevet kristne og derfor følte i det mindste dele af befolkningen en nærmere tilknytning til Rom, hvor paven sad, og hvorfra der kom direktiver til landet om, hvordan dagligliv og styre skulle indrettes.

Rom var foruden at være pavelig residens også en hellig by, som søgtes af troende på pilgrimsrejse. Netop pilgrimstanken, at man som bod eller fromhedsbevis skulle besøge kristendommens helligste steder, var begyndt at få greb i danskerne. Erik Ejegod havde ved indgangen til 1100-tallet fremmet ideens udbredelse på dansk grund med flere lange pilgrimsrejser til Rom og Det hellige Land. Mange fulgte efter ham, og selv om vi for det meste kun kender til, når den absolutte samfundstop drog afsted, som da ærkebiskop Eskil selv og hans farbrødre besøgte Jerusalem i henholdsvis 1160'erne og omkring 1150, så var den absolutte elite næppe de eneste, der begav sig ud på disse lange rejser. Vi kender også til herberger og institutioner for de vejfarende pilgrimme, så tidligt som omkring 1100 stiftede kong Erik Ejegod et sådant herberg i den italienske by Piacenza.

Elitens unge mænd, børn af stormændene og fyrsterne, var desuden begyndt på at rejse ud for at uddanne sig eller på anden måde dygtiggøre sig. Knud Lavard var ved den tyske kejsers hof som ung, næsten samtidig var den senere ærkebiskop Eskil i Hildesheim for at tage en teologisk uddannelse. Kort før Absalon tog til Paris, var Erik Emunes søn Sven i krigstjeneste hos den senere kejser Frederik Barbarossa.

s. 53

De ledende kredse orienterede sig således i stigende grad mod den vesteuropæiske kristendom og kultur. Absalons afrejse markerer, at denne orientering nu også var udvidet til Frankrig. Han er som nævnt den første, om hvem vi ved, at han tog til Paris for at uddanne sig. Ved hans død var det udbredt.

I 1100-tallet var en udlandsrejse et besværligt, uforudsigeligt og ofte farligt forehavende.

Farerne var mange. Rejste man over havet, risikerede man forlis eller sørøveroverfald. Rejste man over land, risikerede man også at blive overfaldet af røvere, hvis man var alene eller få, som i 1138 da Lambert, udvalgt biskop til Brandenburg, blev slået ihjel af røvere på vej hjem fra Rom. Var man i stort følge, kunne man blive betragtet som en fare for det område, man passerede. Det sidste med god grund. Det var ikke ualmindeligt at fyrster med hærfølge fouragerede med lige dele tvang og god betaling i de byer, der lå på deres vej.

Det var derfor ofte nødvendigt at søge rejsetilladelse hos det pågældende områdes overhoved, når et følge skulle passere igennem det.

Vejskilte var der ikke. Når danske rejste gennem Tyskland, bad de gerne om førere, der kunne lede dem gennem de ukendte områder.

Man risikerede også kidnapning, ikke af almindelige landevejsrøvere, men af de fyrster, hvis land man passerede. Richard Løvehjertes tilfangetagelse på vej hjem fra korstog er vel det mest prominente eksempel, vi kender til. Men der er også andre eksempler, som vedrører danskere og danske interesser. I begyndelsen af 1000-tallet blev en biskop, som Knud den Store havde hentet hjem fra England, kidnappet af Hamburgs ærkebiskop, der mente, at de danske

biskopper skulle hentes gennem hans ærkesæde og ikke fra England. I 1166 blev den danske ærkebiskop Eskil holdt som fange i Burgund som led i en storpolitisk konflikt mellem kejser og pave.

Udover at det var farligt, var det også forbundet med almindeligt besvær at rejse. En vikingetidsdansker, der ville til Paris, var nok sejlet over havet til Normandiet og derfra ad Seinen. Men det var gået sørgeligt tilbage med danskernes søkundskab. Selv den relativt korte rejse over Østersøen til de vendiske områder kunne volde uoverstigelige problemer. En beretning om nogle danskere, der i 1190 ville slutte sig til korstog i Palæstina, „Beretningen om danskernes færd til det hellige land“, er meget sigende. Den fortæller følgende: Danskerne drog først til Norge for at få kyndig hjælp til sejladsen. Da de alligevel stak afsted uden at vente på den norske hjælp, forliste de og sejlede fra da af kun på de tyske floder.

s. 54

Flodsejladsen var sikkert forholdsvis nem og behagelig og mere sikker end så meget andet. Men flodernes løb begrænsede naturligt de rejsendes muligheder for selv at vælge målet for rejsen.

Det sidste alternativ var at rejse over land til hest eller i vogn, eller til nød til fods. Det har kunnet lade sig gøre. I den tidligste danske lovgivning fra begyndelsen af 1200-tallet stilles der krav til bønderne om, at de vedligeholder de vigtigste hovedveje. Tilsvarende ordninger fandtes sikkert syd for vores grænse. Der eksisterede altså et vejnet. Der var også herberger og muligheder for privat overnatning langs vejene ned gennem Europa. Da den af sygdom nedbrudte olding, ærkebiskop Eskil, i 1177 tog til Frankrig for at leve sine sidste år i kloster, blev han sat på en vogn ved den tyske grænse og sendt ned gennem Europa. Når man kunne byde en olding dette, er det nærliggende at gå ud fra, at også den unge Absalon tog landevejen til Frankrig.

Det tog tid at rejse. Men ikke uoverkommeligt lang tid, set i forhold til datidens tidsfornemmelse. Man kunne godt have travlt og have aftalte tider, men tiden taltes i dage og uger fremfor i minutter og timer. Den saksiske fyrste, Henrik Løve, var i 1172 et halvt år om at nå hjemmefra til Jerusalem; men han havde også stort følge med, tid til visitter undervejs, og for ham var rejsen ikke kun et spørgsmål om at nå et mål så hurtigt som muligt. Vi kender angivelser af dagsrejselængder, der sandsynliggør, at rejsende i ikke for store selskaber kunne tilbagelægge omkring 40 km om dagen, sikkert noget mere, hvis de havde travlt.

Med en marchhastighed på 40 km om dagen skulle en rejse fra Midtjylland til Paris tage en lille måned. Blot har der været mange forhold, som kunne forstyrre rejseplanen, så man har ikke på forhånd kunnet vide sig sikker på, hvor længe en tur ville tage.

På trods af farer og besvær var det almindeligt og sikkert uhyre populært at rejse. Datidens mennesker var ikke frygtsomme for det fremmede, de rejste ikke kun nødtvungen ud, når omstændighederne krævede det. Den 16-18 årige knægt, der skulle fra Fjenneslev til Paris, var således nok agtpågivende, men næppe bekymret for turens strabadser og eventuelle forsinkelser og farer. Han har sikkert slået følge med andre på vej derned, eller han har selv haft et mindre følge med.

I Paris

s. 55 I abbed Vilhelm af Æbelholts levnedsskildring står der, at Absalon, da han var i Paris for at studere, knyttede nært venskab med Vilhelm. Denne bemærkning er vor eneste konkrete oplysning om, at Absalon har været i Paris. Han har ikke selv meddelt sig om sit udlandsophold, Saxo heller ikke. I Saxos skildring af borgerkrigen nævnes det, at Absalon var tilbage i Danmark i 1156. Hvad han foretog sig før 1156, specielt hvad han foretog sig i Paris, må vi slutte os til med hjælp fra små sidebemærkninger i breve og krøniker fra hans senere år.

Vi ved som nævnt, at Absalon knyttede venskab med munken Vilhelm fra klosteret St. Genevieve i udkanten af Paris, den Vilhelm som han senere hentede til Danmark og gjorde til abbed for det nordøstsjællandske Æbelholt-kloster. Vi ved desuden, at han senere sendte sin slægtning, Peder Sunesen, til samme kloster, og at han korresponderede med dets abbed.

Det virker imidlertid ikke, som om Absalon har ladet sig nøje med at lære St. Genevieve at kende. Han forsøgte senere i sit liv at skaffe Peder Sunesen tilladelse til at følge nogle af de verdslige lærere (det vil sige lærere, der ikke var munke) inde i det centrale Paris. Dermed må vi tro, at han selv har tilbragt i hvert fald noget af sin studietid inde i midtbyen, hvor man lærte ganske andre ting end i klostrene.

Han kunne givetvis latin, da han ankom, måske lærte han at tale sproget flydende under opholdet. Latin skulle ikke kun bruges til studierne, men var også nødvendigt for at kunne gøre sig forståelig overfor de andre studerende fra hele Europa. Med en vis stolthed noterer Saxo om den voksne Absalon, at han under en forhandling i Tyskland demonstrerede et mesterligt latin, hvad en tysk bispekollega ikke kunne gøre ham efter. (Absalon må også selv have været stolt af det, det må være fra ham, Saxo har oplysningen).

Han blev nok også præsteviet i en eller anden grad. Det var et nødvendigt adgangspapir for at blive biskop, og biskop blev han kort efter sin hjemkomst.

s. 56 Derimod har vi ikke fra Absalons hånd skrifter, der kan give et indblik i, hvilken viden han tilegnede sig under sine studier, således som vi har det fra hans nevø Andreas Sunesen.

Hvis Absalon, hvad vi formoder, både tog det indledende studium og begyndte på teologien, har hans ophold i Paris varet i mindst syv til otte år og sikkert mere end det. Det var der ikke noget usædvanligt i; det indledende studium svarer i sig selv til det, man i dag kalder en længerevarende uddannelse.

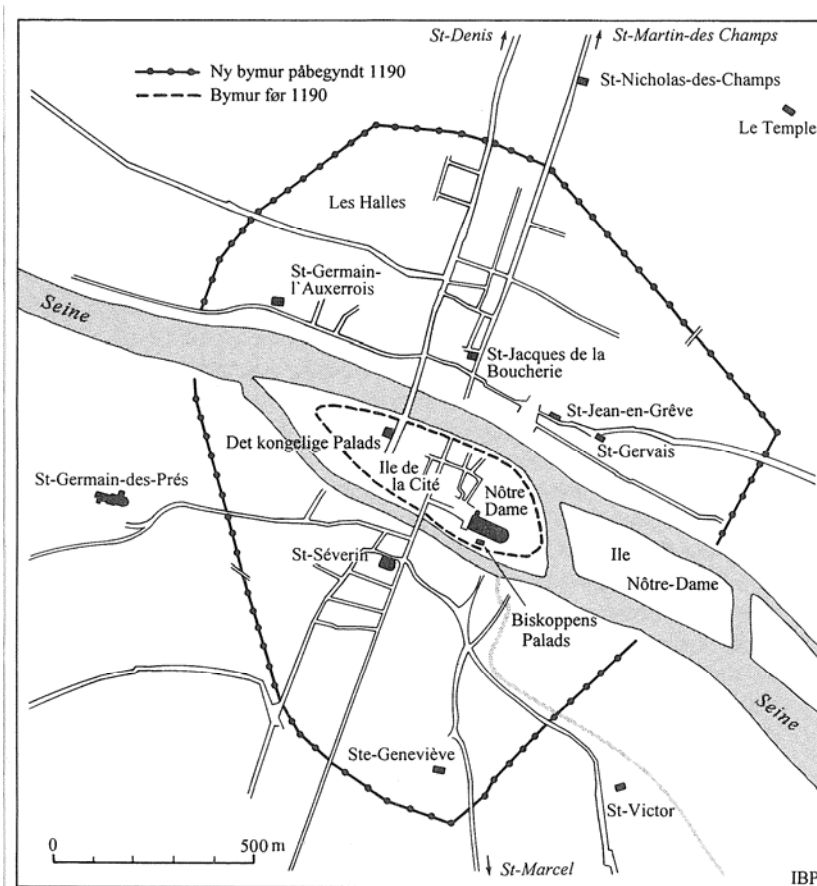
Absalons pariserophold faldt i en påvirkelig og søgende alder, og de indtryk, han modtog, kan tænkes at have præget ham senere i livet. Her befandt han sig i spændingsfeltet mellem tre af det tidlige 1100-tals mest betydende personligheder. Den geniale, kontroversielle, intellektuelt uovervindelige Pierre Abelard. Den visionære domkirkearkitekt og kongelige administrator og propagandist Suger, abbed for St. Denis-klostret. Troens kompromisløse bannerfører, cistercienser-abbeden Bernard af Clairvaux, der ikke kunne nøjes med at føre sine ideer ud i livet indenfor sin egen munkeorden, men ofte og gerne påtog sig at reformere hele kristendommen. Tre af århundredets stærkeste personligheder, som var hinanden fjendtligt stemte, og som samtidig repræsenterede tre forskellige udviklingstendenser i tiden. Ikke at det

var personerne i sig selv, der påvirkede Absalon, men de er her nævnt som de fremmeste repræsentanter for de strømninger, der prægede Paris og Frankrig under hans ophold.

Det Paris, som Absalon mødte, må også på mange andre måder have sat sine spor i ham.

Den unge sjællandske stormandssøn er som nævnt nok kommet ad landevejen til Frankrigs hovedstad. Han har ikke på forhånd kunnet beregne, hvornår han nåede byen, men det gjorde heller ikke så meget. Der var ikke en semesterstart, han skulle nå, studierne kørte ikke i regelbundne studieår.

Det er vanskeligt at sige, om han blev imponeret ved sit møde med Paris. Hans sammenligningsgrundlag kunne være Roskilde, en bispeby og kongelig residens med handelskvarterer og en halv snes kirker. Volden omkring Roskilde var måske som bygningsværk betragtet uanseligere end den bymur, der omgav den gamle bykerne i Paris, men Roskildevolden var tre til fire gange så lang som den parisiske mur.

Et bykort af Paris, som byen så ud i begyndelsen af 1200-tallet. Den stærkt optrukne linje, der omkranser næsten hele kortet, er Filip Augusts bymur. Inde på øen Ile de la Cité er den gamle bymur aftegnet.

s. 57 Byens omfang har derfor ikke i sig selv taget pusten fra den unge besøgende. Derimod var byen givet tættere bebygget, mere hektisk og foretagsom end noget, Absalon kendte hjemmefra. En sjællænder kunne nok få klaustrofobiske fornemmelser, når han passerede en af de tæt bebyggede broer for via byporten at bevæge sig ind i bykernens smalle, overfyldte gyder.

s. 58 Det egentlige Paris bag de antikke volde strakte sig over kun ti hektar på Seineøen, Ile de la Cité. Her lå kongens palads og domkirken i hver sin ende og klemt inde mellem dem selve byen. Men byen havde fået vokseværk, den bredte sig i 1100-tallets løb ind på fastlandet langs Seinens bredder. Især i forbindelse med havnen på nordbredden og rundt om de mange klostre og religiøse institutioner, som grundlagdes i byens omegn. Ved Absalons ankomst var højene ved Seinens bredder op ad byen stadig præget af vinmarker, men mindre end 50 år efter blev der sat en ny bymur langt ude i det førhen åbne land, bag hvilken byens areal nu var blevet mere end tyvedoblet.

En del af byens udvikling kunne tilskrives stigende handel. Paris var oplandsby for en særdeles frugtbar og driftig del af Frankrig, og Seinen var en vigtig handelsrute. Som handelsby var Paris dog ingen gigant i europæisk sammenhæng, og dens betydning i så henseende kan for en stor del tilskrives kongens begunstigelser og det marked, som den kongelige og de kirkelige residenser i sig selv udgjorde. Paris' udvikling befordredes i første række af den kendsgerning, at byen var hovedsæde for en kongemagt, der trods store vanskeligheder blev stadig mere betydningsfuld. På et par hundrede år havde den franske kongeslægt udvidet sit reelle magtgrundlag fra kun at udgøre Paris med lidt opland til at gælde omtrentligt hele det nuværende Frankrig. At kongen Ludvig den Syvende var til stede i byen, førte også fyrster og biskoper fra hele Frankrig dertil, for at møde kongen eller for at føre sager for den kongelige domstol.

Kongen rejste ganske vist meget rundt, ligesom sin danske kollega, men Paris var hans hovedresidens, hvilket byen bar præg af. Det kongelige palads i byens vestlige side var på ingen måde prangende, men til gengæld rummede byen den tids kongers virkelige stolthed: kirker og klostre, som kongerne havde fået rejst og ofte rigt udsmykket.

Den franske kirke og mange af munkeordnerne var traditionelt stærkt knyttet til kongemagten, og sikkert som følge heraf samledes de også i og omkring byen, ofte repræsenteret ved deres fremmeste repræsentanter og fortalere. Der var meget stærke bånd mellem det franske kongehus og kirken, i flere hundrede år havde kongeslægten draget omsorg for kirken, havde stiftet og fremmet mange klostre. Til gengæld havde (store dele af) kirken været kongemagtens tro støtte, selv når det franske kongehus havde kontroverser med paven.

s. 59

Om det var af natur eller beregning, så var den franske kongefamilie meget from, og flere af Ludvig den Syvendes brødre var således biskopper, den ene endog optaget i Bernard af Clairvaux's asketiske cistercienserorden. Fromheden til trods kom Ludvig dog engang til i kampiver at brænde 500 mennesker inde i en kirke. Den slags skete indimellem for fyrsterne uanset deres kristne sindelag. Det var helligbrøde, men en brøde kunne sones, f.eks. med en pilgrimsrejse. Den danske Erik Ejegod var således draget på pilgrimsfærd, da han engang i fuldskab var kommet til at slå et par mand ihjel. Ludvig udvidede pilgrimsfærden til et korstog, det andet af slagsen. Korstog var i tidens opfattelse netop blot en udvidet pilgrimsfærd, man skelnede ikke skarpt imellem, om færden kun gjaldt et besøg ved de hellige steder, eller om den også omfattede nedsabling af de vantrø.

Ludvig igangsatte det andet korstog til Palæstina omtrent på den tid, da Absalon ankom til Paris, og et par år efter vendte han hjem med nederlag og uforrettet sag, men betragtet som en endnu frommere mand end førhen. Det skete i det hele taget ofte for Ludvig den Syvende, at han ikke havde held med sine foretagender. Kongemagten var således ikke så veltrimmet og stærk som f.eks. den engelske. Netop derfor var det måske interessant at befinde sig i dens midte og opleve dens evne til på trods af alle vanskeligheder at befæste og udvide sine positioner.

Til hjælper og rådgiver havde Ludvig den Syvende abbed Suger fra klostret St. Denis lige nord for Paris. Suger var kongernes altnuligmand. Han havde været rådgiver for Ludvig den Syvendes far. Han var på samme tid hærfører samt en slags forsvarsminister og indenrigsminister: kongens nærmeste rådgiver og fortrolige. Ludvig den Syvende gav ham tilnavnet „Fædrelandets fader“. Han var i færd med at bygge en kirke, der overgik alle tidligere sete kirker, den første gotiske kirke. Endelig var han kongemagtens ideolog og propagandist. Suger udbredte i sine skrifter en ny, moderne kongeideologi, hvor kongen fremstilledes som fredsstifteren, landets og de fattiges forsvarer samt kirkens beskytter.

En af Sugers interesser, der deltes af mange andre i tiden, var historie. Suger og hans ligesindede interesserede sig først og fremmest for de franske kongers historie, som de syntes trængte til at blive taget frem og pudset af. Mindet om Karl den Stores glansperiode blev genoplivet, men Suger skrev også Ludvig den Sjettes, den forrige konges historie. Sugers interesse for historien blev delt af mange andre, og det var trods alt ikke kun kongernes historie, man beskæftigede sig med. Der var også en almen historisk interesse, de antikke historikere og forfattere som Sallust og Cicero blev nærlæst, både for deres moralske budskaber og for de lærestykker, som man mente fortidens handlinger kunne give samtiden.

s. 60

Absalons historiske interesse er nok blevet vakt i dette miljø, den var i hvert fald til stede hos den voksne Absalon, der fik ry for at være „udforsker“ af landets oldtid, og som både satte Saxo i gang med at skrive en Danmarkskrønike og selv søgte efter gamle skrifter. Desuden hjembragte han eller fik senere afskrevet de antikke historikere Justinus og Valerius Maximus; Justinus' uddrag af verdenshistorien findes endnu med Absalons dedikation til Sorø Kloster.

Trods handelsmæssig og politisk betydning var det, der for alvor skilte Paris ud fra de fleste andre franske og europæiske byer dens tiltrækning på unge studerelystne mænd fra resten af Frankrig og Europa.

Den by, der mødte Absalon, var en studenterby. Som sådan er den dokumenteret fra slutningen af 1000-tallet, men i begyndelsen af 1100-tallet havde der nærmest været en eksplosiv vækst i antallet af lærere og studerende. Abbeden Guibert de Nogent kunne i 1115 med tilfredshed konstatere, hvor stort undervisningsudbuddet var, og han sammenlignede det med tilstanden i sin barndom: Dengang „var det knap nok til at finde en lærer selv i de større byer“, og de få læreres lærdom lod uendeligt meget tilbage at ønske.

Paris tiltrak unge fra hele Europa, alle mænd naturligvis og alle med latinkundskaber, der gjorde det muligt for dem at forstå hinanden på tværs af nationaliteter. Her mødtes de og tilegnede sig den tids almindelse. De gik ikke på universitetet, et egentligt universitet begyndte først at tage form i 1200-tallet. De har kunnet vælge at indskrive sig i domkapitlets skole eller en af de andre religiøse institutioner med undervisningstilladelse. Man må forestille sig, at de enkelte studerende henvendte sig her med anbefalingskrivelse hjemmefra. De har så fået vejledning og adgang til biblioteket og er blevet indskrevet hos nogle af stedets undervisere. Når de senere havde fundet sig til rette i byen og skaffet sig et sted at bo, kunne de så småt begynde at vælge forelæsere efter egen smag, enten fra andre undervisningssteder eller blandt de såkaldte uafhængige lærere. De tog ikke eksamener, og der blev næppe holdt meget kontrol med dem.

s. 61

Den løse struktur til trods var de unge meget bevidste om, at de var studerende. De af dem, der efterlod sig skrifter, hvad Absalon jo desværre ikke gjorde, fortæller om såvel anstrengende lektielæsning til langt ud på natten som om stolthed over at tilhøre de uddannedes flok.

Absalon begyndte sit studieophold med det indledende studium, som kaldtes „artes liberales“, hvilket oversat er De frie Kunster. Der var syv frie kunster, herunder retorik, filosofi, musik og geometri. Dette indledende studium angives i en bestemmelse for det senere universitet i Paris at skulle vare mindst seks år, og nogenlunde det samme tidsrum har antageligt været det almindelige under Absalons ophold.

Uddannelsen havde siden Karl den Stores tid taget afsæt i antik tradition, og undervisningen i De frie Kunster byggede også i 1100-tallet på antik overlevering. Der var imidlertid en tendens til, at det dominerende teologiske studium også påvirkede indholdet i forstudierne, således at logikken og filosofien optog mest plads: disse fag var så anvendelige på de teologiske spørgsmål.

Teologien var ikke blot faget for dem, der ønskede at blive til noget indenfor kirken. Man forbandt alt hvad der vedrørte menneskelivet med trosspørgsmål, så et teologisk studium var også en slags højere almindelse. Når Absalon blev sendt til Paris, kan formålet altså i lige så høj grad have været at give ham almindelse som at forberede ham til en bestemt kirkelig karriere. Hvis han ville have lært sig noget så verdsligt som jura eller medicin, havde det været mere nærliggende at tage til henholdsvis Bologna eller Salerno i Italien, hvor studierne i mindre grad end i resten af Europa var knyttet til kirken.

Teologien spillede naturligvis en stor rolle i en verden, hvor kirken forestod næsten al undervisning, en rolle der øgedes i 1000- og 1100-tallets Frankrig, hvor man for alvor begyndte at tolke Bibelen og kirkefædrenes skrifter og ikke blot at tilegne sig dem. Frankrig var desuden

arnested for de fleste af tidens trosmæssige nybrud, og det forhold afspejlede sig også i uddannelserne.

s. 62

En stor del af de studerende fortsatte således efter endt grunduddannelse med det teologiske studium. Til vejledning for de studerende (og andre interesserede) blev der netop i løbet af 1100-tallet udarbejdet en lang række lærebøger, bibelkommentarer og argumentsamlinger, der systematiserede eller diskuterede de ofte modstridende udsagn i de hellige skrifter.

Disse læsevejlednings eksistens understreger tidens bevidsthed om, at skriftens ord ikke i sig selv var nok for den, der ville forstå sin Gud. Og med erkendelsen af, at Bibelen måtte fortolkes og formidles til de studerende, forelå også muligheden for, at den kunne fortolkes forskelligt, og det blev den.

Hvad de studerende lærte i Paris afhang således af, hvor de søgte hen, hvilke undervisere de søgte, og i hvilken årrække de læste. Der var ikke bare meningsforskelle mellem undervisningsstederne, men også mellem de enkelte undervisere, og endelig ændrede normer og holdninger sig så hastigt, at de herskende meninger ved studiestarten kunne være forældede, inden den studerende var nået gennem sit studieforløb.

1100-tallet i almindelighed og Paris i særdeleshed oplevede en såkaldt intellektuel renæssance, der hvad angår forandringens intensitet er sammenlignelig med den periode i 1500-tallet, vi normalt giver denne betegnelse. Det intellektuelle opsving var til dels en effekt af, at boglig viden blev udbredt i videre kredse end før, og af at handelens og bylivets opblomstring gav videre rammer for lærd beskæftigelse end de foregående århundreders herregårdsøkonomi. Samtidig gav den stigende handel og ikke mindst korstogene og de kristnes erobring af Spanien mere kontakt med den højere udviklede arabiske kultur og dermed også til antik græsk tænkning og videnskab, der for en stor del var gået tabt i Vesteuropa, men bevaret af araberne. Jøderne har også bidraget som kulturformidlere, og fra Byzans og Spanien fik man oversættelser af hidtil ukendte antikke og arabiske forfattere.

I det parisiske studiemiljø var effekten af denne udvikling, at man i stigende grad tog græsk filosofi, retorik og dialektik til sig. Man begyndte at eksperimentere med fornuftsargumenter, bevisførelser og ræsonnementer, og snart begyndte man at ræsonnere over troens spørgsmål, anvendte logikkens metoder på skriftstederne. Man satte sig for at bevise trosartiklerne, afprøvede beviserne overfor deres modsætninger og nåede undertiden frem til temmelig kritiske konklusioner.

s. 63

Det var alt dette, der med en samlebetegnelse er blevet kaldt skolastik, og Paris var skolastikkens højborg. Her rasede der intellektuelle fejder, og her rejstes nogle af de mest kontroversielle påstande i de eksistentielle trosspørgsmål. Debatterne, både de skriftlige og mundtlige, kunne være som rene dueller, hvor taberen forlod valpladsen med vanære. De filosoferende teologer delte sig i stridende lejre omkring de afgørende standpunkter. Eftertiden har givet de stridende parter betegnelser efter de svært gennemskuelige modsætninger, der delte dem: nominalister mod realister, platonikere mod aristotelikere og mere gennemskueligt: konservative mod nytænkere.

Pierre Abélard, der døde få år før Absalons ankomst til Paris, var en af de personer, der særligt tegnede denne skolastikkens barndom. Han var en tvivler og en spotter, og som ung

studerende havde han alene ved sine argumenters styrke triumferet over nogle af kirkens ledende mænd og udsat dem for almindelig hån.

Det hørte med til den tidlige skolastik, at der også var stor åbenhed. Dialektik, diskussionskunst og retorik var i højsædet. Eleverne diskuterede med lærerne og fik undertiden ret. Der blev udgivet samlinger af argumenter vedrørende de brændende trosspørgsmål. Abbeden af Cluny tog initiativ til at få Koranen oversat til latin i Spanien. Et citat fra et af Pierre Abélards værker kan næsten forstås som tidens slagord: „Vi søger gennem tvivl, og ved at søge finder vi sandheden.“ Al den tvivl skulle dog i sidste ende blive for stor en mundfuld for den etablerede kirke.

Stadig, på trods af den græske indflydelse, handlede næsten alle debatter om troens indhold og de hellige skrifter, det var teologien, der optog sindene hos de toneangivende intellektuelle. Sådan måtte det være. Datidens mennesker så hele verden og alle dens fænomener som Gudsskabte, såvel de synlige som de sjælelige, og som skabt af Gud og styret af Gud kunne verden også kun forstås gennem studiet af Guds ord i de hellige skrifter. Og omvendt: Hvis der gik enkelte virkelige tvivlere rundt, kunne de kun formulere deres tvivl i en diskussion om troen og skriftstederne, ateisme fandtes ikke; det ikke at tro på noget var en så ubegribelig ting, at der ikke engang fandtes en kirkelig lov imod det.

s. 64

Da Absalon kom til Paris, var den mest sprælske del af det intellektuelle miljø ved at blive stækket. Bevægelsen havde med sine strenge krav til fornuft og forstand gået konservative kirkelige autoriteter for nær. Pierre Abélard var allerede i 1120 blevet dømt til at brænde sin kontroversielle bog om treenigheden. Knap 20 år efter blev han igen fordømt på et kirkemøde for at have synspunkter uforenelige med den rette tro, det der senere kaldtes kætteri. Mens Absalon var i Paris, blev tillige biskoppen af Poitiers, Gilbert de la Porrée sat under samme anklage, og som i Abélards tilfælde var det Bernard af Clairvaux der førte felttoget. Den teologiske debat blev herefter bragt ind på mindre anstødelige baner, en udvikling der kendetegnedes af Petrus Lombardus' bibelkommentarer, som omkring Absalons studietid vandt indpas som de autoritative. Debatten fortsatte med uformindsket kraft, de skolastiske diskussioner havde endnu ikke kulmineret, men de havde mistet noget af spændvidden.

Der er ikke i beskrivelserne af Absalons senere liv eksempler på, at han gjorde brug af indsigt i de højere filosofiske diskussioner, logikken, skolastikken og teologiens kringelkroge. Derfor kan han godt have været på broerne eller øen, som det centrale Paris benævnedes, og have lyttet til de kritiske forelæsere, måske fascineret af den strålende retorik og skarpsindigheden bag argumenterne. Men enten har han bevidst undladt at bruge for meget af sin energi på logikken og filosofien, eller også har han ikke senere haft lejlighed til at vise sine evner i den retning, det har måske ikke været anvendelig kunnen i Danmark. Men det udbytte, Absalon havde af at deltage i det skolastiske miljø, var nok også af mere indirekte karakter. Det satte ham i stand til at kommunikere på lige fod med sin samtids europæiske lærde, og samtidens lærde var ikke i almindelighed verdensfjerne forskere, men særdeles indflydelsesrige biskopper, ærkebiskopper, paver, kongelige kanslere og topforhandlere for kejsere og fyrster.

I det hektiske miljø i bymidten mellem broerne fandtes også et Paris, der mere lever op til byens senere ry som fristelsernes by. En by med et driftigt havnekvartier, et centrum tætpakket

med studenter, og med kongen og de franske fyrster som jævnligt besøgende, havde andet at byde på end teologiske forelæsninger.

For nogle af troens førstemænd var der i hvert fald ikke tvivl om, at Paris var lastens hule. Bernard af Clairvaux kaldte den et nyt Babylon, hvormed han sikkert både tænkte på sædernes forfald og på, at de unge mennesker læste græsk filosofi og anden hedenskab.

s. 65

Der findes en beskrivelse af prostitutionen i Paris, ganske vist kirkelig og farvet af forargelse, fra slutningen af 1100-tallet. Ifølge beskrivelsen stod der prostituerede på hvert et gadehjørne, hvor de antastede unge studerende, der passerede forbi. I øvrigt holdt de prostituerede ofte til i de samme huse, som der undervistes i. De unge studerende var imidlertid alene ved at have påbegyndt studiet blevet indrulleret i kirkens rækker, så de har skullet holde sig fra de prostitueredes fristelser. Især Absalon, der på sine ældre dage altid blev beskrevet som en meget kysk mand, har ganske sikkert aldrig ladet de løse piger forstyrre sine studier.

Dette var skolastikkens miljø, som Absalon kunne møde i byens centrum og på Den lille Bro (Petit Pont), hvor mange af de frie undervisere holdt til. Men ganske nærved fandtes et andet miljø med en helt anden holdning til troen og derfor også til undervisning og lærdom.

1100-årene var de nye munkeordeners århundrede. Nye ordener som cisterciensere, premonstratensere og karteusere skød frem, som regel med det formål at genskabe klosteridealene, at skabe betingelser for at de troende kunne føre et sandt helligt liv og få mulighed for at føre et liv, der bragte dem nærmere gud.

De nye ordeners ideal var oftest et kloster i ødemarken, langt fra byernes skørlevned og fristelser. Her kunne munkene tilbede deres gud gennem ydmyg livsførelse, hårdt arbejde og stadige bønner. Og de kunne få ro til at studere de hellige skrifter og dermed til stadighed forfine og udvikle evnen til at elske deres gud.

Målet for studierne i disse klostre var at nærme sig det guddommelige lys, ikke at kunne diskutere og anfægte de hellige skrifers udsagn. Den parisiske diskussionsklub var disse munke imod. Så meget at Bernard af Clairvaux i 1140 havde været i Paris for at tale dunder til de studerende. De kunne lære mere, fortalte han dem, af at se på træerne i skoven end af at høre deres lærere argumentere. Det var noget vrøvl, at troen skulle erhverves ved forstandens hjælp. Tro er forstand i sig selv, mente Bernard, at tænke er at elske sin Gud.

Bernard og hans cisterciensere levede ikke i byerne og kunne derfor sjældent indvirke direkte på undervisningen i Paris, men det kunne deres åndsfæller augustinerne. Foruden domkapitlet var der i Paris to store uddannelsesinstitutioner, begge beliggende lidt syd for byen: St. Victor og St. Geneviève. Det i 1108 oprettede St. Victor var augustinsk. St. Geneviève var oprindeligt en institution med stort spillerum for de lærde; her havde blandt andre Pierre Abélard hørt til. I 1147, altså nok i starten af Absalons studietid, skete der en stor skandale i klostret. Under pavens besøg opstod der tumulter og slagsmål, og der blev skubbet til paven. Skandalen medførte et krav om strengere klostertugt, klostret blev reformeret³ og gjort augustinsk som St. Victor. Herefter praktiseredes der i St. Geneviève som i St. Victor oplæring i kærlighed til Gud. Refleksionerne over bibelteksterne skulle være mediterende og bringe den søgende nærmere Guds kærlighed, de skulle ikke anvendes til at rejse spørgsmål og skabe tvivl. Og for at være sikker på, at kærligheden forblev ubesmittet, forbød St. Genevieve fra denne tid sine elever at modtage undervisning inde i bymidten.

s. 66

De nye ordener havde en enorm succes, især cistercienserne. Deres gudskyndighed modsvarede det stadigt overvejende landlige franske aristokratis opfattelse af den rette tro. Deres askese og fordybelse svarede bedre til forestillingerne om, hvordan kristendommens avantgarde skulle varetage sin mission, end deres højtravende (og måske letlevende) parisiske kollegers diskussionsklub gjorde det.

Det er spørgsmålet, om ikke også Absalon, en bondesøn i hvis hjemland kirker og klostre i høj grad stod som monumenter over rige storbønderes fromhed, har følt sig mest tiltrukket af den augustinske teologi. I hvert fald fandt han en ven, den senere abbed Vilhelm, i St. Geneviève, hvortil han også senere sendte sin halvnevø Peder Sunesen. Og han blev efter sin død indskrevet i St. Victors dødebog som en af klostrets venner.

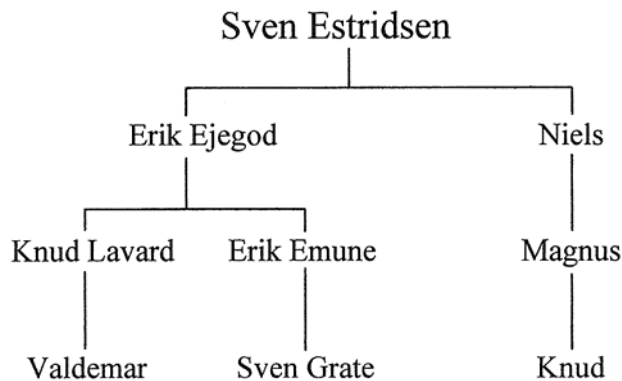
Det ser ud, som om han i hvert fald vendte hjem med tillid til de nye klosterordener. Han fik senere, ganske vist hverken som den første eller eneste, bragt flere munkesamfund til Danmark. Og han reformerede flere klostre, blandt andet sin egen families stiftelse i Sorø – måske inspireret af Ludvig den Syvende, der anvendte reformering af klostre til at forøge sin indflydelse på dem.

Det var næppe en lyrisk opstemt nybagt magister eller en stille lærd, der vendte hjem fra måske ti års studieophold. Det var en mand med overblik og verdenserfaring. En ung mand, der i en årrække havde opholdt sig nær den franske konge, havde set et korstog blive forberedt og falde ynkeligt til jorden, havde oplevet pavelige besøg, og havde oplevet St. Genevièves kanniker blive bortvist, fordi de havde skubbet og sparket til samme pave. En ung mand, der havde set en kongemagt i arbejde, havde set alle eksistentielle spørgsmål blive vendt, og som havde kunnet mærke den alvor, der prægede Vesteuropas nye trosretninger. Men også en ung mand, der må have haft lejlighed til at stifte bekendtskab med praktiske ting som skibsfart, klædedragt, byggeteknik og våbenbrug.

Borgerkrigen 1147-1152: Sven og Valdemar sejrer

s. 67

„Når Absalon efter sin hjemkomst fremtræder som den fuldtudviklede, helstøbte mand, som på alle områder, både de åndelige og rent praktiske, formår at løfte sit folk og føre det frem, skyldes dette naturligvis næst hans egne herlige åndsevner og storslåede karakter den udvikling, han i ungdomsårene fik i Frankrig“, skriver Axel Larsen i sin tidstypiske Absalon-biografi fra 1899.

Borgerkrigens tre deltageres afstamning fra Sven Estridsen.

De evner, der her tillægges den unge Absalon, kunne være nødige. Han vendte nemlig hjem til et land, hvor borgerkrigen mellem de aktuelle kongsemner af Sven Estridsens vidtforregnede slægt havde stået på i næsten ti år.

Konflikter mellem kongeslægtens medlemmer forekom hyppigt i disse år. I 1120'erne havde kong Niels' yngre slægtninge, Knud Lavard, Magnus den Stærke, Harald Kesja og Erik Emune, ofte været tæt på åben konflikt, den tilstand der i sidste ende affødte drabet på Knud Lavard i 1131. Herefter startede sjællændernes og Erik Emunes fælles oprør mod kong Niels. Da Absalon var ti år, udbrød den tre år lange borgerkrig mellem Erik Lam og den skånske tronkandidat Olaf.

s. 68

Omkring 1147 begyndte endnu en borgerkrig. Den er ofte blevet opkaldt efter hovedaktørerne Sven, Knud og Valdemar, som om det var en borgerkrig med tre indbyrdes stridende parter. Der var imidlertid aldrig mere end to sider ad gangen, selvom der var tre agerende tronkandidater. Da Erik Lam døde i 1146, var Valdemar med sine femten år for ung til at være på tale som kongsemne, han var muligvis også i udlandet. Erik Emunes søn Sven var vel som den ældste og den, hvis far senest havde været konge, nærmest til kronen. Han blev da også valgt af skåninger og vistnok sjællændere og anerkendt af fynboerne, og han fik Valdemars og Hvidernes støtte. Men jyderne handlede på egen hånd og valgte Knud Magnusen, sønnesøn af kong Niels.

Der er flere versioner af valgenes forløb. Den mest almindelige version er sjællandsk, og den kan fortælle, at Sven valgtes først, men i Viborg valgte jyderne Knud, inden Sven kunne nå dertil for at få anerkendt sit valg. I Lübeck havde præsten Helmold endda hørt det rygte, at Erik Lam kort før sin død ligefrem skulle have udpeget Sven til sin efterfølger.

Modsat fortæller den engelske kronikør Radulfus Niger, hvis danske meddelere har været kong Niels' slægt venligt stemt, at Knud blev valgt først, og at Sven var oprøreren.

Der kan være flere mulige årsager til, at jydernes valgte anderledes end Østdanmark. Den banale er, at de blot oprigtigt mente, at Knud, der jo også var af kongeslægten, var den bedste mand på tronen.

Mere sandsynligt er det, at Knud og hans allierede, hans „parti“ om man vil, har kunnet styre, eller i det mindste manipulere, det jyske landsting. Knuds far, Magnus, havde været tæt forbundet med sin fætter, Henrik Skadelår. Henriks sønner Knud og Buris havde ligesom Knud selv store jyske besiddelser. Hvis de tre stod sammen, havde de gode muligheder for at påvirke et jysk landstings beslutninger.

En tredje og højest tænkelig mulighed er, at modvalget bundede i jalousiforholdet mellem de forskellige landsdele, et jalousiforhold som Saxo i adskillige andre tilfælde kan berette om.

Saxo og med ham mange af de sjællandske stormænd havde deres favoritter blandt kongerne: Knud d. Hellige, Erik Ejegod, Erik Emune. Disse konger var muligvis ikke tilsvarende jydernes favoritter, to af dem var endog blevet dræbt af jyder. Sven var søn af Erik Emune og synes som faderen at have haft en solid magtbase blandt de sjællandske stormandsslægter, og det er tænkeligt, at de jyske stormænd har ønsket sig en anden gren af slægten til magten, en gren med flere jyske rødder. Saxo angiver desuden, at jyderne var fornærmede over ikke at være blevet spurgt, da Sven lod sig vælge i Østdanmark. „Harmfulde over at Sven havde tilegnet sig kongeværdigheden ved at støtte sig til sjællændernes og skåningernes hensynsløshed, tildelte jyderne Knud kongeværdigheden“, skriver han.

s. 69 Borgerkrigen var truende nær, og Knud udløste den kort efter ved at gå til angreb. Han søgte til Sjælland med sin hær. Sven mødte ham ved Slangerup, og Knud led nederlag.

Derefter var der mindst et års stilstand i kampene, hvorunder kongerne forgæves forsøgte at gennemføre et fælles korstog mod venderne. Samtidig arbejdede de på at styrke deres forbund overfor modstanderens. Knud var tæt på at få underkøbt ærkebisp Eskil, men Sven stoppede forsøget på den effektive facon, der kendetegnede ham: Eskil blev fængslet, til han opgav tanken om at alliere sig med Knud. Derefter købte Sven sig til hans støtte, og enden blev, at Sven kunne tælle både Eskil og dennes jyske slægt på sin side.

Knud genoptog så initiativet. Han forsøgte at indtage Roskilde, det nærmeste en hovedstad, landet havde. Angrebet på Roskilde blev afvist af Absalons farbror Ebbe Skjalmsen, som Sven havde sat til at forsvare byen. I næste forsøg lykkedes det Knud at indtage Roskilde, og Ebbe måtte flygte, hvorefter Knud til straf afbrændte Ebbes hus i byen. Men kort efter led Knud nederlag ved Tåstrup, vistnok i 1150, og måtte flygte tilbage til Jylland.

Nu gik Sven, der hidtil havde nøjedes med at holde sin modstander tilbage, i offensiven. Ikke så længe efter sejren ved Tåstrup satte han til Jylland efter sin rival, men på Fyn fik Sven meddelelse om, at Ebbe Skjalmsen var død, hvorefter han afbrød det planlagte felttog. Ebbe synes at have været Svens nærmeste rådgiver og ven og ifølge Saxo og den islandske Knytlingasaga var hans død et alvorligt personligt tab for Sven.

Felttoget blev dog hurtigt genoptaget. Sven opsøgte sammen med Valdemar Knud ved Viborg og besejrede ham i et slag, hvor Valdemar siges at have udmærket sig ved sin tapperhed. Knud måtte flygte over Sverige og endte efter en rundrejse i Østersøområdet i Bremen, hvorfra han fik hjælp til at gå ind i Jylland igen. Igen blev han besejret, vistnok i nærheden af Viborg, og måtte flygte tilbage til sakserne. Herfra begav han sig til friserne, som han fik med sig mod løfte om skattelettelse. Sven satte efter ham og slog ham også her, og for tredje gang måtte Knud søge ly uden for landets grænser.

s. 70 Borgerkrigen var foreløbig slut, og Sven var enehersker i Danmark. Ved hans side stod Ebbe Skjalmsens afløser som hærfører, Peder Torstensen. Peder var gift med Skjalm Hvides datter Cecilia og altså Ebbes svoger.

Sven stod med Skåne og Sjælland bag sig og med allierede i Jylland. Vigtigst var, efter genforeningen med Eskil, den nørrejydske Trued-slægt, i et halvt århundrede den mægtigste stormandsslægt i landet. Desuden Ribebispen Elias og andre stormænd fra Ribeegnen. Knud var valgt af jyderne og havde visse alliancer på Sjælland. Fynboerne ved vi ikke rigtigt noget om, men de stod senere bag Sven og har vel også gjort det i begyndelsen. Fyn var muligvis et

af de steder, hvor Svens far Erik Emune især havde beriget sine håndgangne mænd med jord. Endelig synes begge parter at have haft indflydelse i Sønderjylland.

Opdelingen i landsdele var, som det fremgår, ikke skarp. De betydende slægter havde deres egne alliancer og forbindelser, der ikke nødvendigvis fulgte hverken landsdelens eller dets landstings hovedretning. Disse slægter var så at sige vokset ud over landsdelene.

Som en af Erik Emunes håndgangne slægter havde Hvide-slægten naturligt stillet sig bag Eriks søn Sven og med dem Valdemar, der jo lige så naturligt måtte stå som fjende af Knud Magnusen, søn af hans fars morder.

Hvidernes engagement i borgerkrigen kan have virket forstyrrende på et andet af slægtens projekter. Skjalmsønnerne var i gang med at realisere deres lille klosterstiftelse i Sorø, men det kneb med at få tid til at holde styr på projektet. Klostret var formentlig parat til at blive taget i brug kort efter 1150, og Sorø klostres Gavebog fortæller, at Asser Rig umiddelbart efter indvielsen af klosterkirken indtrådte i klostret, hvor han kort efter døde som munk. De 16 mark guld, som Toke Skjalmsen på sit dødsleje havde skænket til klostret, fandtes endnu, og den sidste overlevende af brødrene, Ebbe Skjalmsen, overlod på grund af sin travlhed i borgerkrigen pengene til klostrets prior broder Thomas. Det skulle han imidlertid ikke have gjort. Thomas var en skidt fyr, og han tiltog sig efter Ebbes død pengene. Thomas gik snart efter af (han kan være blevet fyret), men hans efterfølger var ikke stort bedre. Efterfølgeren blev hurtigt udskiftet, men også den tredje prior viste sig at være en skidt fyr, „en grovæder og en drukkenbolt“, kalder klostrets gavebog ham. Gavebogen er ganske vist skrevet af en anden munkeorden end den, der i 1150'erne beboede klostret, og fjendtligsindede beskrivelser af denne slags er ikke ualmindelige mellem de konkurrerende ordener. Men beskrivelsen af et kloster udenfor de borgerkrigsdeltagende Hviders kontrol kan sagtens være rigtig.

s. 71

De tabte 16 mark guld er dog sikkert rigeligt blevet genvundet ved Hvidernes deltagelse i borgerkrigen. Knud var nedkæmpet og var drevet ud af landet, og magten syntes nu at være faldet uantasteligt i Svens hænder. Valdemar havde fået sin fars sønderjyske fyrstelen som tak for hjælpen til Sven, og Hviderne havde sikkert også fået noget som tak for deres hjælp.

Borgerkrigen 1152-1157: Knud og Valdemar sejrer

I 1152 blev Sven og Valdemar kaldt til Merseburg af den tyske kejser, Frederik Barbarossa. Knud var allerede søgt til kejseren, og Sven havde også udbedt sig hans støtte, hvilket er lidt overraskende, da Sven næppe havde nogen interesse i at indblende kejseren i den nu afsluttede borgerkrig. Men omvendt havde han næppe lyst til at risikere, at Knud opnåede kejserens støtte til endnu et angreb mod landets grænser. Sven og Valdemar fulgte derfor indkaldelsen og drog til Merseburg.

Kejseren dømte her imellem de danske kongsemner, som var de hans vasaller, han kunne råde over efter behag. Det var i det hele taget Frederik Barbarossas stil at behandle sine mindre naboer på denne måde. Han førte et ideologisk felttog overfor især pavemagten, men også Frankrig og England, hvor den magt, han kunne udvise overfor smårigerne, var en af de metoder, han brugte til at føre sin sag.

Enden på forhandlingen hos kejseren blev, at Sven skulle fortsætte som den egentlige konge, men både Valdemar og Knud skulle have større len indenfor landets grænser. Man skal vel forstå det som len i tysk forstand: Valdemar og Knud skulle være Svens mænd til gengæld for at få råderet over et stykke land indenfor Svens domæne. Og at være Svens mand ville sige at stille sig selv og sit mandskab til rådighed for hans krigsførelse og at tilsværge ham loyalitet. På samme måde blev Sven, som Magnus den Stærke før ham og Valdemar efter ham, tvunget til at modtage sin krone af kejseren og til gengæld aflægge mandsed til ham, altså blive „hans mand“, som det hed i tidens sprogbrug. En underkastelse, der symboliseredes ved, at den danske konge skulle bære på kejserens sværd ved den efterfølgende procession.

s. 72

Det er tvivlsomt, om danskerne havde nogen klar fornemmelse af, på hvilken måde kejseren opfattede dette lensforhold. Vi delte ikke den feudale tyske statsordning, hvorefter en lensmand kun var berettiget til sit len, hvis han opfyldte sine forpligtelser overfor kejseren, især med hensyn til at stille krigsmandskab til de kejserlige felttog. På den anden side er det tænkeligt, at kejseren selv var tilfreds med at kunne udnytte det symbolske i ceremonien i sin profilering af kejserdømmets magt.

Hændelsen ses ofte angivet som en sejr for Sven: han fik kejserens anerkendelse af sin kongeværdighed. Men på den anden side sad Sven i forvejen reelt på magten og havde jaget Knud ud af landet; nu blev han tvunget til at give Knud indpas igen.

Resultatet var, at man nu fem til seks år efter borgerkrigens begyndelse var tilbage ved udgangspunktet. Blot var der nu tre tronprætendenter i stedet for to. Og forliget hos kejseren var ingen forsikring mod nye stridigheder. Tværtimod. Kejseren havde som en moderne amerikansk præsident dikteret en løsning der demonstrerede hans magt og indflydelse og havde herefter vendt sin opmærksomhed andre steder hen. Resultatet var som venteligt kaos.

I mere end et år efter kejserens dom var der, hvad man kaldte fred. Det vil sige, at der ikke var åbne slag mellem kongsemnerne. Der var ganske vist kontroverser, især da Sven krævede, og fik, kejserens fordeling omgjort. Kejseren havde tildelt Knud Sjælland, og det passede Sven dårligt at have rivalens domæne liggende lige midt i landet. Sven fik sin vilje, og Knud blev presset til at skifte Sjælland ud med spredte områder i landet.

I den tid freden holdt, forrykkede magtbalancen sig afgørende.

Valdemar begyndte at aflægge besøg hos Knud, senere blev han endog trolovet med Knuds halvsøster Sofie, og han fulgte med Knud, da denne tog på frierfærd til Sverige for at bejle til kong Sverkers datter. Sven, der lå i stridigheder med Sverker, opfattede Valdemars handling som loyalitetsbrud, og Saxo melder om en meget ubehagelig stemning mellem de to. I 1154 blev situationen tilspidset, Sven forberedte muligvis et angreb på den nye alliance. Som modtræk lod Valdemar og Knud sig kære til konger af jyderne. Det var usædvanligt, men set før, at der valgtes en modkonge i en konges regeringstid. Men to konger valgt af samme landsting er vist enestående i dansk historie. Det kan kun forstås som en taktisk manøvre, der skulle underbygge Knuds og Valdemars næste projekt: At smide Sven ud af landet.

s. 73

Der kan være mange forskellige mulige årsager, såvel taktiske som personlige, bag det lidt forbløffende skift i alliancer: De store slægters magtspil, Valdemars ambitioner, personlige

modsætninger mellem Valdemar og Sven, og endelig en forelskelse mellem Valdemar og Knuds søster.

Hviderne gennemgik netop på denne tid et generationsskifte. Ebbe Skjalmsen var død kort før mødet i Merseburg. Asser Rig var formentlig nogenlunde samtidig sovet ind i sit nyoprettede kloster i Sorø. Der var ikke flere tilbage af Skjalm Hvides fire sønner, og deres svoger Peder Torstensen var nu den eneste tilbageværende af mændene i denne generation.

Ebbe Skjalmsens søn, Sune, forlod i 1153 eller 1154 Svens følge og gik over til Knud og Valdemar. Sven havde bedt sine mænd om en troskabsed, og Sune var simpelthen udvandret fra edsaflæggelsen. Sune Ebbesen var ikke hvem som helst, han var måske den mest betydende jordmagnat i landet på denne tid. Hans efterkommere fylder som ingen anden slægt i det politiske landskab i begyndelsen af det næste århundrede, og de følges opmærksomt i de kortfattede årbøger, der ellers næsten kun rummede plads til notitser om kongeslægten.

Saxo forklarer hændelsen med en ejendomstvist: „Da han (Sune) blev opfordret til at vende om, beklagede han sig over, at hans fædrenegård var taget fra ham. Kongen lovede, at han skulle få den tilbage, men Sune svarede, at den retfærdighed kom sent, og at han ikke nu, da kongen havde modgang, ville tage imod, hvad kongen havde unddraget ham, da han havde medgang“. Vi kender kun Saos forklaring på bruddet, og den ligner mest en bortforklaring. Der foreligger også den mulighed, at Sune har været stødt over, at han ikke overtog sin fars plads ved Svens side: Et islandske kvad, citeret i Knytlingasagaen, hævder, at det nu var en mand kaldet Ribe-Ulf, der sad nærmest ved Sven. Under alle omstændigheder var de yngre Hvider åbenbart parate til og gennemførte en nyorientering efter familieoverhovedernes død.

De yngre Hvider optræder efter denne hændelse kun på de allieredes side. Peder Torstensen blev derimod hos Sven, til trods for at Valdemar havde gjort ham til fosterfar for sin uægte søn Kristoffer.

s. 74

Også hos Svens jyske allierede, Trued-slægten, skete der et generationsskifte. Kristian „Gamle“ Svensen var formentlig død inden borgerkrigens udbrud. Hans brødre, biskop Sven af Viborg og Eskil med tilnavnet Hærfører, drog under borgerkrigen på pilgrimsfærd til Jerusalem og døde begge i Det hellige Land. Ærkebiskop Eskil var nu det nærmeste, slægten havde et overhoved, han havde allerede i borgerkrigens start været i konflikt med Sven, og selvom de bagefter var blevet forsonede, skulle det vise sig, at Eskil var en uberegnelig allieret.

Ser man Valdemars position fra et karrieremæssigt synspunkt, måtte han vinde ved at skifte side. Som Svens allierede var han juniorpartner, der i kraft af sin fødsel kunne nå så højt som at blive hertug af Sønderjylland. Ved at skifte over til den trængte Knud blev han ligeberettiget allieret. Og ved at forene sit sjællandske bagland med Knuds jyske, var han også i stand til at modsvare Svens magtposition.

Knud havde en halvsøster ved navn Sofie. Hun er en af de få kvinder i århundredet, der er beskrevet for os. Hun var en ualmindelig veldrejet kvinde, skriver Sven Aggesen, som selv „mange gange har beskuet det såre beundringsværdige værk, naturen har skabt“. Ifølge Saxo faldt Valdemar for hendes skønhed, og man kan ikke afvise, at en virkelig forelskelse var den egentlige årsag til, at den politiske udvikling vendte. Selvom ægteskaber i de højere klasser i almindelighed alene blev afgjort ud fra politiske eller ejendoms-mæssige motiver, så var eksempler på kærlighed, der brød disse regelsæt, ikke ukendte.

I dette tilfælde taler omstændighederne dog imod, at en forelskelse alene skulle have lokket Valdemar over på Knuds side. Sofie var, hvor skøn hun end måtte have været, endnu ved trolovelsen med Valdemar i 1154 ikke mandbar, dvs. højst 12-13 år gammel. Og det spillede angiveligt en stor rolle for Valdemar, at Knud lovede ham en tredjedel af sin fædrearv som medgift.

Vore kilder har noteret, at utilfredsheden med Sven syntes at være stigende. Den islandske Knytlinga-saga skriver om tiden efter Ebbe Skjalmsens død: „Sådan sagde de danske: at kong Erik Emune truede med at gøre danskerne ondt, men hans søn kong Sven gjorde det; ham kaldte danskerne Sven den Sviende, fordi han var hård og grum mod alle“. Præsten Helmold fra Lübeck fortæller, at Sven „grunt mishandlede sine landsmænd“, og at folket knurrede imod ham.

s. 75 Saxo begrundet Valdemars omsving med denne stigende ondskab og utroværdige optræden fra Svens side: Valdemar havde nølende stillet sig som garant for afgang i Merseburg, og da Sven tilbage i Danmark havde brudt aftalen, blev Valdemar stillet i en pinlig situation. Senere var Sven uberettiget blevet mistænksom over Valdemars oprigtige frieri til Sofie og lige så oprigtige nye venskab med Knud. Sven gik endog så vidt som til at pønse på at få Valdemar myrdet. Efter i lang tid at have fundet sig i Svens chikanerier, tog Knud og Valdemar endelig handsken op, engang da Sven lå på Fyn med en hær og påtænkte at angribe dem, og de lod sig nærmest nødtvunget kære til konger og samlede en hær imod ham. Således Saxo, for hvem Valdemar uden skyld og modvilligt blev trukket ind i den genopblussende borgerkrig.

Set fra Svens synspunkt var der nu også grund til at være utilfreds med Valdemar. Sven var blevet påtvunget et forlig i Merseburg, hvorefter Knud skulle have Sjælland til len. Hjemme i Danmark fik Sven i stedet ført igennem, at Knuds len skulle spredes på forskellige landsdele, det var for usikkert at have ham siddende på en hel landsdel midt i riget. Valdemar gjorde ophævelser overfor sin allierede, hvilket kan undre, i betragtning af at kejserens påbud ret beset var uantageligt for en dansk konge. Det kan derimod ikke undre, hvis Valdemars optræden vakte Svens irritation.

Vi har et helt kludetæppe af mulige forklaringer og ingen vished. Kilderne kan fortælle os, at gamle magtcentre og dermed alliancer bogstaveligt talt døde ud, og at nye kom til. Men motivet for forandringen kan ikke bestemmes med sikkerhed. Hvis vi som en mulighed ser Hvideslægten yngre generation som igangsættende, falder forklaringerne i øvrigt på plads på denne måde: Hvideslægten manglede albuerum under Svens styre, med Ebbe Skjalmsens død løsnedes de gamle bånd til Erik Emunes søn, og slægten bandt sig i stedet til Valdemar. Valdemar var samtidig kommet i den alder, hvor han kunne blande sig i kongestriden som lige part, især da hele situationen blev mudret til i Merseburg. Hvidernes frafald fra Sven gav Valdemar muligheden for selv at skifte orientering. Valdemar knyttede sig til Knud og bekræftede dette med trolovelsen med Sofie. Sven reagerede panisk.

s. 76 Hvis ikke Sofies skønhed eller Svens ondskab var årsagen, er dette en meget sandsynlig forklaring. Men uanset årsagen til skiftet, står ét fast: skiftet var afgørende. Valdemarernes og Hvidernes tidsalder var indvarslet. Den alliance, der skulle komme til at sætte afgørende præg på de næste hundrede års udvikling, var dannet.

Illustration

”Bastrup-tårnet” fra Nordsjælland, et af de få forsvarsværker, vi har bevaret fra 1100-tallet. I et dokument fra 1117 optræder en ”Ebbe af Bastrup”, der formentlig har været borgherren. Det er ofte blevet fremført, at denne Ebbe skulle være Ebbe Skjalmsen, men nogen egentlig indikation er der ikke

s. 77

I 1154 var Sven altså i den situation, at jyderne havde valgt Knud og Valdemar til konger, og at de yngre Hvider havde forladt ham. Han følte sig ikke længere tryk ved sjællænderne, men stolede givet kun på skåningerne og de altid trofaste fynboer. Med skåningerne havde han endvidere det problem, at den skånske ledingshær vistnok var under anførsel af ærkebisp, som Sven jo havde et noget blandet forhold til. Sven følte det nødvendigt hele tiden at have en ret stor krigsstyrke omkring sig, og for at brødføde den måtte han sælge ud af sit gods.

Nogen tid efter det dobbelte kongevalg sejlede Knud og Valdemar mod Sven med en hær. Mens Sven afventede deres komme på Sjælland, forlod den skånske del af hans hær ham, sandsynligvis på ærkebiskop Eskils foranledning. Stillet heroverfor drog Sven i al hast i landflygtighed. Hans hærfører, Peder Torstensen, grundede nogle dage over sin konges flugt, før han valgte at opløse Svens hær og overgive landet til Knud og Valdemar.

Sven søgte ly hos sin svigerfar i Tyskland, hvor han holdt sig i ro i et par år. I vinteren 1156-57 gik han så op gennem Jylland sammen med den saksiske hertug, Henrik Løve, men trak sig efter en rum tid tilbage, uden at det blev til kamp med de danske konger. I forbindelse med dette felttog får vi fra Saxo den første meddelelse om, at Absalon var vendt tilbage fra Paris. Han blev brugt som budbringer mellem Valdemar og Knud. Også Esbern Snare nævnes første gang her og netop i den rolle, der blev hans senere. Han lovede som den eneste at trodse et uhyggeligt stormvejr for at skaffe oplysninger til Knud om situationen i Sønderjylland.

Det lykkedes igen Sven at få tysk hjælp, og kort efter vendte han tilbage fra den vendiske kyst med en tyskstøttet flåde. Han satte sig fast på Fyn og Lolland, hvor han fik opbakning. I denne position og med sine tyske allierede i baghånden, kunne han tvinge sine modstandere til forhandlingsbordet.

Knud og Valdemar stillede hurtigt med en hærstyrke på Fyn. Men i stedet for at de gik til angreb, fik Valdemar foranlediget, at der aftaltes forhandlinger på Lolland. Derefter drog Valdemar ind til Odense, uden Knud, men i følge med Absalon, for at drøfte de kommende forhandlinger med Sven.

På en herredag, dvs. i overværelse af rigets førende mænd, på Lolland indgik parterne så forlig i sommeren 1157. Lolland-mødet blev i hovedsagen forestået af biskop Elias af Ribe (en rå børste, der i borgerkrigens start var allieret med Sven, hvem han i sin tid havde opfordret til at hugge hovederne af nogle flere af sine fanger). Valdemar blev valgt til voldgiftsmand og fik desuden lov at vælge landsdel først, da man enedes om at dele landet i tre. Valdemar valgte Jylland. Sven fik tildelt Skåne, han blev tilbudt Sjælland med øerne, men ville ikke klemmes inde mellem de andre. Valdemars allierede Knud måtte tage, hvad der blev levnet, nemlig Sjælland. Efter at man i næsten ni år havde haft to konger, havde man nu tre. Og efter at

Valdemar først havde været Svens juniorpartner og derefter Knuds ligestillede, havde han nu fået stillet sig i position som den førende af de tre konger.

Knud må have følt sig forbigået og må have undret sig over, om det havde at gøre med Valdemars og Absalons forhandlinger med Sven i Odense. Men der findes ingen beskrivelser af hans holdning til forliget.

Blodgildet i Roskilde

s. 78 Forliget blev bekræftet af de deltagende bisper og stormænd, til ingen nytte viste det sig, for det holdt kun en fjorten dages tid, indtil det famøse blodgilde i Roskilde. Saxo har givet den mest detaljerede beskrivelse af de dramatiske begivenheder, der udspillede sig ved gæstebudet i Roskilde. Indholdet i hans beretning er, kort fortalt, dette:

Forliget skulle umiddelbart efter fejres ved et gæstebud i Roskilde, som Knud og Valdemar skulle holde for Sven.

Knud og Valdemar drog i forvejen til Sjælland. Sven havde hørt, at Knud ville møde ham med bevæbnet følge, og tog derfor til Sjælland med mange krigsfolk. Han havde til hensigt at gøre det af med sine medbejlere, når de kom ham i møde (formentlig ved Ringsted).

Knud anede imidlertid faren og holdt sig væk. Valdemar overhørte derimod Knuds advarsler og red Sven i møde. Sven opgav da også sin mordplan, da kun den ene af hans modparter var mødt op.

Sven tog til Roskilde, svirede hele natten og tog næste dag udenfor byen og besøgte sin datter, som var i pleje på en gård der. Han blev så længe, at han kom for sent til nadveren, som de tre konger åbenbart havde aftalt at deltage i sammen.

Efter nadveren påbegyndtes festlighederne. Under måltidet blev Sven hædret ved som den ældste at blive sat midt for bordet. Efter måltidet steg lystigheden, der blev sang og musik og flittig skålen, og Sven drev spøg med sin landflygtighed og kranke skæbne.

På et tidspunkt gav Sven sin mand Ditlev et vink, som denne ikke opfattede. Derfor måtte han rejse sig og gå over til Ditlev. De stak hovederne sammen med resten af Svens mænd. Knud fornemmede, hvor det bar hen, og kyssede Valdemar farvel.

Derpå lod Sven sig føre ind i et tilstødende sovekammer, og i det samme kastede hans mænd sig over Knud og Valdemar. Det lykkedes Valdemar at afværge angrebene med sin kappe og slippe ud, han såredes dog i låret. Knud kunne ikke værgе for sig og fik hovedet kløvet af Ditlev. I mørket troede Absalon, at det var Valdemar der var ramt, og uden at ænse faren satte han sig med den døendes hoved i sit skød.

s. 79 *Da Absalon opdagede, at det (bare) var Knud han havde for sig, flygtede han selv ud af huset og slap skarpt forfulgt ud af byen. Han begav sig først til Ramsø, så til sin svoger, Peder, i Borup og derefter til sin mor, hvor han blev. Her stødte Valdemar senere på natten til.*

Dagen efter fremstillede Sven sig for Roskildes borgere, viste dem sin gennemhullede kappe – som han selv havde gennemhullet – og påstod, at han var blevet overfaldet.

Saxo må som datidens øvrige historieskrivere have lært forløbet at kende gennem Valdemar og Absalon, der efter kort tid var de to eneste overlevende øjenvidner af betydning. De to havde altså alle betingelser for at få skrevet den version de ønskede sig.

Saxos version af forløbet står i hovedtrækkene uden modsigelse. Andre samtidige historieskrivere, der behandler blodgildet, Sven Aggesen og den tyske Helmold, deler Saxos grundopfattelse.

Der var dog flere varianter af historien om blodgildet i omløb. Det ses blandt andet af den islandske Knytlingasaga. Forfatteren til sagaen kender en variant, der svarer til Saxos beskrivelse, men også en anden variant, der ganske vist også har Sven som skurk, men i detaljen er væsentlig anderledes. Det islandske forsøg på at skrive de to historier sammen til én giver nogle pudsige resultater.

Ifølge Knytlingasagaen havde de tre konger holdt et mægtigt gilde på gæstebudets førstedag og havde så moret sig og drukket videre hele næste dag. Hele bataljen synes altså at være foregået i en gevaldig andendagsbrandert.

Under beskrivelsen af selve drabet træder sammenblandingen af de to forlæg tydeligt frem. Sven henter sine mænd ind til det gæstehus, hvor Knud og Valdemar sidder, hvorefter Sven forsvinder til et andet hus. Hans mænd kaster sig over Knud og Valdemar, Valdemar slipper ud, Knud får hovedet kløvet helt ned til halsen og falder ned i en åben skorsten. Udenfor snubler Valdemar, hans mænd beskytter ham med deres kroppe og bliver „slået til kvas“.

Absalon, som helt tydeligt ikke deltager i denne variant af historien, er af forfatteren blevet placeret udenfor hytten. Men derefter føjes den historie, som Saxo fortæller, ind: Absalon kommer nogen tid efter overfaldet ind i hytten, hvorefter vi får en gentagelse af noget af Saxos historie: Absalon tager Knuds hoved i sit skød (hovedet var jo ellers kløvet i to og lå i skorstenen), hvorefter han når at foreslå Knud at hjælpe ham væk, inden denne endeligt udånder.

s. 80

Der findes altså i det mindste én yderligere overlevering, hvor Knud bliver kløvet og Valdemars mænd kvast og hvor Absalon muligvis slet ikke er med. Der kan også have været andre overleveringer, der ikke kun fortolker begivenhederne i Valdemars og hans allieredes favør.

Hvis man ser på, hvad der beskrives af konkrete begivenheder, bortset fra beskrivelsen af Svens handlemåde i selve gildessalen, kan vi notere os

- at Sven havde hørt et rygte om, at Knud havde samlet krigsmandskab og påstod, at det var grunden til, at han selv kom med så mange krigsfolk til Sjælland
- at Knud var vært for og havde arrangeret gildet
- at ifølge den ene version af blodgildet havde Absalon forladt kongerne, da drabet på Knud foregik
- at Knud dræbtes, at Valdemar senere kunne fremvise et sår på låret og Sven sin gennemhullede kappe
- at Absalon og Valdemar flygtede hver for sig, men ad samme rute og til samme sted, nemlig Fjenneslev.

Sven Grathe havde ingen historiker, der tog hans parti. Havde der været en historiker, der havde haft Sven som meddeler, kunne fortællingen om blodgildet måske, i sammendrag, have været fortalt således:

Efter forliget tog Knud og Valdemar til Sjælland for at forberede gildet. Sven var ikke tryk ved dem, og da han fik efterretning om, at Knud samlede tropper, turde han ikke tage over til Sjælland uden at have sine egne krigsfolk med.

Hans mistanke blev yderligere bestyrket, da Knud ikke som aftalt mødte frem for at modtage ham. Han nåede Roskilde dagen før gildet, men af forsigtighedsgrunde overnattede han udenfor byen.

Han var særdeles agtpågivende under gildet, og da Absalon uden påviselig grund forlod gildesalen, skærpedes hans mistænksomhed. Pludselig kom det til klammeri mellem nogle af krigsfolkene, og der blev trukket sværd. Sven var straks på benene og forsøgte at redde sig ud. Det lykkedes, men han var tæt på at blive stukket ned, hans kappe blev gennemhullet af sværdstik. Under forvirringen blev kong Knud dræbt, af hvem kunne Sven, der på dette tidspunkt havde reddet sig væk, ikke se.

Svens folk, der var forberedte på denne udvikling af festlighederne, fik overtaget i kampen. Absalon og Valdemar flygtede efter nederlaget ad en åbenbart forud planlagt rute til Absalons fødehjem i Fjenneslev.

Hvad de drøftede sammen med fru Inge den aften i Fjenneslev, ville Sven have givet meget for at vide.

Sejren ved Grathe

s. 81

Dagen efter mordnatten beherskede Sven åbenbart Sjælland, han lukkede for al sejlads fra øen, og han eftersøgte Valdemar overalt. Vore kilder melder desværre intet om, hvordan han fik magt til at tage styret på Sjælland, der havde været tildelt Knud ved forliget, og hvor Valdemar havde mange støtter.

Efter flugten til Fjenneslev tog Esbern Snare affære. Esbern er ikke nævnt i forbindelse med selve blodgildet, men i tiden derefter er han i hvert fald i Saxos fortælling den helt afgørende figur.

Først forklædte Esbern sig som Valdemar og red rundt i de sjællandske skove for at lokke Svens mænd på vildspor i jagten på Valdemar. Derefter fik han en skibstømrer til at flikke en båd sammen, og i løbet af nogle dage fik han bugseret Valdemar over til Jylland. Som sædvanlig når Esbern var med, var det en halsbrækkende og dramatisk overfart. Imens gjorde Absalons mor og søster – ifølge Saxo – resten af Sjællands både lække, så Sven ikke kunne tage forfølgelsen op lige med det samme.

I Jylland fremskyndede Valdemar brylluppet med Sofie og fik indkaldt et landsting ved Viborg, hvor han viste sine sår frem, anklagede Sven for mord og mordforsøg og fik indkaldt en hær. Sven håbede formentlig at kunne overrumple ham (hans fars vellykkede kampteknik), idet han (på trods af de læderede både) meget hurtigt var i Jylland med en mindre hær. Men det lykkedes Valdemar at holde sig udenfor egentligt slag, til han havde fået samlet og organiseret den jyske hær. Under beskrivelsen af disse manøvrer benytter Saxo lejligheden til igen at give

en fortælling om Esbern Snare som den uforfærdede spejder: Esbern red tæt op til Svens hær, slog nogle af fjendens folk til jorden og flygtede hoverende med nogle af Svens mænd i hælene, hvorefter han kunne rapportere til Valdemar om fjendens stilling.

Da Valdemars jysk-baserede hær havde nået en styrke, der overtraf Svens medbragte østdanske tropper, gik han til angreb, og på Grathe Hede nær Viborg led Sven det afgørende nederlag, der i eftertiden gav ham hans tilnavn. Der var gået godt to måneder siden blodgildet.

s. 82

Sven flygtede og hævdes dræbt under flugten. Ifølge Saxo blev han myrdet af rovlystne bønder i en nærliggende skov. Saxos beskrivelse af hans lidet ærefulde død understreger på en måde den moralske og magtmæssige nedtur, som samme Saxo vil have os til at forstå, Sven havde gennemlevet.

Illustration

Mønt med billede af Sofie og Valdemar fra borgerkrigens tid. Det er enestående for 1100-tallets danske konger, at Valdemar her lader sig forevige med sin dronning på en mønt. Disse mønter er et meget stærkt indicium for, hvor meget ægteskabet med Sofie betød politisk for Valdemar. De er måske gået rundt i Jylland som en slags bevis på, at Valdemar havde forenet sig med Knuds slægt, da Valdemar skulle samle en jysk hær til det afgørende slag mod Sven Grathe

Absalon var forbavsende fraværende i hele denne kritiske periode. Det var Esbern Snare, der gennem hele forløbet stod frem som Valdemars støtte og hjælper. Selv Saxo nævner ikke sin yndling efter blodgildenatten. Det virker overraskende i betragtning af, hvordan Absalons mod og dristighed og ønske om altid at være i forreste kamplinje præger Saxos øvrige skildringer af ham.

Det er selvfølgelig en mulighed, at Absalon skræmt har gemt sig i en afkrog af landet for at afvente, at faren drev over. Men han kan også have været i gang med at mobilisere Valdemars og Knuds bagland. Og han kan have været under opsyn eller endog fængslet af Sven, af hvem han måtte anses for en farlig modstander.

s. 83

Det sidste er meget sandsynligt, og det rejser et andet spørgsmål: Hvordan kunne Sven, der tydeligt beherskede Sjælland, tolerere den fjendtlighedsindede Hvide-slægt. Der er ingen tegn på, at slægtens medlemmer blev forfulgt eller fængslet eller fik sine gårde brændt af.

Vi kan kun gætte på hvorfor. Måske har Peder Torstensen været familiens skytsånd i disse dage. Peder Torstensen havde som den eneste af slægten holdt fast ved den konge, han havde svoret sig til. Han havde været Svens ledende hærfører før dennes flugt til Tyskland tre år før.

Peder var gift med Skjalm Hvides datter Cecilia, Absalons faster. Og måske afholdt dette slægtskab Sven fra at fare for hårdt frem mod resten af Hviderne.

Sejrherrerne

Med sejren på Grathe Hede havde Valdemar vundet sig eneherredømmet over landet, og tiden var nu kommet, da sejrherren skulle belønne de trofaste. Det var set under Erik Emune, at meget omfattende ejendom i så tilfælde kunne flyttes fra nederlagets mænd til sejrherrene. Men i 1157 var partlinjerne mere spegede, og det var ikke indlysende, hvis ejendom man i givet tilfælde skulle konfiskere. Valdemar havde vundet sejren ved hjælp af Knud Magnusens støtter, og den var vundet mod Svens forbund, der indtil få år før havde været Valdemars egne allierede. Valdemar var selv i sejrens time nødt til at balancere mellem disse nuværende og forhenværende allierede, han var ikke i en position, hvor han kunne tillade sig at skubbe nogle af dem fra sig. Han viste sig derfor meget nådig overfor de besejrede, og dermed blev der naturligvis mindre jord at konfiskere og belønne med, men noget har der været.

Saxo har kun tid til at nævne, at kongeætlingen Buris blev belønnet „både med guld og med ære“, men der faldt givetvis også noget af til andre, herunder til Hvide-slægten. De enorme formuer, Hviderne dokumenteret besad ved århundredets slutning må være kommet af mange kilder, og sejren ved Grathe har formodentlig været en af dem.

s. 84

Desuden sad Hvideslægten tæt omkring kongen, og det faldt lige for at pege på dem, når posterne i den kongelige administration skulle fordeles.

Til den kongelige administration hørte reelt også bispestolene. Bisperne var lige såvel en del af det kongelige som af det kirkelige styre, hvad der var ganske naturligt. Dels udgjorde gejstligheden langt hovedparten af tidens læse- og skrivekyndige. Dels blev bisperne rekrutteret blandt landets mest betydende slægter. Aristokratiets børn behøvede ikke, som det vil ses med tilfældet Absalon, gennemgå et egentligt gejstligt karrierforløb for at blive bisp. De skulle blot være egnede, hvilket i midten af 1100-tallet ville sige være uddannede og befinde sig på rette tid og sted.

I modsætning til situationen efter slaget ved Fodevig, hvor landets bispestand var blevet mere end halveret, var der ikke en række ledige bispestole at fordele, men det faldt så heldigt, at allerede i 1158, året efter Valdemars magtovertagelse, blev den sjællandske bispestol i Roskilde ledig. Absalons uddannelse gjorde ham naturligt egnet til embedet, og Valdemar har vel også ventet på en chance til at belønne sin barndomsven.

Valdemar havde imidlertid det lille problem, at det slet ikke var kongens opgave at udnævne biskopper. Det skulle kirken selv råde for, mente kirken og forfægtede dette synspunkt med vekslende held over hele Europa.

Nu hørte Danmark ikke til de lande, hvor dette kirkelige påbud var blevet mest efterlevet. Blot en generation tidligere havde Erik Emune tilsyneladende egenhændigt besat næsten samtlige landets bispestole. Kort efter havde Næstved-baronen Peder Bodilsen sørget for, at ærkebispem i Lund imod kannikernes valg kom til at hedde Eskil i stedet for Rike. Og selv den fromme Erik Lam havde vistnok en finger med i spillet ved indsættelsen af bisp Tyge af Børglum.

Saxo mener da også, at Valdemar selv kunne have ordnet det bispevalg: „Man skulle synes, at han med rette måtte have noget at sige i den kirke, hans forfædre havde bygget og beriget.“ Men Valdemar med fyrsteopdragelsen ved kejserhoffet og Absalon med uddannelsen fra Paris

var lydøre overfor tidens europæiske strømninger. De valgte at følge spillets regler, som var at domkirkens kanniker skulle vælge den nye bisp. Så hvis det var Valdemars ønske, at valget skulle falde på Absalon, og at det hele samtidigt skulle gå lovligt til, måtte han finde en måde at øve ikke al for åbenlys indflydelse på kannikerne i Roskilde.

s. 85

Det faldt så heldigt, at både kannikerne ved domkirken og Roskildes indbyggere var uenige om, hvem der skulle efterfølge den afgående bisp Asser. Der var uroligheder i byen, byens udlændinge blev dræbt eller forjaget, og kongens møntmesters hus blev, af grunde vi ikke kender, røvet og brændt ned. Det gav kongen lejlighed til at gribe ind overfor byen og samtidig sikre, at bispevalget kunne foregå i god ro og orden. Hvad der var kilden til optøjerne, hvem der stod bag dem, melder for historien intet om. Men det er tydeligt, hvem det hele blev til gavn.

Selve valget har Saxo en meget smuk beskrivelse af. Valdemar, hvis tropper stod udenfor byen, tilkendegav, at han ville overvære valget (således som gældende kirkelige regler også tillod ham, så længe han ikke blandede sig). Kannikerne havde tre egnede kandidater, men foreslog for at glæde Valdemar tillige hans gode ven og rådgiver Absalon. Kongen fortalte dem, at de selv skulle vælge den nye biskop, det skulle han ikke blande sig i. Derpå satte han sig, støttende sig til sit sværd, for at overvære valget. Kannikerne gik så hen, én for én, for at skrive navnet på deres kandidat i en bog. Og se, de havde alle skrevet Absalon!

Bispestolen var Hvidernes umiddelbare udbytte af sejren. De næste belønninger måtte vente. Hviderne havde investeret langsigtet; afkastet afhang af, om Valdemar var i stand til at forblive ved magten, og om Hviderne vedblev med at være ved hans side.

Den kommende belønning var, at slægtens mænd og ikke mindst krigerbiskoppen, Absalon, som ledere af hæren på et utal af vendertog fik deres rigelige andel af den konstante strøm af bytte, der må være flydt fra den sydlige Østersøkyst til Danmark.

Hvidernes tredje belønning skulle vise sig at blive Skåne. Men det lå længere ud i fremtiden.

3. Bispetiden 1158-1177

En foretagsom ung mand

s. 86 I 1158 kunne Absalon således tage plads i Roskilde, en egn og en by, der havde været hærget ofte under borgerkrigene, men som stadig var en af rigets mest betydende byer med handelsliv, mange kirker og kongelig residens. Absalon var nu i en alder af 30 år biskop af Sjælland, en af øens store jordejere, en af kongens mest betroede rådgivere og en af landets øverste hærførere. Kun ærkebispem og nogle få af kongeslægtens medlemmer stod endnu over ham i magt og indflydelse.

Som biskop var det Absalons primære pligt at tilse kirken i sit stift i stort og småt. Biskoppen skulle indvie kirker og kirkegårde, celebrere messer i domkirken ved store højtideligheder, indvie præster og sikre, at der blev uddannet nye præster. Han skulle styre sin kirke økonomisk (og det var en stor forretning), han skulle være øverste instans i det kirkelige retssystem og dømme og straffe. Det var også biskoppens ansvar at konfirmere stiftets børn, hvilket efter en lavt sat beregning vel var gennemsnitligt 20-30 konfirmationer om ugen.⁴ Men måske er ikke alle blevet konfirmeret.

Biskoppen har til en vis grad kunnet uddelegere arbejdet, men stadig var der rigeligt at gøre. De biskoppelige gøremål var imidlertid ikke nær nok til at skaffe Absalon afløb for hans tilsyneladende umådeholdne energi. Hans 20 år som Roskildebiskop blev nok hans mest foretagsomme, nu skulle krigeropdragelsen, studierne og erfaringerne fra udlandet udnyttes.

Han påbegyndte med det samme en organisering af forsvar mod venderne. Saxo udtrykker sikkert Absalons egen holdning, da han i forbindelse med Absalons første tid som biskop fremhæver dette moralske budskab: „det hører nemlig ikke mindre ind under det hellige embede at bekæmpe troens fjender end at tage vare på kirketjenesten“.

s. 87 I denne moralske ånd deltog Absalon allerede fra sit første år som biskop i hærledelsen på de talrige krigstogter, der især var vendt mod venderne, men som også kunne gå til Norge. Han byggede i stor stil, både til troens og krigens behov. Han stiftede og reformerede klostre, knyttede dem til sig og drog omsorg for dem. Som en af kongens betroede rådgivere måtte han ofte følge denne på rejser og i det hele taget opholde sig i hans nærhed.

Og når han ikke var optaget af disse mere eller mindre offentlige forpligtelser, havde han travlt med at passe sine besiddelser og ikke mindst udvide dem. Ejendomshandler, køb og salg og mageskifte, synes at have været hans kæreste fritidsbeskæftigelse. Eller rettere sagt: Han var på trods af sine officielle titler og forpligtelser og sin indblandethed i det politiske liv stadig en storbondesøn, og som sådan vedblev han med at varetage og udvide sine besiddelser og ejendomme.

Absalon var langt fra den eneste foretagsomme sjæl i disse årtier. Over hele landet var der folk i bevægelse, i næsten konstant krigsberedskab, i færd med at arbejde på utallige byggerier, i færd

med at dyrke mere jord op, at købe og sælge og omfordele den, at etablere klostre og udvide dem. Og bag ved det hele voksede kongemagten sig stille og roligt stærkere.

Det var i denne periode, Valdemars enekongedømme skulle konsolideres, sejren på Grathe Hede havde ikke fjernet alle problemer. Overfor kongen stod stadig ærkebiskop Eskil, der som kirkens standhaftige bannerfører var en uberegnelig partner for den nye enekonge. Valdemar kunne heller ikke stole på de tabende parter og perifere tronprætendenter, fra hvem fornyet oprør var en stadig risiko. Også kongens støtten sig til sine sjællandske allierede indebar den risiko, at jydernes og skåningers indgroede mistillid til kongelig centralisering kunne bryde ud i åben modstand. Oprøret mod Knud den Hellige stod stadig for de herskende som et skræmmebillede, der advarede imod at fare for hårdt eller hurtigt frem.

De reelle og mulige modstandere fik heldigvis for Valdemar aldrig samlet sig til én bevægelse. Men risikoen forelå, og han havde i sine første år behov for succes og for pålidelig og magtfuld støtte.

s. 88

Kongen havde stadig, på trods af borgerkrigenes decimering af slægten, en del familie tilbage blandt sine modstandere fra dengang og blandt dem, der var hans allierede i borgerkrigens sidste kampe. Man kunne forvente at se et udvalg af disse slægtninge stå ham nærmest i landets ledelse, og i de allerførste år var det også for en stor del tilfældet. Men snart så man i stedet den nyvalgte Roskildebisp Absalon, Absalons bror, Absalons fætter og Absalons onkel. Saxo noterer allerede for året efter Valdemars magtovertagelse, at de nu var „hovedmændene i kongens råd“.

Slet så hurtigt som Saxo påstår gik det nu næppe. Men i løbet af den tid Absalon sad på Roskildestolen, blev Hviderne stadig mere dominerende i kredsen omkring kongen. Den slægt, der stillede sig bag kongen i det valdemarske projekt var ikke kongens egen, men Absalons.

Vendertogene

Allerede som nybagt biskop lagde Absalon hovedparten af sin energi i at bekæmpe venderne. Den lange borgerkrig havde givet venderne næsten frit spil på de danske kyster, og især Sjælland og Lolland-Falster var plaget af røveriske overfald. Absalon oprettede en mindre vagtflåde, formentlig ved hjælp af bispedømmets midler, og han tog selv ud med flåden, både sommer og vinter. Han overnattede ofte i skovene i simple løvhytter, fortæller Saxo, som også giver et indblik i den nye biskops prioritering af sine pligter: Så meget tid lagde Absalon i Sjællands forsvar, at han ganske forsømte at passe sine bispegårde.

Der skulle imidlertid mere end forsvarsflåder til, hvis venderne skulle bekæmpes effektivt. Den effektive modforanstaltning var at angribe sørøverne i deres hjemlande. Så der var gode grunde til at samle en dansk angrebsflåde, men der var også andre grunde end de militære.

Den partiopdelte og indbyrdes stridende danske krigerklasse manglede noget positivt at samle sig omkring, og kongen sejre at meritere sig med. Og der kunne næppe findes noget bedre formål at samles om end at bekæmpe de hedenske og hærgende vendere.

Danskerne havde erhvervet sig et ry for kun at vise mod og energi, når de kæmpede indbyrdes – således refererer den lybske præst Helmold opfattelsen af danskerne syd for grænsen. Nu blev energien vendt udad.

s. 89

Valdemars tronbestigelse indvarslede en periode på 30 år med næsten lige så mange togter mod venderne. Togterne, heltegerningerne og de store slag er blevet til en lang, og i sin ensidighed lidt kedelig saga hos Saxo, vendertogterne fylder det meste af hans krønikes afsnit om Valdemar den Stores og Knud den Sjettes regeringstid.

Illustration

Portalen over Nødager kirke på Djursland, fra ca 1150, viser kæmpende riddere og fodfolk omkring et kors. Det er korstogstanken, der afbildes her, den udbredte trang blandt krigerklassen til at optræde som Kristi stridsmænd. Ddet samme latinske ord betegnede både en pilgrim og en korsfarer; man kan sie, at korstoget var krigerens måde at være pilgrim på.

I begyndelsen var ekspeditionerne straffeaktioner, der til dels havde til formål at svække venderne så meget, at de ikke havde kræfter til at lege sørøvere. Indimellem udviklede togterne sig til rene plyndringstogter. Og de sidste togter under Valdemar og hans søn Knud var egentlige erobringstogter efter velkendt imperialistisk mønster: Først underlagde man sig Rygen for at stoppe truslen mod de danske kyster og tvang rygboerne til at blive danske allierede. Derefter bekæmpede man rygboernes naboer, som var en trussel mod vore nye allierede. Og da man var i gang, foretog man strategiske erobrings- og plyndringstogter dybt inde i de vendiske områder for at skaffe ro i regionen, der nu var blevet til dansk interessesfære.

I de første år kunne danskerne endvidere begrunde deres erobringsiver med korstogstanken: Venderne var hedninge, og det var en kristen pligt at få dem omvendt til den rette tro, hvilket viste sig kun at kunne sikres under dansk overherredømme. Inden det danske venderherredømme nåede sin fulde udstrækning, var venderne ganske vist stort set blevet kristne, men erobringerne stod ikke desto mindre ved magt, og nye føjedes stadig til.

s. 90

Korsfarerne gjorde ikke kun deres kristne pligt, den herskende kristne moral gav også korsfarerne visse fordele, når de sloges mod hedninge. I kamp mod kristne var der visse regler, der efter kirkens bud skulle overholdes, man skulle vare sig for at brænde kirker af, og man måtte ikke tage andre kristne som slaver. Mod hedninge var der frit spil, her kunne hærges, plyndres, brændes og tages slaver uden hævninger.

Togterne hjalp til at begrænse og til sidst helt stoppe de vendiske sørøverier på de danske kyster. De fik danskerne til at kæmpe sammen om den prisværdige kirkelige opgave at kristne venderne. Og de gav bytte, masser af bytte, til fordeling mellem de sejrende efter et nøje beregnet fordelingssystem, som vi ikke kender detaljerne i, men som givet tilgodeså de mange hærførere af Hvide-slægten.

Udgangen blev, at det danske kongehus i slutningen af århundredet havde tillagt sig et landområde på størrelse med det daværende Danmark.

Det endte således med en fuldstændig sejr over venderne. En sejr som til dels blev mulig, fordi en midlertidig afmatning i de tyske erobringer gav danskerne friere spil. Først og fremmest var det dog et effektivt dansk krigsvæsen, der grundlagde sejren. År efter år kunne kongen stille ved de vendiske kyster med hele rigets stridskraft, ledingsflåden som den kaldtes. Leding kaldte man forpligtelsen til at stille mandskab til landets hær, og det pres, som de tilbagevendende angribende ledingshære lagde på de løse organiserede vendiske stammer var stærkere, end de kunne stå imod. De blev rendt over ende, fik gang på gang byerne brændt af, afgrøderne ødelagt og husdyrene stjålet. Krønikeskriveren Arnold af Lübeck er formodentlig meget præcis, når han skriver, at det på grund af danskernes gentagne hærgninger i sidste ende var hungeren og ikke sværdet, der tvang venderne til overgivelse.

Successen kom ikke i hus uden visse startvanskeligheder. Indtil Valdemars tid var danskerne kun sjældent blevet kaldt til leding på udenlandske togter. Skal man tro Saxo, følte de indkaldte sig heller ikke mere værnepligtige, end at de skulle motiveres for deltagelse, f.eks. ved udsigt til bytte. Og jyderne havde svært ved at se meningen med ustandseligt at skulle fejde på Venden, som jo mest generede Østdanmark. Kort efter sin tronbestigelse forsøgte Valdemar at organisere et togt under den traditionelle ledingsform med denne forms organisering og institutionelle ledelse. Togtet endte i kævl og strid mellem landsdelenes ledere og gik rent i vasken.

s. 91

Herefter blev hærledelsen reorganiseret. Kongen samlede Absalon, Sune (Ebbesen), Esbern og Peder (Torstensen) om sig som fast råd – altså et rent Hvide-team. Jyderne blev heller ikke altid taget med på de næste par togter, det tog så lang tid at få dem samlet. Alligevel var mange af de første togter delvis mislykkede, og danskerne greb indimellem til vilkårlige småplyndringer, når udsigten til egentlige militære sejre var små.

Absalon deltog i alle disse tog, og efter de første år blev han indimellem sat i spidsen for dem, alene eller med kongens søn, Kristoffer, som han havde til oplæring.

Skal man tro Saxo, traf kongen stort set ikke afgørende beslutninger på disse togter uden at høre Absalons mening. Og skete det endelig, gik det som regel ikke kongen godt.

Det er nok en fortegning af Saxo, når han næsten altid lader Absalon stå for de afgørende strategiske ideer. Der deltog andre erfarne krigsfolk i hærledelsens rådslagninger; de der fylder mest i Saxos beskrivelse er ikke overraskende Absalons slægtninge Esbern Snare og Peder Torstensen.

Som biskop og en kirkens mand burde Absalon i princippet ikke deltage direkte i kamphandlingerne. Saxos meget lange og grundige beskrivelser af togterne nævner da heller aldrig direkte, at Absalon var i kamp. Men på den anden side nævnes han altid som den forreste under fremrykning, den bageste mand under tilbagetog, leder af de farligste ekspeditioner midt i fjendeland og af små grupper på strejftog. Og han yndede at ride med sin lille økse i hånden – fordi han plejede at hugge brænde i pauserne mellem kampene, hævder Saxo.

Det er kort sagt svært at forestille sig andet, end at Absalon har deltaget i kampene på lige fod med sin bror Esbern og de øvrige verdslige hærførere. Statuen på Højbro Plads i København (forsidebilledet), hvor ærkebispens sidder kampklædt til hest og holder øje med, om der skulle være vendere i farvandet, der kan true hans by, er nok meget rigtigt ramt.

Han skulle også indimellem forrette messer, men først når en sejr var vundet, fik han for alvor travlt med at opfylde sit kirkelige embede. Afgudsbilleder skulle brændes, kirkegårde indvies og hedninge tvangsdøbes.

s. 92

Esbern Snares rolle i råd og i hærledelse kan have været nok så betydningsfuld. Men hos Saxo overskygges hans eventuelle strategiske evner af beskrivelser og historier, der handler om kampgejst, vovemod og dødsforagt. Historier, der ofte er som hentet ud af en vikingesaga.

Allerede under borgerkrigen havde Esbern vist sig villig til altid at påtage sig opgaver, ingen andre turde binde an med. Som sendebud over bælteerne i frygteligt stormvejr. Som spejder mod Sven Grathes hær.

På vendertogene og sørøverjagterne var han i sit rette element. Når han ene holdt sit skib mod en overlegen vendisk angrebsstyrke. Når han dumdristig, i fuld rustning, kastede sig ud i en rivende flodstrøm for at fælde flygtende modstandere. De fleste af de mere farverige historier fra venderkrigene er knyttet til Esbern.

Peder Torstensen havde været Svens Grathes hærfører efter Ebbe Skjalmsens død, men deltog nu loyalt under Valdemars banner. Han fremstår hos Saxo som den kampvante, erfarne rådgiver. Loyal og trofast, når der opstod problemer, og samtidig med sin erfaring og alder ikke bange for at give upopulære meninger til kende, når det behøvedes.

Blandt de øvrige profiler i Saxos vendiske skildringer er de mest fremtrædende Absalons fætter Sune Ebbesen, Tage fra Fyn, Torben fra Søborg, som var Absalons ven, kongens halvfætter Buris Henriksen, og på de senere togter Absalons nevø Aleksander.

Efterhånden som togterne blev mere succesfulde, blev der rigeligt med bytte, og hærlederne har formentlig taget broderparten. Saxo har en meget sigende historie om Peder Torstensen: Efter et mislykket togt stillede Peder ved hjemkomsten for spøg nogle af sine mænd op på skibet, så det så ud, som om han kom hjem med en skibsladning slaver. De der modtog flåden hjemme ærgrede sig, da de så „slaverne“, fordi de troede, at de var gået glip af et vellykket og udbytterigt togt.

En sejrende hærleder kom altså hjem med lasten fuld af slaver. Dertil var der andet bytte: Guld, sølv og kvæg. Så de formuer, vi sidenhen kan se Hviderne jonglere med, kan sikkert for en stor del føres tilbage til deres deltagelse i vendertogene.

Illustration

”Esbern Snares kranium”. Et kranium fra Sorø kirke, som man længe har ment var Esbern Snares. Det tilhørende skelet svarer fuldstændig til Saxos beretninger om helten Esbern Snare: både arme, ben og ribben har været brækkede og hoften slået af led. Man mener nu, at knoglerne må stamme fra en person på ikke over 60 år, og Esbern var omkring 80 ved sin død. Skelettet er dog utvivlsomt en Hvide, og det vidner under alle omstændigheder om, hvad landets rigeste stormænd udsatte sig for

Godsejeren

s. 94

Dansk krigsførelse var stadig i hovedsagen sæsonbetonet. Vendertogterne blev så vidt muligt holdt udenfor så- og høsttid, så stormændene havde tid til at passe deres egentlige gøremål på gårdene. De danske krigsherrer var stadig først og fremmest storbønder og godsejere.

Den udvidelse af det dyrkede areal, der fandt sted på denne tid, kom vistnok især de store jordejere til gode. Navne som Nielstrup, Pederstrup, Mogenstrup, Gunnerstrup, Ubberup og Svenstrup på de nye udflytterbyer tyder som nævnt på, at de ofte var anlagt på en enkelt stormands jorder. Hvordan, hvornår og hvorfor stormændene havde erhvervet sig adgangsrret til de hidtil uopdyrkede arealer, ved vi ikke. Men vi kan foruden af stednavnene også se af dokumenterne, at det meget ofte var tilfældet.

Nyrydning var imidlertid ikke den eneste måde at udvide éns tilliggende på, man kunne også købe sig til mere jord. De første skriftlige vidnesbyrd fra Danmark, der viser, at jord blev handlet, stammer fra Absalons Roskildetid. De fleste af vidnesbyrdene vedrører Absalon selv.

Absalons interesser som ejendomshandler var tredelte. Han havde sit eget gods at tage vare på, han repræsenterede Roskildeskirkens interesser, og endelig drog han utrætteligt omsorg for de klostre, han protegerede, først og fremmest Sorø.

Vi har bevaret otte-ni dokumenter fra hans bispetid, der vidner om hans foretagsomhed på ejendomsmarkedet, om køb og salg, mageskifter og donationer. De bevarede dokumenter stammer i hovedsagen fra Sorø Klosters brevbøger, og som følge deraf ved vi mest om gaver til og mageskifter med dette kloster.

Men flere af dokumenterne refererer til forudgående handeler, som vi altså kender til uden at have det egentlige dokument. Tilsvarende må vi formode, at der er foregået utallige handeler, der overhovedet ikke har efterladt sig spor i kilderne.

Det var især klostrene, der holdt af at have papir på deres ejendom; det var en praksis munkeordenerne bragte med sig fra deres oprindelseslande. I de fleste andre tilfælde klarede man sig uden nedskrivning. Almindelige mennesker tinglyste i ordets egentlige forstand: De

meddelte handlen på tinget, og det var tingets (de tilstedeværendes) opgave at huske vilkårene og at dømme senerehen, hvis der skulle opstå tvist om den handlede jord. En tilsvarende metode anvendtes ved gavegivning til kirken: Giveren svøbte lidt jord i et klæde og lagde det på kirkens alter, og her gjaldt de tilstedeværendes erindring om handlen ligeledes som dokumentation.

s. 95

Hermed er sagt, at de få skriftligt dokumenterede af Absalons godstransaktioner formodentlig vidner om en mange gange større aktivitet på området fra hans side. Ligesom andre store jordejere uden tilknytning til kirken kan have været involveret i ganske megen køb og salg af jord, som ikke har efterladt sig spor.

Dokumenterne vedrørende Absalons transaktioner viser, at han har ejet jord på Midtsjælland, Sydvestsjælland, Holbækegnen og Nordøstsjælland. De mageskifter og handeler, der omtales, udtrykker ofte Absalons ønske om at arrondere sit gods, det vil sige at skabe sammenhængende godser frem for at have éns ejendomme spredt.

Samtidig handlede Absalon også på Roskildekirke og Sorø Klosters vegne. Det kunne blive temmelig indviklet, når han foretog tresidede mageskifter mellem sig selv, Roskilde, der også var ham selv, og Sorø, som han tilsyneladende kunne træffe beslutninger for.

Eksempelvis dengang han skaffede Sorø landsbyen Slagelsebo. Valdemar ejede lidt over halvdelen af Slagelsebo. Denne del erhvervede Absalon mod at kongen fik byen Skellerød af Roskildekirken. På sin side modtog Roskilde en del af landsbyen Jørlunde af Sorø Kloster. Endelig købte Absalon selv den anden halvdel af Slagelsebo og skænkede så hele byen til Sorø. Alle mageskifterne var foretaget af Absalon selv.

Der var ikke hos Absalon og hans samtidige nogen skelnen mellem privatpersonen og de mere eller mindre offentlige hverv, man bestred. Som biskop var Absalon ganske vist, som det var almindeligt, bevidst om, at han burde efterlade sin kirke rigere end han modtog den, og i hvert fald ikke fattigere. Men derudover holdt han ikke sine egne interesser ude fra kirkens. Det er måske sigende, at det ofte er svært at se i dokumenterne, om det er hans egen eller Roskildekirke's jord, der indgår i Absalons transaktioner. I nogle tilfælde fremgår det: I et gavebrev skænker han for sin egen sjælefreds skyld af kirkens gods til Vor Frue nonnekloster i Roskilde.

Selvom Absalon nok har været den mest energiske på området, afspejler hans tilfælde blot en generel tendens på Sjælland. Omfattende jordhandler, mageskifter mellem de store jordejere indbyrdes og mellem dem og klostrene, stormændenes opkøb af bøndergods. Hele ejendomsstrukturen var under forvandling.

s.96

Absalon har haft travlt med at arrangere jordopkøb og mageskifter over hele landsdelen. Alene de få bevarede dokumenter giver fornemmelsen af, at han nærmest har haft et net af meddelere rundt om på Sjælland, så han altid var orienteret, hvis der skulle være en gunstig handel i sigte. Han har dels købt af de andre store godsbesiddere, dels af bønderne. I det sidste tilfælde kan en af de måder, det skete på, være, at selvejerne har afhændet deres jord og bagefter taget den i fæste af den nye ejer.

Jord var den væsentligste rigdomskilde, og det afgørende indicium for fuldt borgerskab, så der må have været en god grund til, at selvejerbønderne opgav deres jord. Afhændelsen kunne

ske under pres, men det er næppe i al almindelighed sket under tvangslignende omstændigheder.

Bønderne er givetvis blevet købt ud for en rigtig god pris. Det er den konstante strøm af bytte og indtægter fra vendertogene, der afspejler sig i den sjællandske jordhandel. Pengene har været rigelige, især blandt stormændene. Der har været råd til om nødvendigt at give overpris for den jord, man eftertragtede. Vendertogene medførte på den anden side, at der var enker, som kunne købes ud mod livsvarig forsørgelse og erstatning til arvingerne. Stormændene har haft råd til at købe mindst lige så meget jord til, som de af fromhed skænkede til klostre og kirker. Og der har været et rigeligt udbud af vendiske slaver til at dyrke jorden, hvis de skulle få behov for ekstra arbejdskraft.

Klostrenes velgørere

Netop fromheden kendetegnede disse krigere og jordmagnater i en grad og på en måde, så det kom til at præge hele periodens politiske økonomi.

Den tids fromhed kendetegnedes ved, at den var synlig og gerne kontant. Undtagelser som Absalon havde ganske vist stiftet bekendtskab med nye parisiske moder som det videnskabelige studium af Bibelen eller den enkeltes fordybelse i teksterne med det formål at nærme sig Gud gennem indsigt og kærlighed. Men disse øvelser i troens spørgsmål blev i dansk sammenhæng stadig opfattet som et anliggende for de egentlige kirkens mænd og mest af alt for munkene.

s. 97

Den almindelige lægmand viste sin fromhed i handling, og de lægmænd, der havde ejendom at gøre godt med, havde flere muligheder for at synliggøre fromheden. Ved at tage på pilgrimsrejser eller på korstog, ved at rejse kirker og ikke mindst ved at donere jord og gaver til de hellige klostre.

Ved at give til klostrene kunne de på én gang købe sig til personlige bønner fra de hellige mænd og opfylde den kristne pligt at sørge for de fattige. Munkene ejede nemlig principielt intet selv og kunne derfor, deres klostres rigdom upåagtet, udråbe sig selv som fattigfolk. De givere, som ikke helt godtog denne udlægning, kunne båndlægge deres gaver til brug for bespisning af de virkelig fattige. Bespisning af og hjælp til fattigfolk indgik i klostrenes rytme og angaves ofte som begrundelse for deres ønske om forøgelse af jordtilliggender.

Årene fra omkring 1130 til begyndelsen af 1200-tallet var klostergrundlæggelsernes guldalder i Danmark. Her indstiftede kongeslægten, bisperne og de rigeste stormænd betydelige klostre med rigelige iværksætterydelse, og der har nok i videre omfang, end det er bevidnet i kilderne, været oprettet mindre stiftelser af de knap så rige stormænd.

I begyndelsen af 1200-tallet aftog iveren, godsgaverne blev efterhånden mindre og blev oftere omdiskuteret af giverens forurettede arvinger. Denne tids nye ordener, franciskanerne og dominikanerne – tiggermunkene – var heller ikke godssamlende som de gamle ordener.

De første store klostergrundlæggelser, f.eks. i Lund, Næstved, Odense og Ringsted, var benedictinske, ligesom de fleste eller alle de små var det. Men netop på den tid, i begyndelsen af 1100-tallet, da den gamle benedictinske munkeorden for alvor fik fodfæste i Danmark, var den i Europa ved at blive udkonkurreret af en række nye, som regel franske, ordener, der med

større askese, ydmyghed, flid, fromhed eller studier snart kom til at overskygge benedictinerordenen, der var belastet med mange eksempler på korrumpereede stiftelser.

Det blev i ærkebiskop Eskils tid fra 1140'erne til 1170'erne, at de nye ordener for alvor fik fodfæste herhjemme. Det gjaldt først og fremmest cistercienserne, men i øvrigt begrænsede man sig ikke til en enkelt orden. Både Eskil og senere Absalon synes at have sat en ære i at få så mange ordener som muligt til landet.

s. 98

Cistercienserne blev i Absalons bispetid den dominerende af de nye munkeordener herhjemme. Valdemar stiftede et kloster for ordenen i Vitskøl kort efter sin magtovertagelse. Et par år efter indførte Absalon ordenen i Sorø, og næsten samtidig oprettede den jyske stormand og kongeætling, Buris Henriksen, et cistercienserkloster i Tvis. Endnu et par år efter, i 1166, oprettede biskop Eskil af Århus Smenge kloster, der senere blev flyttet til Øm. I 1170'erne kom Holme kloster på Fyn, Vor Frue nonnekloster i Roskilde og Løgum i Jylland til.

Listen over stiftere rummer nogle af rigets mægtigste mænd, og det var da også kun de mægtigste beskåret at stifte et cistercienserkloster. Klostrene skulle bygges efter fast model, firlængede anlæg som moderklostret i Citeaux i Frankrig. Der blev holdt streng kontrol: Netop på denne tid straffede ordenen en af sine franske abbeder, der havde bygget i modstrid med forskriften, og pålagde ham at gøre byggeriet om.

Et cistercienserkloster var altså dyrt i anlægsudgifter. Omvendt havde ordenen traditionel modvilje mod prangende og udsmykkede kirker og overdreven liturgi (messesang), et cistercienserkloster var altså ikke det bedste udstillingsbillede for giveren. Ordenens popularitet kræver derfor en forklaring, og forklaringen kan give et fingerpeg om karakteren af troen hos den elite, der hjalp klostrene i vej.

Først og fremmest var cistercienserne europæisk mode, der havde været en enorm vækst i de cisterciensiske stiftelser igennem 1100-tallet, og ordenens gennemslag i Danmark er et signal om stigende syd- og centraleuropæisk påvirkning.

Desuden var ordenen særdeles magtfuld. Flere af paverne i midten af 1100-tallet kom fra ordenen eller stod den meget nær, og dens egne ledende abbeder havde stor indflydelse i det europæiske magtspil. Cistercienserabbeder blev brugt som forhandlere i de europæiske storkonflikter. Den franske konges bror var indtrådt i ordenen. At være en velset stifter og velgører for et cisterciensisk kloster var at skaffe sig adgang til indflydelsesrige kredse i det katolske Europa. Man skal blandt andet se Absalons og Valdemars stiftelser i dette lys.

Men de årsager, der gjorde cistercienserne til almen mode i Europa, kunne selvfølgelig også gøre sig gældende herhjemme.

Den tiltrækning, som cistercienserne udøvede i Europa, trak såvel jord og penge som munke til ordenen, og det i en sådan grad, at ordenen i flere tilfælde i 1100-tallet lavede både „ansættelsesstop“ og „bygge- og anlægsstop“.

s. 99

Umiddelbart er det svært at se, hvad der skulle være så tiltrækkende ved livet som cisterciensermunk. For at blive optaget i ordenen skulle en aspirant igennem et prøveår med hårdt arbejde, hvorunder han skulle lære Davids 150 salmer udenad. Når aspiranten var fundet værdig til optagelse, måtte han opgive al sin ejendom, han blev tonsureret og måtte gennemgå et underkastelsesritual for abbeden.

Så begyndte det rigtige munkeliv. Den almindelige munk fik to spartanske måltider om dagen, mens de mest hårdtarbejdende kunne mæske sig med ekstra 100 gram brød dagligt. På

de mange fastedage vankede der ofte kun ét måltid. Kød, æg og mælk var stort set udelukket fra kostplanen. Munkenes diæt var så hård, at mange tog skade af den.

De gik i groft, uldent tøj på den bare krop, brugte ikke sengelinned eller lignende. Ved totiden om morgenen begyndte den første messe, og dagen gik så med bønner, hårdt arbejde og en lille smule læsning. Snak var i almindelighed ikke velset, og i spisesalen var det helt forbudt. Der var principielt udgangsforbud (som dog sjældent blev håndhævet lige så restriktivt som det var formuleret).

Kunne man ikke lære sig de 150 salmer, kunne man blive konvers, dvs. en „omvendt“, vi kunne kalde det en munk af lavere grad. Så skulle man nå nogenlunde det samme som munkene, blot arbejde endnu hårdere, og man skulle stille til bank hver lørdag.

Når ordenen så oven i købet gik ind for at kirkerne skulle være uanselige og uden udsmykning, er det svært at se, hvorfor både høj og lav søgte ind i ordenen, og hvorfor konger og fyrster valgte at bruge deres midler på at fremme den.

Måske ligger forklaringen netop i det her beskrevne. Man respekterede og så op til den konsekvens, der var i forsagelsen, man forstod det enkle budskab: hårdt arbejde, ydmyghed, inderlighed og forsagelse.

Hviderne gav med tiden gaver til adskillige sjællandske klostre, men langt den overvejende del af deres energi og penge blev brugt på familiens „eget“ kloster i Sorø.

Absalons far havde som nævnt været med til at stifte det benedictinske kloster i Sorø i 1140'erne. Klosteret forfaldt i borgerkrigsperioden og blev i 1161 reformeret af Absalon, der i tidens tegn planlagde et stort anlagt cisterciensisk kloster. I de næste 50 år fulgte så en række store godsgaver fra Hvideslægten, der gjorde klosteret til et af rigets største godsejere.

Illustration

Sorø kirke som den ser ud i dag. I Absalons tid var den en del af et firlænget klosteranlæg. Under enevælden blev klosteranlægget erstattet med skolebygninger

s. 100

Hviderne hørte til landets elite og som sådan ydede de villigt og selvfølgerigt deres betydelige del af den gavestrøm, der i disse år tilflød klostrene. Skjalm Hvides børn, børnebørn og oldebørn forærede alt i alt, omregnet og efter lavest mulige skøn, Sorø Kloster havde der svarer til mindst 250-300 gode danske bondegårde. Målangivelsen er usikker, vi har ikke nogen præcis angivelse af gårdstørrelser i tidlig middelalder, så her er forsøgt omregnet til et mere ensartet og bedre kendt mål: 1600-tals normalgårde af den størrelsesorden, hvor en bondefamilies husholdning med tyende og trækdyr kunne leve af den. I middelalderens blandede mål bestod gaverne omtrentlig af: 17 landsbyer, tolv hovedgårde, femten bol jord, jord til en værdi af 34 mark guld og jord til en værdi af femten mark skyld.⁵ Dertil enge, skove,

vandmøller og overdrev. Derudover fik klostret støtte til kirkebyggeri og større anlægsarbejder, bøger til biblioteket osv.

Der lå både verdslige og åndelige motiver bag Hvidernes og de øvrige stormænds godsgaver. Et stort og blomstrende kloster vidnede for alle om den gavegivende slægts storhed. Overfor Gud vidnede det om slægtens fromhed. De enkelte gavegivere var nedskrevet i klostrets bøger til evigt minde, og de hellige munke bad for deres sjæls frelse, når munkene under messerne fik forbindelse med Vorherre selv. Man havde kort sagt, uden selv at behøve at forsage livets glæder, skaffet sin sjæl bedre kort på hånden til dommedag.

Dommedag optog i det hele taget sindene. Den Jesus, der blev afbildet i 1100-tallets kirker, var ikke den korsfæstede, hvis lidelser skulle vække til kristen eftertanke. Det var en dommer, den højeste dommer, overfor hvem det gjaldt om at have gode forsvarere. Dommedag optog sindene.

Troende var de altså, disse godsejere og krigsfolk, men ikke uden en vis kynisme. De udnyttede så at sige deres rigdom til at komme foran i rækken, når der skulle uddeles pladser i det hinsides.

Men selv om det var århundredet, hvor man så op til klostrene og troede på godsgavernes værdi, var det ikke alle, der fulgte moden.

Lige nord for Sorø kloster lå det mægtige Pedersborg-gods og overvågede den eneste adgangsvej over land til klostret. På godset sad Peder Torstensen, der, på trods af at han var gift med Absalons faster Cecilia, havde stået på den modsatte side af de øvrige Hvider i borgerkrigen mellem Sven Grathe og Valdemar. På samme måde som han i sin tid havde valgt ikke at følge slægtens alliance med Valdemar, syntes det nu, som om han var modstander af dens forbundethed med munkene i Sorø.

Peder var ikke udviklingens mand, og han delte ikke familiens idé om fremskridtet. Han forbød sin troende kone at give munkene i Sorø mere end sølle to gårde til sin sjæls frelse, og munkene erindrede ham længe efter hans død som en plageånd.

Peder var en stormand af format, både hvad angik rigdom, anseelse og personlighed, og hans mægtige svigerfamilie kunne ikke forhindre ham i at være til konstant gene for dens yndlingskloster.

Andre, der ikke havde Peders format og rigdom, havde sværere ved at stå imod de ekspanderende klostre. I de tilfælde, hvor munkene mødte modstand og modvilje, har selve troens styrke kunnet bane vejen for dem. F.eks. fortæller Øm klostres krønike, at en mand i Jylland, der havde nægtet at sælge Øm kloster noget jord, fik en ond drøm, hvorefter han faldt til føje. En biskop, der var modvilligt stemt overfor samme kloster, blev mirakuløst reddet fra et skibbrud. Under krisen havde han bedt til Gud og lovet både det ene og det andet, herunder at være flinkere mod brødrene, hvad han så også opfyldte.

Illustration

Det var ikke udpræget den lidende Jesus på korstet, man tilbød i denne periode. Det avr en hersker man havde respekt for og måske også frygtede.
Grønbæk kirke ca. 1225

s. 102 Det er et par af de få kendte eksempler, men de afspejler formentlig et hyppigt forekommende fænomen. Hvis man havde afvist de hellige mænd og derefter blev ramt af uheld, misvækst, sygdom blandt dyrene, eller fik mareridt eller kom ud for sære oplevelser, har man været tilbøjelig til at føje munkenes ønsker, om ikke andet så for alle tilfældes skyld.

s. 103 Som biskop havde Absalon et særligt ansvar for at fremme troen i sit stift, et ansvar han blandt andet levede op til ved at fremme klosterdannelsen.

Fra Paris hentede han victoriner-munke med abbed Vilhelm i spidsen til Æbelholt kloster. Han fik korstogsordenen johanniterne til Antvorskov ved Slagelse og karteusere til Asserbo i Nordsjælland. De sidste tog dog hjem igen, vist utilfredse med hvad der blev budt dem. Han medvirkede vist også til reformeringen af Vor Frue nonnekloster ved Roskilde og senerehen til oprettelsen af et datterkloster for Sorø i Ås i Skåne.

Han hjalp ganske vist mange klostre i gang, men som biskop var han betydeligt mere nøjeregnende overfor munkenes ønsker end som privatmand overfor sit „eget“ Sorø. Vi ved fra hans ven abbed Vilhelms breve, der ganske vist er mere end almindeligt klynkende, hvor mådelige hans tilskud kunne være og hvor lidt lydør han ofte var overfor „de fattiges“ bønner.

Vilhelm af Æbelholt

Et af de klostre, Absalon reformerede, var en lille stiftelse på Eskilsø, lige nord for Roskilde. Omkring 1165 fik han hentet franske munke fra St. Geneviève klostret i Paris til Danmark for at bebo dette kloster, og han bad om, at Vilhelm, hans gamle ven fra studenterdagene, skulle stå i spidsen for munkene.

Vilhelm var opvokset i St. Geneviève og blev kannik her. Han tilpassede sig de nye forhold, efter at klostret blev reformeret i 1147 og blev regelbunden munk i den reformerede, nu victorinske stiftelse. I 1165 blev han så abbed for stiftelsen på Eskilsø. Her faldt han dårligt til, og han forsøgte at få tilladelse til sammen med de øvrige franske munke at vende hjem, hvilket Absalon ikke tillod ham.

Eskilsø var åbenbart en meget lille stiftelse med meget lidt jordtilliggende. Absalon fik snart flyttet den til en ny og større stiftelse i Æbelholt, som Vilhelm var abbed for til sin død i 1203. Den nye stiftelse havde også, skal man tro Vilhelms egne udsagn, økonomiske problemer, og Vilhelm bad flere gange, men uden held, om lov til at vende tilbage til Frankrig.

s. 104 Ved siden af sin abbedgerning var Vilhelm en slags diplomatisk repræsentant for kongehuset, især på sine ældre dage. Han korresponderede med paven på det danske kongehus' vegne i sagen om den danske prinsesse Ingeborgs ægteskab med den franske konge og i sagen om fængslingen af biskop Valdemar af Slesvig. I førstnævnte sag blev han endog udsendt som gesandt til Rom og til Frankrig og nåede således alligevel at besøge sit hjemland igen.

Efter hans død begyndte en tand, han engang havde fået trukket ud, at udvirke mirakler. Da efterhånden mange mennesker var blevet helbredt af vand, som denne tand blev dyppet i, bad ærkebiskop Andreas Sunesen paven om at kanonisere Vilhelm, og dette skete i 1224.

„Abbed Vilhelms levned“ hedder en beretning om Vilhelms liv fra barndom til død, der er skrevet i anledning af forsøget på at få Vilhelm kanoniseret. Helgenskrifter som dette er desværre fyldt med litterære floskler, og deres beskrivelser er oftere standardformularer hentet fra andre helgenbeskrivelser, end de er vidnesbyrd om den person, der omtales.

Vilhelm er da også i overensstemmelse med god helgenlitteratur ydmyg, spartansk i sin levevis, standhaftig overfor alle jordiske såvel som direkte djævelske fristelser. Men samtidig, og her tør vi mere sikkert tro på, at manden selv er model for beskrivelsen, er han meget jordnær, naiv i sin tro på både Gud og mennesker, meget temperamentsfuld, meget håndfast for ikke at sige diktatorisk i sin ledelse af klostret.

Abbed Vilhelm efterlod sig en brevbog. Brevbogen er en samling af hans breve og brevdkast, der skulle tjene til eksempler for kommende munke, der skulle lære brevskrivningens kunst. Ved hjælp af disse breve har vi et meget mere nuanceret billede af den gode Vilhelm, end det hans levnedsbeskrivelse tegner. Vilhelm er her ikke blot ydmyg, men nærmest slesk overfor de af samfundets højeste, han henvender sig til, ofte i mere eller mindre camouflerede tiggerbreve.

Brevene er holdt i en (for os at se) temmelig svulstig tone. De er domineret af højstemte kærlighedserklæringer til modtageren, med samme udtryk og form uanset modtagerens køn, til mændene dog lidt inderligere end til kvinderne.

s. 105

Således skriver han til „vor kære herre og allerkæreste ven“ Ebbe Sunesen, søn af Sune Ebbesen: „Der er ... en liflig og sød beruselse ved en samtale i kærlighed ... Alene de, som er fast knyttet sammen af kærlighedens lænker, og som slet ikke sættes under pres af lokkende ønskemål, smager denne sødme i kærligheden.“ Således indledes et brev, der handler om, at nogle af Ebbes folk har generet Vilhelms kloster.

Denne inderlighed er imidlertid ikke udtryk for Vilhelms kærlighedsliv, men for hans tro. Dyrkelsen af venskabet med og (den platoniske) kærlighed til medmennesket var en øvelse, mennesket måtte gøre for at blive kvalificeret til at elske Gud med den rette inderlighed. Det var det første trin på vejen til at opnå den ubetingede, hengivende, guddommelige kærlighed.

Således var Vilhelms tro. Og således var troen i St. Geneviève i Paris, hvorfra han kom, og således var troen i de fleste af århundredets nye klosterbevægelser.

Gennem brevene får vi et ganske vist meget begrænset indblik i forholdet mellem Vilhelm og Absalon, et forhold med mange flere aspekter end det „fortrolige venskab“, som Vilhelms levned beretter om, at der var imellem dem. Ved siden af at de åbenbart var ungdomsvenner, var Absalon Vilhelms mæcen, det vil sige at Absalon var giveren, og Vilhelm modtageren, og Absalon var som biskop i det stift, hvor Vilhelm var abbed, samtidig en slags overordnet for Vilhelm. Han kunne, som fortalt ovenfor, forbyde Vilhelm at forlade sit kloster og rejse hjem.

Vilhelm var altså på flere måder afhængig af Absalon, og det bærer tonen i hans breve også præg af. Som da han skriver til Absalon for at klage over sit fattige klostres mangel på brød. Først skamroses Absalon for sin støtte: „I hvilken enestående grad den faderlige velsignelse tidligere har udgydt sig over os, formår vi hverken at udmale i ord eller med pennens hjælp.“ Men så kommer hjertesukket: „Vi er nu bange for, at den faderlige velvillige mine i høj grad har ændret sig og skiftet karakter.“ Absalon er åbenbart sur på Vilhelm, og Vilhelm beder, om han dog ikke kan få at vide, hvad han har gjort galt, så skal det straks blive gjort godt igen. To

gange før har han fremført de fattiges, det vil sige munkenes, mangel på brød overfor bispen, men „vi har endnu ikke modtaget et glædeligt eller venligt svar, fordi vanskæbnen ... havde lukket os ude af barmhjertighedens skød og forhærdet det imod os“. Og mellem de rene tiggerier kommer der også nogle bitre og lidt truende kommentarer:

s. 106 „Brødrene har forstået, at I (altså Absalon) lever i et land rigt på mennesker og dyr“, hvorfor det selvfølgelig er endnu vanskeligere at forstå, at de skal mangle brød, og Absalon må vide at hans „ry ville blive meget formindsket“, hvis han skulle tillade „at vore brødre omkom af sult“.

Vilhelm var ikke en tilfældig abbed i et af de klostre, Absalon havde overopsynet med. Han var tillige angiveligt Absalons ven. Hans breve illustrerer således meget godt, at de nye klostre trods deres popularitet ikke kunne vide sig sikre på deres mæceners velvilje og stadig var de svage parter i forholdet.

Samtidig åbner brevene for en flig af Absalons personlighed. Trods det at han selv fik Vilhelm til landet og udnyttede denne til sine diplomatiske gøremål, var der ikke et ligeværdigt forhold mellem de to ungdomsvener. Det var herre og undergiven, og det var en brøsig biskop, som Vilhelm måtte undskylde sig overfor og lefle for.

Bygherrerne

De mange oprettelser og udvidelser af klostre førte en del byggeaktivitet med sig. Men selvom der var meget aktivitet omkring klostrene, udgjorde det kun en lille del af den samlede byggeaktivitet. Energien og lysten til at bygge var enorm i 1100-tallet, med noget der, i hvert fald på Sjælland, ligner en kulmination i Absalons bispetid. Man byggede klostre og borge og domkirker, men først og fremmest landsbykirker. Der blev rejst over 1500 stenkirker i det danske landskab i årene mellem 1100 og 1250. Det krævede en arbejdsindsats, der er blevet udregnet til at være sammenlignelig med den arbejdsindsats, der skulle til for at skabe de ægyptiske pyramider.

Man brugte tilsyneladende ikke nær den samme energi på privathuse. Selvom vi skal være varsomme med at drage slutninger ud fra manglende tilstedeværelse, er det alligevel påfaldende, at der praktisk taget ikke står så meget som en rest af en eneste bolig af sten fra denne tid, sammenlignet med det firecifrede antal kirker der står endnu.

Mangelen på private boliger, der bygningsmæssigt kan måle sig med stenkirkerne, fortæller os lidt om datidens mennesker. At over- og mellemklassen ikke lukkede sig ude fra omgivelserne bag mure og vægge. De havde ikke privatliv i moderne forstand, indimellem synes det knap, som om de havde et indendørsliv.

s. 107 Man sov og lavede mad i sit hjem og spiste der vel også, men resten af livet foregik udenfor hjemmet, som regel i samspil med andre mennesker. Hovedparten af arbejdet foregik selvkært udendørs. Regulering af landsbyens forhold foregik på bytingene, alle retslige forhandlinger og afgørelser på de ligeledes udendørs herredsting og landsting. Den handel, der var, foregik på åbne markeder. Det, der optog menneskene udover de materielle fornødenheder, var krigen og troen, og de var ligeledes fælles, offentlige anliggender. Troen var ikke blevet en privatsag mellem den enkelte og Gud, og den blev i øvrigt i høj grad dyrket i det fri. Kirkernes funktion var oprindeligt sikkert lige så meget at give præsterne et sted, hvorfra de kunne påkalde sig Guds opmærksomhed, som at være et hus for menigheden.

Fuldborgerne brugte deres ressourcer i forlængelse af den måde de tænkte og levede på. Måske købte de sig noget sølvservice og tæpper af pelsværk, men ellers var deres anskaffelse af varige forbrugsgoder forbundet med krigen og troen. Til krigen skaffede de sig panser og heste, skibe og moderne våben, til troen hjalp de med bygning og udsmykning af kirkerne.

Den flydende overgang mellem offentligt og privat fik også indflydelse på borgbyggeriet, en ret ny foreteelse på denne tid. Førhen havde der været kongelige befæstninger, men de bestod næppe af andet end jordvolde. Både Erik Emune og hans søn Sven Grathe siges at have anlagt en hel del befæstninger, men der er ikke efterladenskaber af dem i vore dage, de var allerede omtrent forsvundet et halvt århundrede efter deres anlæggelse.

Borgbyggeriet var ikke hver mands sag. Udover kongen var det næsten kun ærkebiskoppen, der havde borge. Men med Hvidernes opstigen var der nu stormænd, der havde ressourcer nok til også at bidrage til denne del af landets forsvar.

Absalon og hans bror Esbern begyndte næsten samtidig med at bygge borge, Absalon byggede ved Havn, en lille sjællandsk by ved Amager, og Esbern anlagde Kalundborg på Sjællands vestkyst. Alt tyder på, at de selv har finansieret og forestået byggeriet. Man fristes til at tro, at der ligefrem har været en kappestrid mellem de to brødre om bygningsværkerne. Men borgene blev ikke rejst til bygherrerens eget behov, således som det almindeligvis var tilfældet senere i middelalderen. Bygherrerne kunne ganske vist selv bebo de nyanlagte borge, men de var beregnet til rigets forsvar. De var anlagt som forposter, hvorfra man skulle overvåge farvandene om Sjælland, og hvorfra man kunne gøre udfald mod norske fjender og vendiske sørøvere.

Illustration

Rester af Absalons borg under det nuværende Christiansborg

s. 108

Den selvfølgelighed, hvormed Hviderne og andre af eliten af egen lomme rejste borge og kirker til fælles forsvar og gudsdyrkelse, svarer til den selvfølgelighed hvormed de betragtede krigsvæsenet og kongelige eller kirkelige embeder som en mulighed for at berige sig.

Der stod en hel del flere initiativtagere bag det store byggeboom indenfor landsbykirkebyggeriet. Til de 1500 kirker hører mindst lige så mange bygherrer, og selv om der har været gengangere som Absalon, der nok har stået for mere end et kirkebyggeri, så er der alligevel så mange involveret i kirkebyggeriet, at man fristes til at kalde det en folkebevægelse. Selvfølgelig en begrænset folkebevægelse, nemlig blandt dem, der havde råd til at gå ind i kirkebyggerierne.

Byggeriet af stenkirkerne har været i gang fra 1100-tallets begyndelse, men byggeaktiviteten har ikke nødvendigvis været jævnt fordelt over århundredet eller jævnt fordelt over landsdelene. I Jylland begyndte man tidligt med at bygge granitkirker, de var ofte store og ualmindeligt velbyggede, med fint tilpassede kvadre. Der er eksempler på, at flere storbønder er gået sammen om at få kirken bygget.

s. 109

På Sjælland byggede man i begyndelsen af 1100-tallet typisk med frådsten, der er lettere at have med at gøre end granit. Da man endelig begyndte at bruge kampesten, blev de højst kløvede, før de blev muret op. Det er, som om man havde et utroligt hastværk, som om stenene er blevet kørt lige fra marken og sat op. De sjællandske kirker var typisk ret små, og vi har hyppige vidnesbyrd om, at det er en enkelt stormand, der har fået dem bygget.

Et eksempel, hvor bygherren selv har oplyst os om sin præstation, er Absalons fætter Sune Ebbesens kirke i Bjernede, som han fik bygget engang i perioden 1150-86. Han begyndte med at få bygget den runde kirke op i granitkvadre, som meget usjællandsk er fint tilhuggede, men han var vist også landets rigeste mand. Godt halvvejs oppe bestemte han sig til, at resten af kirken, den øverste del, skulle være af mursten.

Da kirken var færdig, hvilket tidligst kan have været omkring 1170, da mursten først bragtes i anvendelse i Danmark i 1160'erne, fik Sune lavet en indskrift, hvorpå han roste sig af, at han nu havde rejst den kirke i sten, som hans far og mor tidligere havde ladet bygge (i træ åbenbart).

Indskriften fortæller os flere ting. Først, at Sunes far Ebbe i første halvdel af århundredet fik bygget en trækirke. Dernæst at stenkirkerne på Sunes tid endnu ikke kan have været enerådende på Sjælland, siden Sune lagde sådan en vægt på at fortælle, at hans kirke var af sten.

Stenkirkerne blev imidlertid altdominerende på Sjælland, og det inden teglet senest henved år 1200 slog helt igennem som byggemateriale. Der må altså have været et meget omfattende byggeri af stenkirker i gang i sidste halvdel af 1100-tallet.

På samme tid i 1160'erne påbegyndtes et par meget store og meget moderne kirkebyggerier. Kong Valdemar skulle have bygget en mægtig kirke til Ringsted kloster, så man rigtigt kunne se, hvor hans far, martyren, lå begravet. I den anledning blev der hentet norditalienske murere og teglværksarbejdere til landet, til det der skulle være det første kirkebyggeri af tegl og et af de første teglbyggerier overhovedet herhjemme. Absalon ville åbenbart ikke stå tilbage, så han begyndte omtrent samtidigt et byggeri af en lige så stor klosterkirke til Sorø, således at Skjalm Hvide kunne få et lige så stort gravmonument som den kongelige helgen Knud Lavard.

Illustration

Sune Ebbesens indskrift på hans kirke i Bjernede. Teksten lyder: "Ebbe Skjalmsen og hans hustru Ragnhild opførte her en kirke, som hans søn Sune senere opførte i sten til Guds, den hellige Marias og den hellige Laurentius' ære."

s. 110

Byggeaktiviteten har været ualmindelig stor i landet som helhed, men nok især på Sjælland, i de år, hvor Absalon var biskop. På én gang var de store klosterkirker, borgene og de mange landsbykirker under bygning. Der må have været en næsten uendelig strøm af stenkørsel til de mange små og store byggepladser, senere er teglværker hastigt blevet etableret, og byggepladserne ved de store byggerier må have været af en størrelse og med et antal arbejdere,

der knap har været set før. Derudover har en række malere og skulptører og stenhuggere været beskæftiget med udsmykningen.

Al denne ødslen med energi, penge og arbejdskraft kulminerede altså lige på den tid, hvor også ledingsydelse blev krævet opfyldt som aldrig før eller siden, ofte med to årlige udkald til de vendiske kyster. Og samtidig med at der stadig blev taget nyt land ind under opdyrkning.

s. 111

Så megen driftighed peger igen hen på et land, der bugnede af penge, mennesker og arbejdskraft, et samfund med et enormt overskud. Men det peger lige så meget på de herskendes evne til at udnytte de mennesker, de havde til rådighed. Man har indtrykket af, at al den tid, som almindelige mennesker ikke nødvendigvis skulle bruge på dyrkningen af deres jord, blev brugt på krigstogter og stenkørsel.

I nogle tilfælde var de tvunget, i andre blev de måske lokket. I Århus fik man 40 dages syndsforladelse, hvis man ville bidrage til det store kirkebyggeri i denne by.

Barnekongen Knud

Midt i al denne foretagsomhed blev kongemagtens autoritet og råderum, langsomt, men selvsikkert udvidet.

I tiden indtil 1177 foretog Valdemar to afgørende politiske skaktræk, der afgørende styrkede hans styre: Han fik kronet sin mindreårige søn Knud til medkonge, og han fik uskadeliggjort Buris Henriksen, vel den farligste af de mulige konkurrenter til tronen.

Det første lille tiår af Valdemars regeringstid var ikke gået hen uden problemer. I 1161 og 1162 var der dyb krise i forholdet mellem kongen og ærkebisp. Konflikten var måske rent magtpolitisk, men den havde kirkepolitiske undertoner, idet Eskil og Valdemar støttede hver sin pave i en igangværende europæisk konflikt, hvor et pavevalg var endt med to forskellige pavekåringer. Eskil forlod landet, som i fem til seks år stod uden ærkebisp.

I midten af 1160'erne fik det valdemarske styre stabiliseret sig. Valdemar var ved at have manøvreret sig ud af de kirkepolitiske forviklinger, og kontakten til Eskil var genoptaget. Samtidig var vendertogene i bogstaveligste forstand ved at give rente.

Ovenpå to særligt heldige vendertog, det sjette og syvende af slagsen, samlede Valdemar i 1166 eller 1167 sine krigsfolk til ting, inden de skiltes efter hjemkomsten. Her fik han for gode ord, betalingen havde vendertoget så at sige givet, tinget til at hylde sin mindreårige søn Knud som konge. For at sikre riget hvis han selv skulle falde fra, hævdede Valdemar.

Situationen stred imod dansk sædvane på flere måder. Landet havde aldrig før valgt en konge, der ikke selv kunne stå for styret. Valdemar selv havde ikke, da han var ca. femten år, stillet op til kongevalget efter Erik Lams død. Nu hyltedes en dreng på højst fire til fem år. Desuden foregik udvælgelsen på et tilfældigt hærmøde efter et togt, måske nok rigets højeste myndighed i en krigssituation, men på ingen måde en forsamling af officiel karakter som landstingene eller de indkaldte hærting, som normalt afgjorde kongevalgene.

s.112

Dermed stækkedes også eventuelle ambitioner om at opnå kongeværdigheden hos bl.a. Valdemars egen uægte søn Kristoffer, hos Erik Lams uægte søn Magnus og hos den sønderjyske hertug Buris Henriksen.

Buris nægtede da også at aflægge troskabsed til den meget unge konge med det for tidens tankegang meget fornuftige argument, at han allerede var faderens mand og ikke samtidig kunne være sønnens. I tilfælde af en konflikt mellem far og søn ville situationen være umulig for den, der var begges mand. En sådan loyalitetskonflikt var på ingen måde usandsynlig, der kendes tilsvarende fra både England og Tyskland.

Som nævnt havde det heller ikke før været givet, at kongen automatisk efterfulgtes af sin ældste søn. Valdemars egen ret til tronen bestod jo også kun i, at hans bedstefar havde været konge. Men muligheden for at erstatte kongevalg med arvekongedømmet forelå mere eller mindre i det tankesæt, der vandt frem i tiden. Man kan se hos Saxo blot 30-40 år senere, at han kun med besvær kan forestille sig, hvordan danskerne førhen skulle forhandle sig frem til en egnet tronbesidder. Om Harald Hens valg til konge på Knud den Helliges bekostning i 1000-tallet skriver han f.eks.: „striden mellem brødrene ... blev således afgjort uden voldgiftsmænd og dommere blot ved deres tilhængeres stemmer“. Man har næppe nogensinde afgjort et kongevalg ved dommerkendelse, men pointen er her, at Saxo ikke kan forestille sig, hvordan man traf et valg i tilfælde af uenighed.

Vi ved ikke, om stormændene også stiltiende affandt sig med på denne måde at få frataget deres indflydelse på kongevalget. Men der var gode argumenter for at gøre det. Valdemars første ti år ved magten havde givet beviser for det stabile enekongedømmes fordele. Efter at der forud var gået næsten 30 år med borgerkrig og vendiske stormløb, blev krigene nu ført udenlands og gav bytte. På den baggrund var det muligt for Valdemar at udvide sit enekongedømme til arvekongedømme.

s. 113

Hviderne ville ligesom de øvrige store slægter få indskrænket deres råderum ved udvidelsen af den kongelige magtsfære. Omvendt havde de allieret sig med Valdemar, og, især Absalon, endvidere med hele ideen om det stærke kongedømme.

Det er rimeligst at tro, at kroningen er foregået i forståelse mellem kongen og Roskildebispens. Den var et led i den rigssamling og nationale vækkelse, som Absalon var en af bærerne af. En samling af landene til et rige, en gennemorganisering af landet med hærreformer, udvidelse af den centrale og lokale embedsmandsstand, skatter og afgifter og en kirkelig organisation, der skulle udbygges til at være rygrad i og samlingspunkt for nationen.

Hvidernes rolle i dette var, at de ikke nøjedes med at lukrere på den eksisterende magt, men de udviklede og forandrede kongemagten, samtidig med de til stadighed styrkede deres egne positioner indenfor det fornyede styre. De var vokset fra den klan- eller slægtsforbundsstruktur, de var kommet af. De opfattede ikke længere samfundets institutioner som en hindring for deres egen magtudfoldelse: De var nu en del af samfundets institutioner, eller, om man vil, staten.

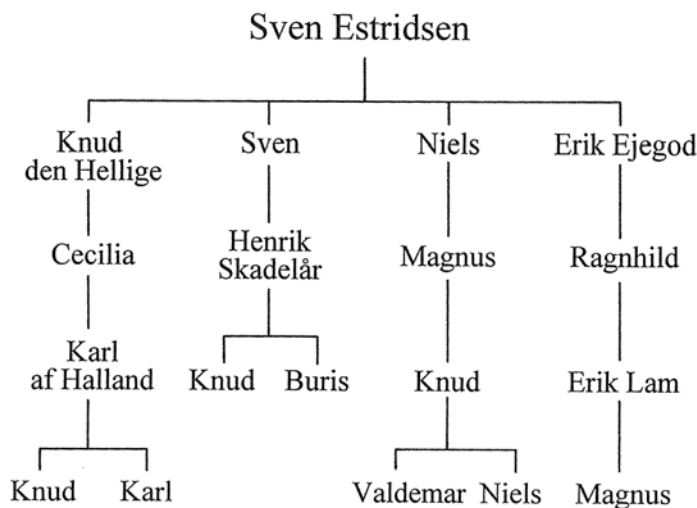
Hviderne var ved at sætte sig på den kirkelige organisation, de var kongens nærmeste rådgivere og anførere i hæren, samtidig med at de besad halve og kvarte herreder som jordejere og regerede over hele landsdele som kongelige embedsmænd. Stabiliseringen af kongedømmet understøttede mere end undergravede Hvidernes position i dette spil.

Taberne i spillet var de medlemmer af kongeslægten, der havde haft ambitioner, og de stormænd, der ikke personligt og politisk var involveret i Valdemars nye styre.

Elimineringen af Buris

Kåringen af Knud havde i princippet umuliggjort andre kongsemners adkomst til tronen, men statskuppet var ikke en forsikring mod modkup. Der var mange mulige konkurrenter til Valdemar og hans søn, og det var ikke nødvendigvis den nærmeste i slægt, der var nærmest til at true den siddende konge. Det danske valgkongedømme var traditionelt åbent overfor alle af kongeslægten. Hvilken position i magtspillet, medlemmerne af kongefamilien havde, afhang af deres ambitionsniveau i øvrigt, af deres godsmængde og rigdom, af deres forhold til de mægtigste slægter.

Knud Magnusens søn, Niels, blev hellig og „trak sig væk fra denne verdens fristelser“, som det hed i tidens sprogbrug. Andre af den kongelige stamme var i 1160'erne endnu for unge til at deltage i magtspillet. Buris Henriksen var den af kongeslægten medlemmer, der besad flest af de egenskaber, der kunne udgøre en trussel mod kongemagten.

Stamtavle over Valdemars mulige konkurrenter til tronen.

s. 114

Brødrene Knud og Buris Henriksen havde været på Valdemars side i den sidste del af borgerkrigen, og Knud var bagefter blevet belønnet med hertugdømmet Sønderjylland. Da Knud døde få år efter, overtog Buris hans hertugdømme. Han blev nu kaldt *fyrste* af Jylland, hvilket indebar, at han havde overtaget Knud Lavards gamle post som en slags statholder over Sønderjylland. Embedet var på denne tid det største kongelige ombud, og man var begyndt at betegne det som et fyrstelen. I samtiden betegnedes indehaveren af embedet skiftende som fyrste, hertug og gældker. Som sønderjysk hertug rangerede man omtrentligt på lige fod med ærkebispem af Lund, lige under kongen.

Buris var formuende, vi kender ham fra stiftelsen af det store kloster i Tvis. Han var tillige en af de ledende i kongens følge, og han udmærkede sig i kamp under felttogene i Venden.

Som følge af sin modstand mod Knuds kroning havde han fået presset Valdemar til at gøre sit ombud i Sønderjylland arveligt, på samme måde som kongetitlen nu var gjort arvelig. En tysk kilde oplyser, at han var gift med en datter af Erik Lams enke.

Buris blev meget pludseligt fjernet fra den politiske scene engang i 1166 eller 1167.

s. 115

Saxo forklarer baggrunden for faldet med, at Valdemar aldrig havde stolet på Buris: Allerede i 1162, inden dennes frafald ved Knuds hyldning, havde Valdemar af sikkerhedshensyn taget Buris med på en rejse til kejseren, for at han ikke skulle stifte oprør i kongens fravær.

Ifølge Saxo nærrede Valdemar efter hyldningen af Knud vedvarende mistro til Buris, og et par år efter hyldningen sendte den saksiske hertug Henrik Løve så Valdemar, der var på vendertogt, et brev af hvis indhold vi ikke får andet at vide, end at det bekræftede mistroen. Afslørende breve og halvanonyme angiverier spillede i det hele taget en stor rolle i de opgør, Valdemar havde i sin regeringstid.

På baggrund af brevet blev Buris fængslet ved Valdemars tilbagekomst til Danmark. Kort efter ankom Buris' halvbror Orm fra Norge med en flåde. Nordmændene besejrede en jysk flåde, men blev derefter tilbagevist af Absalons styrker ved Amager. På grund af dette angreb var Buris' skyld sådan set bevist, mente kongen.

Buris blev lagt i lænker, fortæller Saxo, og dermed forsvinder han diskret ud af Saxos fortællinger. Årbøgerne kan tilføje, at Buris udover at blive fængslet også blev blindet, en ikke ualmindelig skik i Norden.

Absalon deltagelse i dette forløb begrænsede sig til hans kamp mod den norske flåde. Han er nærmest bemærkelsesværdigt fraværende i hele skildringen af Buris-sagen. Til gengæld påbegyndte han som følge af det norske angreb bygningen af en borg ved byen Havn nær Amager.

Et folkesagn fortæller en anden version af Buris' historie, en kærlighedshistorie om Valdemars søster Liden Kirsten og hendes elsker Buris.

Kirsten havde ifølge sagnet fattet kærlighed til Buris og var blevet med barn med ham uden kongens vidende. Kongen, der ikke brød sig om Buris, blev rasende herover. Til straf lod han Kirsten danse til døde. Buris lod han blinde og kaste i fængsel.

Kirsten blev begravet i Vestervig Kloster. Buris fik efter nogle års fængselsophold lov til selv at bestemme stedet for sit fortsatte fangenskab og valgte Vestervig. Her blev han holdt indespærret i et tårn, men med en lænke der var så lang, at han kunne nå hen til Kirstens grav udenfor. Til sin død besøgte han hendes grav hver eneste dag.

s. 116

Folkesagnet henter sit indhold fra mindst tre forskellige kilder. Noget stammer fra den historiske overlevering om Buris, der blev blindet af kongen. Andet er hentet fra en af vore mest udbredte folkeviser, der beskriver kongens søster Liden Kirstens død og navngiver hendes elsker Buris (Buris benævnes i de fleste varianter dog som dronningens bror). De såkaldte historiske sange er blevet nedskrevet flere århundreder efter de begivenheder, de omhandler. I mange tilfælde er de påviseligt historisk ukorrekte, fordi de sammenblander begivenheder og personer, der intet har med hinanden at gøre. De kan derfor nemt afvises som vidnesbyrd, men på den anden side kan der stadig et eller andet sted i skrønerne ligge en historisk kerne gemt om begivenheder, som kun er overleveret ad denne vej.

Endelig findes der en dobbeltgrav i Vestervig fra omkring eller kort før 1200, der på egnen blev omtalt som liden Kirstens grav, og som i hvert fald allerede i 1600-tallet var blevet knyttet til historien om Buris og Kirsten.

Af disse elementer er overleveringen om Buris Henriksen og kongens søster Kirsten og deres ulykkelige skæbne blevet knyttet sammen. Det lader sig ikke afgøre, om historien også har haft denne udformning i 1100-tallet.

Der er således flere mulige tolkninger af årsagerne til Buris' fald. Det afslørende brev kan være ægte nok, og i så fald var Buris landsforræder. Hvis ikke det er tilfældet, kan man eventuelt forklare Buris' fængsling som udslaget af en permanent og stigende mistillid mellem ham og kongen, således som Saxo også vil have os til at tro. Vi har som nævnt ikke dokumentation for, at folkesagnet har bund i historisk virkelighed. Valdemars søster Kirsten (Kristine) var mindst 40 år gammel i 1167 og tidligere gift, hun svarer dårligt til den uskyldige ungmø i folkevisen.

Men på den anden side er Saxos beretning om angiver-brevet meget tynd. Den ligner en dårlig undskyldning for kongens handlinger. Vi har kun Saxos ord for, at Buris er utroværdig. Og Saxo fortæller endda selv, at Buris som en af anførerne i Valdemars ledingshær blev hårdt såret i forreste linje i en storm mod den vendiske by Arkona kort før hyldningen af Knud. Han har formodentlig stadig ligget såret under hyldningen.

s. 117

Der ligger noget andet bag end Saxos officielle brevmystik. Historien med brevet kan være et dække over, at man brutalt og med kold beregning har fjernet en konkurrent til den herskende klike. Elimineringen af Buris passer godt ind i en beregnende dynastipolitik. Valdemar havde konsolideret sit styre ved en række heldige vendertogter, han havde ikke længere brug for sin mægtige jyske slægtning, og han havde i øvrigt en uægte søn, Kristoffer, der snart skulle have et embede at rive i. Til det brug var det meget belejligt, hvis den sønderjyske hertugtittel var ledig. Men der kan også godt ligge stærke personlige motiver bag, motiver, som ikke kunne fortælles af Saxo; det er ikke sikkert, at den virkelige historie ville have været velset af Valdemars sønner, der jo regerede, mens Saxo skrev sit værk. Pigen behøver ikke hedde Kirsten eller at være Valdemars søster, forløbet behøver ikke være som i sagnet, men det kan godt rumme en kerne af sandhed: en dyb, personlig uoverensstemmelse mellem Valdemar og Buris, en kvinde med tilknytning til dem begge, kongens brutale magtmissbrug for at tilfredsstille sit personlige nag.

Årbøgerne melder i deres lakoniske stil under 1167: „Buris blev taget til fange“, „Buris fik stukket øjnene ud af Valdemar“. Og en jysk udvider til: „Buris blev blindet og kastreret“. Historiekrivneren Sven Aggesen skriver i sin ellers ukritiske lovprisning af Valdemar, at „han var mere grusom (eller hård) overfor sine egne, end rimeligt var“.

Festen i Ringsted

Sideløbende med promoveringen af sin søn arbejdede Valdemar på at få anerkendt sin far som helgen.

Knuds liv havde ikke i sig selv været helligt, men hans død kunne med lidt god vilje kaldes et martyrium, det vil sige den uskyldiges død for morderhånd. Efter hans død var der endvidere

meldt om rigeligt af de mirakler og mirakuløse helbredelser, der som regel fordredes, hvis en person skulle kanoniseres.

Det ville være af politisk betydning for Valdemar at få gennemført helgenkåringen. Med en helgen som far ville han hæve sig og sine efterkommere over de øvrige af kongeslæggtens linjer. Både efter den kristne målestok og i forhold til den endnu ældre, men givet stadig levende folkelige forestilling, der tillagde kongen hellige evner.

Valdemar havde imidlertid et lille problem. Han havde brug for ærkebispens velvillige støtte, når ønsket om kanonisering skulle forelægges paven. Og Valdemar var tidligt kommet til at blive uvenner med Eskil. I 1160-61 var de kommet i åben strid. Valdemar tog med magt Eskils borg Søborg, og kort efter drog Eskil, næppe ganske frivilligt, på en af sine mange og lange udlandsrejser.

s. 118

Uenigheden mellem kongen og ærkebispens skyldtes blandt mange andre ting, at de støttede hver sin pave. Der var opstået et såkaldt skisma i 1159: Flertallet af kardinalerne havde valgt Aleksander den Tredje til pave, mens et mindretal støttet af den tysk-romerske kejser Frederik Barbarossa anerkendte Victor den Fjerde. Striden delte ikke bare den europæiske kirke, men også de verdslige ledere i to lejre. Kejseren efterlyste Valdemars støtte til sin kandidat og fik den. Eskil støttede flertallets og den franske kirkes kandidat. Det var ikke alene en principiel stillingtagen til europæisk storpolitik, der derved skilte konge og ærkebiskop, uenigheden blev øjeblikkeligt konkret, når f.eks. en ny biskop skulle udnævnes. Hvilken lejr skulle han tages fra? Hvilken pave skulle godkende ham?

Absalon måtte også vælge side i striden mellem sin foresatte Eskil og sin ven og foresatte Valdemar. På den ene side skyldte han ærkebispens lydighed, især da der her var tale om et trosspørgsmål, på den anden side kunne hans indenlandske magtpolitiske interesser og følgeskabet med Valdemar påvirke hans holdning i modsat retning. Absalon valgte at støtte Valdemar. Med en lang række dårlige undskyldninger, som Saxo har beskrevet i et forsøg på at forsvare ham.

Det passede dårligt ind i Valdemars og Absalons nyordning at lægge sig ud med ærkebiskoppen og den pave, som kirkens flertal havde valgt, og som troens bannerførere i Europa støttede. De holdt derfor så vidt muligt lav profil i striden, og begyndte, imens de stadig var bundet af støtten til Frederik Barbarossas pavekandidat, at støtte og stifte cistercienserklostre, blandt andet Sorø. Cistercienserne var både Eskils og Alexanders venner, og den velvilje, der vist dem, må opfattes som en invitation til forsoning. Eskil vendte imidlertid ikke hjem igen før i 1167, og det kom så til en eller anden forståelse mellem ham og Valdemar. På dette tidspunkt var Victor den Fjerde for længst død, og Alexander på vej til at blive anerkendt som den eneste retmæssige pave.

Så kom der endelig skub i kanoniseringsprocessen, som Valdemar og Sven Grathe allerede som ganske unge havde forsøgt at fremskynde ved at grave Knud Lavards lig op og skrinlægge det. I slutningen af 1169 godkendte paven Knud som helgen. Så snart Valdemar havde fået meddelelsen, indkaldte han til Rigmøde med tilhørende kanoniseringsfest i Ringsted. Mødet blev holdt i dagene omkring den 25. juni 1170. Ærkebiskop Eskil forestod selve ceremonien den 25. juni, biskoppen for det sjællandske stift, Absalon, stod bi. Et passende udvalg af Knuds knogler blev svøbt i silke og nedlagt i et gyldent skrin. Der blev sunget hymner og sikkert også

Illustration

Ringsted kirke. monumentet over kongeslæggtens helgen, Knud Lavard. Den står i dag så frit, at man stadig har mulighed for at fornemme, hvor dominerende den har været dengang. Den symboliserer på en måde enekongedømmets sejr, at Valdemar nu alene kunne kalde sig "konge af Guds nåde".

gået i procession, og det hele endte med at den forsamlede skare udbrød „Lovet være Herren, som har gjort den hellige Knud til Sjællands skytshelgen“. Forsamlingen udgjordes af bisper og abbeder fra hele landet, af den svenske ærkebiskop, den norske biskop Helge, og naturligvis „en stor mængde af rigets bedste mænd“ som Saxo udtrykker det.

s. 120

Til en kongelig helgen hører en stor kirke, og byggeriet af den imponerende kirke i Ringsted blev formodentlig påbegyndt i forbindelse med kanoniseringen. Valdemar benyttede naturligt nok også lejligheden til samtidig at få bekræftet hyldningen af Knud. Knud blev både salvet og kronet ved denne begivenhed, hvor slægten knæsatte sin førsteret til tronen.

Han er så vidt vides den første, der blev salvet til konge herhjemme. Salvingen foretoges af ærkebispens og symboliserede efter bedste europæiske tankegang, at kongen modtog sin værdighed af kirken, af Guds repræsentanter på jorden. I kirkens tankegang symboliserede salvingen, at kongerne modtog deres magt af kirken, altså var underlagt denne. I kongelig tankegang var det væsentlige budskab ved ceremonien, at kongens magt blev givet af Gud og derfor ikke kunne anfægtes af mennesker. I den konkrete situation har de tilstedeværende vel i lige så høj grad set Eskils anerkendelse af det valdemarske kongehus bag ceremonien.

Både kroning og kanonisering havde udenlandske paralleller, og ideen til begge kan have været hentet sydfra. I Tyskland havde Frederik Barbarossa få år før fået kanoniseret og skrinlagt Karl den Store. Frederik var ganske vist ikke efterkommer af Karl, men han var arvtager af det kejserrige, Karl havde grundlagt, og kanoniseringen af erobrerkongen Karl skulle sætte Frederiks egen politik i det rette perspektiv. Også kroningen var foregrebet af Frederik: I 1169 havde han fået sin mindreårige søn valgt og kronet til tysk konge.

På vej til ærkebispesædet

s, 121

Ærkebispens af Lund var en overordentlig mægtig mand. Han var den øverste kirkelige myndighed i Danmark, og var samtidig „primas“, dvs. overordnet for den svenske ærkebiskop. Desuden rådede ærkebispens over omfangsrige godser, borge, købstæder og næsten hele landsdele. Ærkebispens regnedes, sammen med hertugen af Sønderjylland, for den mægtigste mand i riget næst efter kongen. Endvidere stod ærkebispens formodentlig ofte i spidsen for den skånske del af ledingshæren.

Illustration

Alliancen mellem kongemagt og kirke udtrykt på et domkirkebyggeri. Relief med konge og biskop fra Ribe Domkirke.

Ærkebiskoppen hed Eskil og var af den mægtige Trued-slægt. Han var med hjælp fra familiens ven Peder Bodilsen blevet ærkebiskop i 1137-38. Han var blevet indsat i embedet imod den daværende konge Erik Lams ønske, og sidenhen stod Eskil sig som oftest dårligt med rigets konger.

s. 122

Han havde mere held med sine forbindelser til Europas mægtigste. Eskil var en mand af europæisk udsyn og format, der foretog mange udlandsrejser, måske til dels en følge af hans vanskeligheder med at begå sig hjemme i Danmark. Rejserne gav ham indflydelsesrige bekendte. Han var nært knyttet til troens største autoritet, Bernard af Clairvaux, han kaldte den franske konge sin „særlige ven“, og paverne bekymrede sig for ham. Det var især Frankrig og de cisterciensiske klostre, som Eskil søgte til, og han havde lagt penge til side i Frankrig, åbenbart med henblik på at tilbringe sine sidste år dér.

En dansk konge, der røg uklar med en sådan mand, havde kun begrænsede muligheder for at skade sin fjende. Kongen kunne, som det skete både før og efter i konflikter mellem konge og ærkebiskop, lade biskoppen fængsle eller tvinge ham i landflygtighed, men det var kirkeretsligt ulovlige handlinger, som ville give kongen meget store problemer med paven og hele pavekirken. En egentlig afsættelse af en ærkebiskop lå også udenfor kongens muligheder. Det kunne kun paven, om nogen overhovedet.

Hvis en ambitiøs klerk, som f.eks. Absalon, drømte om at nå det attraktive embede, kunne han derfor kun sætte sin lid til naturlig afgang. Eskil var da også en ældre mand allerede i 1158, da Absalon blev biskop af Roskilde, men tiden gik og blev til næsten tyve år, uden at Eskils afgang syntes at være nært forestående.

Det var heller ikke kongens opgave at afgøre, hvem der i givet fald skulle efterfølge Eskil. Domkapitlet i Lund var kirkeretsligt de nærmeste til at vælge en efterfølger. Domprovsten i Lund var en nevø af Eskil ved navn Asser. Og i Lundekirkens bispeliste havde man allerede indskrevet Asser som den kommende ærkebiskop.

I 1177 trak Eskil sig lidt uventet frivilligt tilbage for at drage til klostret i Clairvaux. Beslutningen var ikke i sig selv overraskende. Såvel kirkens folk som stormænd og selv konger vendte sig ofte mod et helligere og mere tilbagetrukket liv, når de mærkede alderdomssvækkelsen eller døden trænge sig på. Det så man med biskop Sven af Århus i slutningen af 1100-tallet, Erik Lam gjorde det i 1146, Asser Rig i 1151, og selv krigeren over dem alle, Esbern Snare, nåede at indskrive sig i klosteret Herisvad på sine gamle dage. I samme ånd, men med sit europæiske udsyn, ville Eskil tilbringe sine sidste år i Clairvaux, Europas mest betydningsfulde kloster.

Saxo skildrer da også forløbet ved Eskils aftræden som en gammel syg mands ønske om at slippe sine pligter og få lov at tilbringe sine sidste år i klostrets fred, men Saxos skildring røber ikke desto mindre, at der lå stærke slægts- og magtpolitiske årsager bag.

Elimineringen af Eskil og Trued-slægten

s. 123

Stamfaderen for Eskils slægt hed Trued. Han var nogenlunde samtidig med Skjalms Hvide, men hans slægt spillede en langt større rolle end Skjalms i 1100-tallets første halvdel og nåede dengang en lige så stor magtposition som Hviderne gjorde det i anden halvdel af århundredet. Danmarks første ærkebiskop, Asser, var af slægten, og Assers faster Bodil var gift med den meget lovpriste kong Erik Ejegod. Slægten havde stor magt under kong Niels. Det er blevet noteret i beskrivelsen af hirdloven, at Kristian Svensen, Eskils far, brød loven, idet han

huggede en mand ned i kong Niels' gård. Loven foreskrev forvisning for denne forbrydelse, men Kristian stod åbenbart over loven, og Niels og hirden lod sig nøje med en bøde.

Slægten var vistnok nørrejysk, men havde tilknytning til Østdanmark, og den indgik ofte alliancer modsat af, hvad jyderne generelt gjorde. Blandt andet var den nært knyttet til Bodil-slægten fra Næstved-kanten. Trued-slægten havde sammen med Bodil-slægten og Hviderne stået på Erik Emunes side i oprøret mod Niels, og Peder Bodilsen synes at have været bestemmende for, at Assers efterfølger på ærkebispesædet blev Assers nevø Eskil.

Eskil selv var tidligt gået bogens, dvs. kirkens vej. Som ung tog han til Hildesheim, hvor han både så syner og blev fristet af den onde selv, således som alle virkeligt hellige mænd oplevede det. Han har næppe været meget over 30, da han i 1134 blev udnævnt til biskop i Roskilde, dengang Erik Emune efter slaget ved Fodevig fordelte en række ledige bispestole mellem sine allierede. Eskil bestred kun Roskildeembedet i tre år, før han som nævnt avancerede til ærkebiskop.

Under Erik Lam kulminerede slægtens magt. Eskil var ærkebisp, hans far Kristian med tilnavnet „Gamle“ var toneangivende i kredsen omkring kongen, måske endda styrende. Kristians bror, Sven, var på samme tid biskop af Viborg, og en anden bror, Eskil, var ledende hærfører.

Saxo hævder, at samme Kristian ville have gjort den mindreårige Valdemar til konge efter Emunes død, og at kun Valdemars mors modstand forhindrede det. Hvorfor Kristian skulle ønske dette, ved vi ikke. Det betydningsfulde ved historien er, at han åbenbart blev husket som en mand, der havde magt til at afgøre et kongevalg.

s. 124

I borgerkrigen, der fulgte efter Erik Lams død, aftog slægtens dominans så småt. Eskils indflydelsesrige farbrødre, biskop Sven og Eskil Hærfører, døde på pilgrimstogt i Palæstina. Kristian Gamle nævnes ikke i beskrivelserne af borgerkrigen, hvorfor vi må formode, at han er død inden eller kort efter krigens begyndelse.

Eskil selv spillede først under dække med Knud Magnusen, men blev afsløret af Sven Grathe og fængslet. Han forligede sig derefter med Sven og holdt sammen med sin slægt ved denne, indtil Valdemar og Knud i 1154 havde fået overtaget i borgerkrigen og stod med en jysk hær på Sjælland. Da besluttede Eskil og det skånske kontingent i Svens hær at rømme. Eskils frafald er blevet nævnt som årsagen til, at Sven derefter valgte at flygte ud af landet uden kamp, og Saxos skildring lader ligefrem læseren tilbage med en fornemmelse af, at Eskil var blevet underkøbt til at forlade Sven.

Det er ikke sikkert, at sejrherrene i 1154 nærede ubetinget tillid til Eskil ovenpå denne udvikling. Selv besluttede han kort efter at rejse til udlandet. På vej hjem blev han kidnappet i Burgund, hvorfor han ikke var til stede under borgerkrigens sidste fase i 1157.

Resten af slægtens medlemmer var nok på den tabende side i denne fase, senerehen optrådte de i hvert fald i alliance med andre af nederlagets folk.

Efter Grathe Hede levede Eskil, politisk set, noget af en skyggetilværelse. Rig, aktiv og indflydelsesrig, men ikke i stand til at udnytte sin position som rigets næstmægtigste mand, som ærkebispesædet ellers gav adgang til.

I stedet plejede han sine europæiske interesser, han var i størstedelen af tiden fra 1157 til 1177 på enten frivillige eller påtvungne udlandsrejser.

Slægtens øvrige medlemmer blev mindre og mindre synlige i denne periode. De optrådte ikke i kredsen nærmest kongen, og de blev ikke tildelt bispestole. Men de var stadig frem til midten af 1170'erne en magtfaktor. Eftersom Valdemar som nævnt ikke havde lavet gennemgribende udrensninger efter sejren i 1157, havde Eskils familie bevaret sin rigdom og lokale magt og indflydelse. Blandt familiens medlemmer var Eskils dattersønner Karl og Knud, hvis far var statholder i Halland, og gennem hvem de endog var oldebørn af Knud den Hellige.

s. 125 Midt i 1170'erne blev Eskils slægt endegyldigt fjernet fra den politiske scene efter et begivenhedsforløb, der indledtes på et tidspunkt, da Eskil undtagelsesvis var på udlandsrejse.

Valdemar modtog igen et af disse sære angiverier. En eneboer fra det nordlige Tyskland berettede, at to krigsfolk havde søgt ly hos ham. Eneboeren havde lyttet ved døren og havde hørt, hvordan hans gæster indgående havde drøftet Magnus Eriksens planer om at myrde kongen. Eneboeren mente, at Valdemar burde vide dette, og tog derfor straks til Danmark for at fortælle det.

Magnus Eriksen, søn af Erik Lam og dermed af den ægte kongegæt, blev stillet under anklage for sammensværgelse og kunne kun redde sin hals ved at tilstå. Magnus angav så en stor del af Eskils slægt som medsammensvorne: Eskils dattersønner Karl og Knud Karlsen og nevøerne Asser og Kristian Svensen, hvoraf den førstnævnte var domprovst i Lund.

De angivne fik nys om afsløringen og flygtede over hals og hoved. Eskil, der næsten samtidig kom hjem fra sin udlandsrejse, forsøgte at formilde kongen, men forgæves.

Karl og Knud flygtede til Skåne. De rejste efter en tid en hær og indledte et angreb fra Sverige. Felttoget resulterede i, at den ene blev dræbt og den anden fængslet. Kristian og Asser Svendsen blev landsforvist. Magnus Eriksen slap for videre tiltale på grund af sin samarbejdsvilje, men kort efter var den gal igen med et afslørende brev, og så blev også han fængslet.

Den nu over 70-årige Eskil led skade på sit helbred ved de for hans slægt så nedslående begivenheder. Han kunne slet ikke komme til hægterne igen, og inden et år efter afsløringen af Magnus' sammensværgelse meddelte han Valdemar, at han havde til hensigt at drage til klosteret Clairvaux i Frankrig for at tilbringe sine sidste år i hellig tilbagetrukthed.

Hele denne beretning om sammensværgelse kendes kun fra Saxo. At de sammensvorne led den skæbne, Saxo beretter om, er der dog ikke grund til at betvivle. De anklagede forsvinder siden denne tid fra de kilder, der handler om det etablerede Danmark, undtagen Asser, der senere blev forhandlet til nåde igen og måske i den anledning fandt på at skænke af sit gods til Absalons yndlingskloster i Sorø.

I hele Saxos beskrivelse spiller Absalon mæglerens rolle, den der søger at dæmpe kongens vrede mod de sammensvorne, ligesom Absalons omsorg for den slagte og syge Eskil er meget rørende beskrevet. Det er, som om Absalon slet ikke har del i den voldsomme konflikt. De magtpolitiske realiteter er imidlertid, som så ofte hos Saxo, underspillede.

s. 126 Ser vi begivenhederne i magtspillet lys, er en ting slående: Den slægt, der kunne måle sig med Hviderne, blev med et snuptag sat ud af spillet med en tynd angivelse og en fremtvungen tilståelse, og samtidig med Trued-slægten blev kongesønnen Magnus Eriksen fjernet fra den politiske scene. Magnus forsvandt, som Buris før ham, ud af historien og ned i et fangehul.

Ærkebisp, endnu en hindring for den valdemarske statsordnings fremme, havde ladet sig pensionere. Ærkebispens nevø og planlagte efterfølger blev landsforvist. Absalon havde sikret sig ærkebispens velvilje, så denne ikke ville stå i vejen for, at Absalon overtog hans embede. Måske blev der lagt et ekstra indirekte pres på Eskil: Hvis han ønskede en mild behandling af sine anklagede familiemedlemmer, måtte han give Valdemar noget til gengæld.

Kåringen i Lund

Valdemar havde muligheden for at gengælde Absalons støtte, og han har formodentlig gjort sin indflydelse gældende overfor Eskil. Ifølge Saxo havde Eskil ganske vist ikke fortalt Valdemar, hvem han ville udpege til sin efterfølger, men det er formodentlig et litterært trick, som Saxo anvender for bedre at kunne udmale såvel Absalons som tilhørernes forbløffelse under den efterfølgende ærkebispkåring, der da også, hvis bare lidt af beskrivelsen holder, var et ualmindeligt velscenesat skuespil med en god drejebog og mange statister.

Det følgende er en sammenfatning af Saxos beskrivelse:

Som aftalt mødtes kongen og alle rigets bisper i St. Laurentius kirken i Lund. Her annoncerede Eskil sin afgang og bekræftede på kongens opfordring, at den var frivillig, og derefter udpegede han Absalon til sin efterfølger. Absalon sagde straks nej tak. Intet skulle få ham til at forlade Roskildekirken. Den var hans, han havde gjort den til, hvad den var, og han agtede ikke at forlade den kirke, han endelig havde bragt til velstand.

Eskil henvendte sig til kannikerne, som ifølge de kirkelige forskrifter normalt skulle stå for valget. De begyndte enstemmigt at råbe på Absalon (det kaldtes valg ved akklamation og regnedes for gyldigt). Og som om dette ikke var tilstrækkeligt, greb de derefter fat i ham og slæbte ham over mod den ledige ærkebispstol. Hele forsamlingen istemte midt i larmen en hymne til ære for den nye ærkebisp. Men Absalon strittede imod, der blev nærmest tumult, hans klæder blev flået i stykker, og larmen steg, så man ikke kunne høre sangen.

s. 127 *Til sidst, da mængden var lige ved at få Absalon presset ned i ærkebispens stol, brugte han sin sidste udvej. Han råbte, at han ville appellere til paven.*

Herved dæmpedes gemytterne, og der blev nu holdt messe for hele forsamlingen. Bagefter trængte Eskil sig privat ind på Absalon og bad på sine grædende knæ denne om at modtage ærkebispværdigheden. Men Absalon var stejl.

Således gik der to bud til paven. Det ene blev ifølge Saxo sendt på vegne af konge, bisper, Lundekapitlet og det ganske land med en bøn til paven om at tvinge Absalon til at blive ærkebisp. Absalon og Roskildekapitlet sendte et andet bud med en indsigelse. Ordlyden af indsigelsen kender vi ikke, men det er næppe galt gættet, at den har handlet om, at Absalon ikke ville opgive Roskilde stift. Pavens svar lod ikke vente længe på sig: Absalon blev pålagt at modtage ærkebispesædet, men fik samtidig lov at forblive i embedet som Roskildebisp. En enestående løsning. Der forelå ikke nogen nødsituation, der manglede næppe kvalificerede kandidater til at afløse Absalon i Roskilde. Alligevel havde paven valgt at føje Absalons krav. Og Absalon fremstod som den mest beskedne ærkebisp i denne verden. Indsat mod sin vilje.

Det var ganske vist ikke usædvanligt, at kirkens mænd af kristen beskedenhed (lod som om de) vægrede sig ved at modtage store udnævnelser. Forestillingen i Lund havde europæiske paralleller. Til gengæld havde paven netop forbudt, at en biskop kunne besætte to bispestole på én gang!

Der kan have været flere årsager til Absalons kamp for at beholde Roskilde. Dels har han nok været virkelig følelsesmæssigt knyttet til sit sjællandske stift og til Roskilde. Han var jo sjællandsk af fødsel, og hans helgenkårede slægtning, Margrethe, lå begravet i Roskilde. Senere forærede han sin by og borg i København sammen med omfattende gods til Roskildekirken. Og den ganske vist meget senere nedskrevne „Ældre sjællandske Krønike“ tildeler Absalon et stort afsnit, hvoraf det fremgår, at han huskedes som Sjællands biskop og velgører, også selvom han i sine sidste 25 år havde hovedresidens i Skåne.

s.128

Absalon kunne også have mere pekuniære motiver. Roskilde var blevet et meget lukrativt stift. Her fungerede tiendeindbetalingen til biskoppen, hvilket ikke var tilfældet i ærkebispens stift i Skåne. Og desuden lå de erobrede vendiske områder under Roskildekirken.

Noget af det første, den nye ærkebisp tog fat på, var netop at få skåningerne til at betale deres bispetiende.

4. Ærkebispetiden 1178-1201

Oprøret i Skåne

s.129

Knap to år efter at Absalon i 1178 var blevet iklædt ærkebispeskruddet, brød det store skånske oprør ud. Oprøret var det voldsomste og længstvarende af de mindst tre tilfælde i århundredets anden halvdel, hvor skåningerne 'lod budstikken gå rundt', som det kaldtes, når de skånske bønder kaldte til samling udenom de stormænd og kongelige embedsmænd, som de havde så svært ved at forlige sig med.

„Budstikken“ var en træpil, der blev bragt fra landsby til landsby i tilfælde af mobilisering. En bestemt procedure for, hvordan den skulle afleveres fra sted til sted, gjorde det muligt at afgøre, om der var tale om en lovlig indkaldelse. Systemet er formodentlig blevet brugt i det almindelige landeværn og ikke blot i tilfælde af oprør.

Der findes to detaljerede beskrivelser af oprøret: Saxo og Ældre Sjællandske Krønike. Saxos beskrivelse er den mest detaljerede af selve oprørets forløb, mens den sidstnævnte krønike gør mere ud af, hvilke hændelser, der udløste oprøret. Hændelser der ikke omtales hos Saxo, måske fordi de stiller Absalon i et lidet flatterende lys.

Sjællandske Krønike beretter således: Skåningerne var blevet vrede på Absalon, fordi han lod sjællændere, nemlig Esbern Snare, Sune Ebbesen, Saxe Torbensen og andre af sine nærmeste, forestå de ærkebiskoppelige ombud. Da Absalons ombudsmænd en gang forlangte, at østskåningerne skulle slæbe træer ud fra de utilgængelige steder i skovene, hvor trækdyrene ikke kunne nå ind, var målet fuldt.

Her gengives så Saxos beskrivelse af det videre forløb, formodentlig troværdig i hovedtrækkene, bortset fra den sædvanlige glorificering af Absalons rolle: *Almindelig uro bredte sig blandt almuen, som blandt andet forulempede kongens fogeder. For at få sat en stopper for uroen stævnedes Absalon de skånske stormænd til landsting i Lund. Landstinget endte i kaos. Absalon besluttede så i stedet at holde tre mindre herredsting for at høre på bøndernes klager. Bøndernes klager på tingmøderne rettede sig mod ærkebispen selv, (men indholdet af dem bliver vi ikke gjort bekendt med).*

s.130

Allerede mens Absalon holdt det første herredsting, gik budstikken rundt. Almuen holdt sit eget ting i Hvidkilde, stemningen var opildnet, og det hele endte med, at de oprørte bønder drog afsted for at brænde Absalons gård af (Ifølge Sjællandske Krønike var formålet endvidere at tage livet af ærkebispen). Absalon flygtede over hals og hoved, først til Lund og senere videre til sin trygge borg på Sjælland.

Situationen var ude af kontrol. Absalon måtte ty til kongen, der var på jagt på Samsø. Denne stævnedes de skånske „høvdinge“ til sig på Fyn. Skåningerne anbefalede ham at fjerne de fremmede fra deres hjemegn, nemlig Saxe, Åge, Esbern og Sune. Valdemar fulgte ikke rådet, men sendte i stedet et trusselsbrev til skåningerne. Dermed opnåede han blot, at oprøret udviklede sig: Skåningerne besluttede at afskaffe alle kongelige skatter, nægte at betale bispetiende og at ophæve forbudet mod, at deres præster kunne gifte sig!

Valdemar tog så med sin hær til Skåne. Absalon fulgte lige efter, men blev forhindret i at gå i land af en stenkastende skånsk folkemængde. Valdemar, der netop havde sat sig til forhandlingsbordet, måtte i al hast begive sig til stranden og hjælpe Absalon med at komme i land. Under de følgende møder støttede de jyske hærførere i kongens hær skåningernes krav, der nu også indbefattede fjernelsen af Absalon. Derefter sendte Valdemar Absalon tilbage til hans sjællandske eksil og holdt selv de tingmøder, som Absalon havde måttet opgive, og på dem modtog han især mange klager over Absalon. Stemningen var anspændt, bønderne mødte bevæbnede og i fuld udrustning til tingmøderne, og de kom bestandigt med nye beskyldninger mod ærkebiskoppen (Falske beskyldninger, understreger Saxo).

Kongen var nu begyndt at mangle levnedsmidler og kunne åbenbart ikke skaffe sig nye i det område, der nu nærmest var at regne for fjendtligt, og han drog tilbage til Sjælland.

Tilbage i Helsingør tilbageviste Absalon alle anklager, hvilket Valdemar godtog, men ikke skåningerne; de fortsatte oprøret. Som modtræk satte ærkebispens så hele Skåne under interdikt, hvilket vil sige, at kirkerne skulle lukkes, skåningerne skulle formenes adgang til at modtage sakramenterne. Men det påvirkede på ingen måde oprørerne; de forsøgte uden held at få præsterne til at forsage ærkebispens og plyndrede i øvrigt videre vinteren over.

Sidst på vinteren vendte Valdemar tilbage til Skåne. Denne gang havde han kun sine pålidelige sjællandske krigsfolk med sig. Ved Dysieåbro nedkæmpede han brutalt en nordskånsk bondehær. Senere flygtede den østskånske hær ved det blotte syn af Valdemars hær. Oprøret var ovre, men kongen tog for en sikkerheds skyld gidsler af hvert skånsk herred.

Derefter rådførte Valdemar sig med Absalon og nødte ham til i det mindste at opgive sin bispetiende indtil videre, så gemytterne kunne falde lidt til ro.

s. 131

Saxo kalder de skånske oprørere 'bondehær' og 'almue'. Hermed skal ikke forstås, at der var tale om et underklasseoprør. Med almue og bønder mentes det jordejende folk, dem med ret til at fremtræde på tinge og stille til hæren. Trælle, tyende, jordløse (og kvinder og børn naturligvis) hørte ikke med. Almuen var bogstaveligt talt mænd med foden under eget bord. Men ikke den egentlige stormandsklasse.

Det er svært for en nutidig betragter at se, hvor skellet gik mellem bønderne og de egentlige stormænd, som var målet for oprørernes vrede, om en storbonde var en bonde eller en stormand. Datidens skåninger kendte imidlertid tydelig forskel. Og måske var forskellen næsten synlig. Valdemars og Absalons og flere af Hvidernes skeletter er bevaret, og det kan måles, at de alle var meget høje. Valdemar og Absalon var begge omkring en meter og firs, hvilket var et halvt hoved højere end gennemsnitshøjden. Det er tænkeligt, at de velernærede stormænd i almindelighed var højere end almindelige folk, således at begrebet „stormand“ næsten kan forstås bogstaveligt.

Stormændene var vel folk med (en del) mere jord eller magt end gennemsnittet, folk med betydningsfulde poster i administrationen eller kirken, de store hærførere, kongens nærmeste råd. Men de udgjorde ikke en adel forstået som senere tiders lukkede kaste, der var juridisk hævet over bønderne i kraft af friheder og rettigheder og arvelige standstilhør.

Datidens vidnesbyrd om den sociale lagdeling er tilsyneladende meget modstridende. På den ene side har vi „landskabslovene“, som vi kalder dem, fordi hver af disse lovkomplekser kun er

gældende for en enkelt landsdel: Det jyske, sjællandske og skånske retsområde havde hver sin lov, og der var modsat ingen samlet rigslov. Landskabslovene er fra begyndelsen af 1200-tallet, og de synes at afspejle et samfund af jordejere med nogenlunde ensartede vilkår, hvor jordejerne indenfor hvert herred i det store og hele styrede sig selv (og deres trælle). Et bondedemokrati som Grundtvig kunne have drømt om det.

s. 132

Modsat understreger vore beretninger, ikke mindst Saxo, hele tiden stormændenes, 'de ædles' rolle. Sven Aggesens beskrivelse af, hvordan Knud den Store i sin tid startede sin hird, er meget betegnende for den herskende opfattelse blandt Valdemartidens historieskrivere. Knuds krigerskare var blevet så stor, at al rangorden og rækkefølge var „ligesom udvisket“, skriver Sven. Knud besluttede da at knytte nogle udvalgte nærmere til sig, det vil sige at oprette en hird. De udvalgte skulle være de, „der viste sig mest fremragende i dygtighed“, hvilket var det samme som de, „der blomstrede ved deres stamtræs æresnavne og havde overflod på rigdommens midler“. Derfor lod Knud kundgøre, at kun de „der for kongens ærværdigheds og hans krigerskares pryde skyld kunne prunke glimrende med guldbeslagne stridsøkser og gyldne sværdfæster“, kunne komme med i hirden.

De få kilder om godstransaktioner afslører på samme vis eksistensen af endog meget store jordejere, som vi ikke kan finde noget om i landskabslovene.

Måske var der regionale forskelle. Vi kender de store godsejere fra sjællandske kilder. Vi hører ikke så meget om jyske panderter, bortset fra kongeslægten medlemmer, og vi ved, at der under Grevens Fejde mere end 300 år efter Absalons død stadig var mange frie bønder i Nørrejylland. Skåningernes optræden mod deres stormænd tyder også på, at 'stormænd' måske var en endnu ikke helt accepteret størrelse på de egne.

Men i tilfældet med det store oprør var den skånske almues had især rettet mod nogle bestemte stormænd, mod de udefra kommende. Mod ærkebispens og de kongelige embedsmænd, der næsten alle, pudsigt nok, var af Hvide-slægten.

Hvornår Hviderne, i dette tilfælde Esbern Snare og Sune, havde fået indpas i Skåne, ved vi ikke. Det er mest sandsynligt sket i forbindelse med Absalons overtagelse af ærkebispesædet, sådan at skåningernes oprør et par år efter var en reaktion mod, at Hviderne i kølvandet på ærkebispens tiltog sig en uhørt indflydelse på landsdelen. I hvert fald havde man i kredsen omkring kongen mistanke om, at de (indfødte) skånske stormænd, der optrådte som mæglere, spillede under dække og i virkeligheden støttede almuens oprør.

s. 133

Skåningernes reaktioner og handlinger afslører derudover en mangeartet utilfredshed. Den udløsende faktor til oprøret var åbenbart, at de lokale følte sig direkte forulempet eller ydmyget af en sjællænder, som var enten ærkebispens eller kongens embedsmand. Men der viste sig i oprørets forløb en underliggende utilfredshed med såvel de kongelige skatter som bispetienden, med de åbenbart alt for mange sjællændere, der sad på de skånske ombud, og åbenbart også med kirkens øgede indflydelse på mange af livets områder: Kravet om, at præsterne skulle have lov at gifte sig, må ses som en reaktion på, hvad der opfattedes som en alt for emsig kirkemagt.

Oprøret var således på en bred front konservativt, rettet imod forsøget på at skabe middelalderstaten, mod selve den valdemars-absalonske idé: Den samarbejdende konge og kirkemagt, der greb ind og regulerede landets forhold, sikrede freden og pålagde indbyggerne at føje sig og at underholde magthaverne i fælles interesse. Selvom oprøret begrænsede sig til

Skåne, havde det jydernes sympati, og det mere end antyder, at den samfundsudvikling, der var i gang, ikke forløb uden disharmoni. Store dele af befolkningen gjorde modstand undervejs i processen.

Valdemar havde under forløbet bevist kongemagtens styrke. I modsætning til sine forgængere, Knud den Hellige og Niels, havde han stået imod oprørsbølgen, han havde nået sit mål ved lige dele forhandling, afventen og magtanvendelse. Men han havde også mødt modstand og måttet give sig, før han nåede så langt. Først forhandlede han uden at blive hørt. Dernæst måtte han opgive at gøre ende på oprøret, selvom han stod med en hær i Skåne. Den jyske del af hæren sympatiserede for meget med skåningerne, til at han turde vove konflikten. Først med den sjællandske hær var han tryk, men selv da han stod med sjællænderne i Skåne, måtte han give byen Lund skattelettelse for at sikre dens loyalitet under felttoget.

Han måtte desuden, selv med sejren i hånden, give indrømmelser til oprørernes krav. Bispetienden blev lagt på hylden. Og han stolede ikke mere på resultatet, end at han tog gidsler af hvert herred. Det var en almindelig praksis ved fredsslutninger, en slags aftale-garanti man tog fra folk, man ikke var helt tryk ved at vende ryggen til.

Der er til gengæld ingen oplysninger om, at „de fremmede“ blev fjernet, således som oprørerne havde krævet det. Hviderne havde sat sig fast i Skåne, tilsyneladende især i øst, hvor mange kirkebyggerier vidner om fortsat sjællandsk indflydelse. Slægten ses også senere at eje jord i Skåne, foruden det som Absalon og hans efterfølger Andreas Sunesen ejede som ærkebisper.

Kongeskifte

s. 134

Oprørets forløb havde sat rollerne på plads. Uanset hvor indflydelsesrig og magtfuld Absalon var, havde Valdemar tydeligt markeret, hvem der var herre i landet. Han havde vist sine evner til både forhandling og handling, og han havde styrken til at slå et oprør ned og autoriteten til at beordre ærkebiskoppen til at opgive sit krav om bispetiende.

Året efter afslutningen på det skånske oprør blev Valdemar pludselig syg. Det skete midt under forberedelserne til endnu et vendertog, og ifølge Saxo var det halvvejs på grund af ærgrelse over, at tingene ikke gik efter hans hovede, at kongen blev syg.

Valdemar lagde sig med feber i Vordingborg. En lægekyndig abbed fra Skåne blev tilkaldt. Abbeden gav kongen et lægemiddel, der imidlertid virkede stik mod hensigten. Straks efter at kongen havde indtaget lægemidlet, blev feberen værre, og dagen efter døde han. Sune, Esbern, Absalon og kongens søn Knud var til stede.

Han døde på et tidspunkt, hvor hans magt og omdømme endelig var uomtvistet. Hvor han som ganske ung enekonge havde været vant til at måtte rådspørge sine mænd og sit råd og være bøjelig overfor stormændenes pres, var han nu begyndt at befale. Absalon havde selv mærket forandringen. Han var blevet tvunget til at opgive sin tiende i Skåne. Og kort tid før kongens død var han mod sin vilje blevet sat til at lede den jyske del af ledingshæren, tilsyneladende efter et skænderi med kongen.

Også i forhold til udlandet, især den store tyske nabo, havde Valdemar manøvreret sig fra ydmygelser til anerkendelse. Ved sin tiltrædelse stod Valdemar i et særdeles underdanigt forhold til kejseren Frederik Barbarossa. Han havde efter slaget ved Grathe Hede sendt en legation til kejseren, vel for at opnå dennes anerkendelse. Et år senere blev han kaldt til rigsdag af kejseren og tvunget til at aflægge hyldested. Ydermere påtog Valdemar sig at støtte den af kejseren indsatte modpave, stik imod ærkebiskop Eskils holdning og Absalons råd. Han havde i sidste ende måttet give sig overfor Eskil, og hele sagen endte, ifølge en af Eskils venner, som en ydmygelse for kongen.

De første mange vendertog, kulminerende med erobringen af rygboernes hovedby Arkona og omhugningen af gudestøtten Svantevit i 1169, syntes ikke at have gjort indtryk på vore sydlige naboer. Lübeckeren Helmold karakteriserede endnu omkring 1170 Valdemar som dorsk og doven, optaget af uafbrudte fester, uinteresseret i sit folks ve og vel.

s. 135 Men med de fortsatte sejre over venderne og hjulpet af den begyndende konflikt mellem den mægtige saksiske hertug Henrik Løve og den tyske kejser Frederik Barbarossa steg Valdemars anseelse. Typisk for tiden lægger Saxo meget vægt på en symbolsk forskydning i forholdet mellem Valdemar og Henrik Løve: Kongen og hertugen plejede at mødes ved Ejderen, når de havde noget at forhandle. I Valdemars første regeringsår nægtede Henrik at gå hele vejen over broen for at møde Valdemar, selvom Henrik jo kun var hertug og derfor måtte betragte kongen som sin overmand. I stedet mødtes de som ligemænd på midten af broen. Ved deres sidste møde gik Henrik imidlertid uopfordret hele vejen over. Det hører dog med til historien, at Henriks formål med dette sidste møde var at søge Valdemars hjælp i sin konflikt med kejseren. Det lykkedes ikke Henrik at opnå Valdemars hjælp. Kejseren bad senere om hjælp mod Henrik Løve og fik den til gengæld.

Også ægteskabspolitikken viser den tiltagende tyske anerkendelse af Valdemar. Valdemars søn Knud var i sin tid blevet trolovet med Henrik Løves datter Gertrud i forbindelse med, at Valdemar skulle stille en flåde til hjælp for et af Henriks vendiske felttog. Senere, da kejseren søgte Valdemars støtte mod Henrik Løve, aftaltes et dobbelt giftermål: kejserens søn skulle have en af Valdemars døtre, grev Siegfried af Orlamünde en anden. Det var i 1181, året før Valdemars død.

Valdemar var i praksis blevet enehersker. Nu var han pludselig væk, og hans søn Knud stod parat til at tage over.

Knud var kun lige 20 år, og selvom han, sammen med Absalon, havde prøvet at stå i spidsen for ledingshæren, var han næppe, trods sin forhåndskroning i 1170, sikret imod vanskeligheder og modkandidater. Han måtte tage rundt på landstingene for at lade sig hylde, og det skete ikke alle steder uden diskussion.

Knud kunne kort sagt godt bruge den rådgivning, støtte og opbakning, som hans far havde vokset sig uafhængig af. Billedet var vendt for Absalon. Efter den myndige og selvrådige Valdemar, skulle Absalon nu tjene en meget ung konge, hans egen fostersøn, der i høj grad havde fået sin opdragelse både i de lærde og krigsmæssige færdigheder af Absalon selv.

s. 136 Hvor svagt han endnu stod blev klart, da skåningerne øjeblikkeligt kaldte til nyt oprør. Denne gang var oprøret rettet mod både de hjemlige og sjællandske stormænd, og oprørerne havde fundet en kongekandidat, den fra Sverige hentede Harald Skrenk. Denne gang slog

ærkebispem med sine sjællandske krigsfolk oprøret mod kongen ned, den omvendte situation i forhold til oprøret få år tidligere. Knud kom først til, efter at oprøret var kæmpet ned.

Da kejseren senere sendte en delegation til Knud for at få fornyet Valdemars troskabsed, blev han afvist, efter at Knud havde konfereret med Absalon. Ifølge Saxos version af forløbet nåede delegationen aldrig ind til Knud, men blev standset af Absalon i døren.

Absalon blev ved Knuds tronbestigelse nationens egentlige leder, hvad da heller ingen af samtidens iagttagere lægger skjul på.

Den islandske Knytlingasaga fortæller, at i alle venderkampene „var ærkebiskop Absalon anfører og kong Knud rådgiver, og hvis ikke han [Absalon] have været med, så havde de ikke vundet en sådan sejr“, og Arnold af Lübeck kan fortælle, at Knud „i sin kamp mod venderne fulgte ærkebiskop Absalons råd og således blev deres overmand ved kløgt snarere end ved magt“.

Endnu mere sigende er måske to af Knytlinga-sagaens bemærkninger om de fredspenge, som venderne indimellem tilbød danskerne for ikke at blive hærget. På Valdemars fjortende vendertog i slutningen af 1170'erne gav venderne Valdemar 1500 mark og Absalon 500 mark i fredskøb. 5-6 år senere gav fyrst Bugoslav af Pommern kong Knud 300 mark og Absalon 800 mark for at slippe for flere hærgninger.

Supermagten Danmark

Den udvikling, der var blevet påbegyndt i faderens tid, fortsatte – trods den tøvende start – i Knuds regeringstid. Militærapparatet blev stadig mere velfungerende, og landet nærmede sig efterhånden en status som en af regionens stormagter. Knuds tyve år på tronen blev en periode med glørværdige militære sejre og med stilfærdig kongelig indtrængen på alle områder af samfundslivet.

Valdemars regeringstid havde været en overgangsperiode hvad angår Danmarks position i international sammenhæng“ i en tid hvor begrebet „International sammenhæng“, i hovedsagen dækkede over styrkeforholdet mellem de forskellige krigsmagter.

s. 137

I den henseende havde Danmarks position ved århundredets begyndelse været særdeles beskedne. Når danskerne førte krig, var det som regel et svar på vendernes angreb mod landet, og de vendiske felttog endte lige så ofte med nederlag som med sejr. Sporadiske felttog mod Norge og Sverige havde heller ikke nogen synderlig succes.

Men der var foregået en langsom forandring henimod en modernisering af krigsmagten. Erik Emune havde reorganiseret ledingen og var begyndt at tage heste med på ledingskibene. Han havde også hvervet tysk rytteri, hvis krigsteknik han formodentlig aflurede, og han sendte sin søn Sven Grathe i tysk krigstjeneste.

På trods heraf fandt tyskerne stadig, at danskerne gjorde en særdeles ynkelig figur på et fælles korstog mod venderne i slutningen af 1140'erne. Og som nævnt lyder dommen fra Lübeck ca. 1170, at danskerne kun lagde kampiver for dagen, når de var i indbyrdes strid. Til gengæld har de mange års intensive borgerkrig nok hjulpet på kamptræningen.

I Valdemars regeringstid blev de borgerkrigsvante styrker anvendt i bekæmpelsen af ydre fjender, men krigen førtes stadig i hovedsagen af forsvarsmæssige hensyn. På den mindetavle,

der nedlagdes i Valdemars grav, betoner den korte tekst især to mindeværdige handlinger i hans regeringstid: Bygningen af et forsvarstårn på Sprogø og udbedringen af Dannevirke med en teglmur.

Med de mange vendertog tegnedes efterhånden konturerne af noget mere. Den danske ledingshær og ikke mindst de beredne stormænd blev ekstremt kampvante, opøvet mod de krigeriske, men næppe så velorganiserede vendiske styrker. Nu var rytteriet dansk, og det var blevet pansret, og i slutningen af Valdemars regeringstid blev de vendiske lande ikke blot bekæmpet, men erobret.

I de første 40 år efter Valdemars død, under hans to sønners regeringstid, kulminerede Danmarks position som stormagt. Nu var det ikke længere bygningen af forsvarsværker, kongerne blev rost for.

Det var der flere grunde til. Det danske militær var toptrænet, ledingsorganisationen virkede effektivt, kongen kunne om nødvendigt kalde 1000 skibe til togt. Man havde lært at lave belejringsmaskiner.

Også de omgivende landes politiske konjunkturer var gunstige, set med danske magtpolitiske øjne. Norges ellers magtfulde kong Sverre var beskæftiget med borgerkrige i det meste af sin regeringstid, Sverige var også i indre strid. Syd for grænsen kom den magtfulde saksiske hertug Henrik Løve i konflikt med kejser Frederik Barbarossa i slutningen af Valdemars regeringstid, og Henriks magt blev med hjælp fra Valdemar brudt af kejseren. Der var herefter fortsat indre uroligheder i Saksen, og da kejseren endelig havde stækket Henrik Løve helt, foretrak han at have en ikke for stærk hertug i Saksen. Nogle år efter Barbarossas død i 1190 udbrød der ydermere borgerkrig mellem stridende kandidater til den tyske krone. Danskerne formåede under disse forhold at spille taktisk på de tyske indenrigskonflikter.

s. 138

Med erobringen af Pommern i midten af 1180'erne havde Danmark tilegnet sig vendiske områder på størrelse med landet selv, og Knud begyndte at sende sine ledingstog over Østersøen til Finland og Estland. Under den tyske svækkelse startede også felttog til Holsten, og ved århundredskiftet erobrede hele området nord for Elben, under Valdemar Sejr fik man endog den tyske kejsers stadfæstelse på, at dette var for den danske konges land at regne.

Med erobringen af Estland i 1219 havde Valdemars søn Valdemar Sejr skabt sig et næsten sammenhængende imperium fra Frisland til Estland. Og ved siden af kongens og landets felttog førte Hviderne deres mere eller mindre private krige, som da Ebbe, Lars og Jakob Sunesen i 1208 invaderede Västergötland i spidsen for en straffeaktion mod den svenske konge.

Et tegn på ændringen af den nordeuropæiske magtbalance var den danske konges optræden overfor den tyske kejser. Knud nægtede i tre omgange at forny sin fars lensed til kejseren. Også i den så vigtige ægteskabspolitik ændrede danskerne signaler. Det i 1181 aftalte giftermål mellem Knuds søster og kejserens søn var åbenbart heller ikke tiltrækkende mere. Da ægteskabet kort efter Knuds tronbestigelse skulle realiseres, sendte Knud sin søster afsted til brylluppet i al ydmyghed, og han undlod i øvrigt at betale hele medgiften. Der kan ikke have været tale om glemsomhed, næppe heller nærighed alene. Knud var ikke længere interesseret i alliancen. Ægteskabet blev snart opløst.

I stedet søgte man andre europæiske forbindelser. Knud fik en anden søster, Ingeborg, trolovet med kong Filip August af Frankrig. Filip August havde ifølge en engelsk krønike som medgift krævet at få lov at bruge den danske flåde til et erobringstogt mod England. Måske forestillede Filip sig, at han kunne få noget lignende fortidens vikingeflåder til hjælp. Han nærede i så fald stærkt overdrevne forestillinger om danskernes evne til at få en erobningsflåde helskindet over Vesterhavet. Vikingetiden var forbi, der blev ikke noget erobringstogt, og medgiften blev som vanligt udbetalt i penge.

s. 139

Ægteskabsalliancen synes at have været noget af et klimaks i Danmarks stilen mod at blive en accepteret og betydende europæisk magt. Desværre gik brylluppet ikke efter planen. Filip fik et krampeanfald under selve bryllupsceremonien, som ramt af noget ondt, og straks efter at have tilbragt bryllupsnatten (!) med Ingeborg nægtede han overhovedet at have mere med hende at gøre.

Ingeborg blev forstødt og måtte leve mange år under fængselslignende vilkår. Knud pudsede paven på Filip og sendte sine internationale eksperter ned for at føre sag: Abbed Vilhelm af Æbelholt og kansleren Andreas Sunesen, søn af Absalons fætter Sune Ebbesen.

Efter mange års afsondrethed blev Ingeborg i 1213 befriet fra sit fængselslignende liv og indsat i sine rettigheder. Men ikke ved Filip Augusts side. Og der blev aldrig noget rigtigt nært politisk forhold mellem Danmark og Frankrig.

En anden vigtig faktor i den danske stormagtspolitik var forholdet til paverne. Valdemar havde ganske vist skabt sig et noget flosset renommé i paveligt sindede kredse, da han støttede den af kejser Frederik Barbarossa opstillede modpave Victor i 1160'erne, men Absalon havde formodentlig hjulpet til med at genskabe det gode forhold ved i 1161 at reformere familieklostret i Sorø fra benedictinsk til cisterciensisk. Cistercienserne støttede Victors modstander Aleksander, og med Absalons handling havde Danmark formået at spille lidt på begge heste.

Den danske kirkepolitik havde i det hele taget lagt grundlaget for, at forholdet til paven i almindelighed var godt, også selvom der kunne være skærmydsler. Det gjaldt ikke mindst klosterpolitikken, som ærkebisperne Eskil og Absalon havde udstukket linjerne for. Paverne rekrutteredes på denne tid hyppigt fra munkeordnerne, eller de stod i nært forhold til dem, især til cistercienserne. Der var sikkert også klog beregning med, når de danske ærkebisper havde fulgt en politik med at lade mange ordner blomstre i landet, så var man garderet overfor eventuelle omskiftelser i de pavelige sympatier.

Kongemagt med vokseværk

Stormagtseventyret var overfladen, bag det foregik der en strukturel styrkelse af kongemagten, som de mange sejre nok var med til at gøre mulig.

s. 140

Den kendsgerning, at Knud i de første år af sin regering nærmest var under Absalons formynderskab, hindrede ikke, at kongemagten som institution stadig udviklede sig. En udvikling, der fortsatte under Knuds bror Valdemar Sejrs regering.

Den kongelige administration var voksende. Embedet som drost, der egentlig havde ansvaret for kongens bord, udviklede sig til en slags indenrigsminister. Staldmesteren (stalleren) blev erstattet af marsken, rigets hærfører. Hvor kongen før havde haft en kapellan til at besørge blandt andet sin korrespondance, havde han nu en kansler – en titel der indebærer at man har et kancelli. Der var også en kammermester, en slags finansminister. Under Valdemar Sejr blev nogle af embederne todelte: Marsken fik en undermarsk, drosteembedet blev delt i en stordrost og lilledrost. Desuden indsattes lokale kongelige ombudsmænd (betegnelsen „fogeder“ dækker nok meget godt deres funktion), sikkert en i hvert herred, med den opgave at indkræve kongens indtægter og repræsentere kongen retsligt.

Illustration

Mønt fra Roskilde fra Valdemar den Stores tid med billede af Absalon på den ene side. Der er tydeligt nok ikke gjort forsøg på at få billedet til at ligne. Mønten, der har kongen på den anden side, vidner om ærkebispens position.

Indenfor lovgivning og retsvæsen blev den kongelige indflydelse gradvis større. Kongens ombudsmænd forestod, og kom vel efterhånden til at styre, de lokale tingmøder. I selve lovgivningen blandede kongen og kirken sig stadig mere i forsøget på at få de lokale sædvanelove skåret efter europæisk læst. Kongen havde endnu ikke hævd på at kunne give lovene selv, men Knud tog det første skridt ved at få sit navn hæftet på de vedtagne love.

s. 141

Kirken, i hvis øverste rækker Hviderne sad tæt, stod til kongens rådighed, udgjorde en stor del af den kongelige administration. Således leverede Roskilde først en domprovst, senere en biskop som kansler for kongen (begge sønner af Sune Ebbesen). Noget tyder på, at kongemagten nærmest har drevet rovdrift på den kirkelige arbejdskraft. I hvert fald toges der i Århus skridt til at sikre sig, at i det mindste nogle af domkirkens kanniker kunne tage sig tid til at varetage deres egentlige opgave, som jo var at passe kirken.

Indtægtsmæssigt var det en blomstrende periode for kongemagten på flere måder. De traditionelle afgifter fra byerne og handelen steg som følge af den økonomiske fremgang. Samtidig fik kongemagten indført hidtil usete afgifter. Man gjorde det kunststykke at få befolkningen til at betale skat for ikke at blive trukket med på krigstogter. I de år, hvor kongen ikke indkaldte ledingshæren, modtog han i stedet en afgift. Ledingsafgiften blev indført som resultat af en langvarig udvikling, som, havde den været planlagt, havde været virkelig godt udtænkt: Ledingshæren var oprindeligt en forsvarshær, og de første togter til de vendiske lande kunne også med rimelighed kaldes forsvarsmæssige foranstaltninger. Med tiden vandt kongen åbenbart hævd på retten til årligt at indkalde ledingshæren til togt i Østersøområderne, uden at han behøvede en forsvarsmæssig begrundelse, og slutteligt kunne han begynde at kræve afgifter ind i de år, hvor han ikke benyttede denne ret.

Det meste af den her beskrevne udvikling havde været gradvis i gang i det mindste siden midten af 1000-tallet, men den tog for alvor fart i Knuds og Valdemar Sejrs tid. Med til billedet

hørte, at der skabtes en intensiv kongeideologi, også dette efter europæiske forbilleder. Kongernes omtale af sig selv i dokumenterne bærer præg heraf. Men især historieskrivningen støttede og fremhævede kongens rolle og forsøgte at knytte nation, rige og konge sammen til en enhed med kongen som det samlende og førende.

Den rolle og betydning, som kongemagten tiltog sig i disse år, viste sig at være af blivende karakter. De håndfæstninger, som adelen godt hundrede år senere begyndte på at tvinge kongerne til at underskrive, havde til formål at forsvare den utilfredse adels traditionelle rettigheder overfor en stadig mere dominerende kongemagt. Kun når kongemagten var i dyb politisk krise, som op mod tiden for landets bankerot i 1320'erne, fik adelen igen reelle handlemuligheder overfor kongens person.

Valdemar Knudsen

s. 142

Hele denne gradvise opbygning af kongemagten blev iværksat af en tætsluttet alliance bestående af kongen, hans tro stormænd, hvoraf Hviderne udgjorde hovedparten, og kirkens ledelse, i hvilken Hviderne også hen ad vejen kom til at udgøre en betydelig del. Alliancen syntes svær at true, især efter elimineringen af Magnus Eriksen og Eskil-slægten. Men det blev forsøgt. Og endnu en gang udsprang forsøget fra et medlem af kongefamilien selv.

Valdemar Knudsen var uægte søn af Knud Magnusen, Valdemar den Stores allierede fra borgerkrigen. Knud Magnusens børn havde nydt kong Valdemars bevågenhed siden drabet på faderen. Måske ville Valdemar dermed vise en gestus overfor den afdøde allierede, måske var årsagen, at Knudssønnerne samtidig var dronningens nevøer.

Valdemar Knudsen var Knuds yngste søn, født efter faderens død. Han fik tidligt en uddannelse, blev sendt til Paris for at studere og fik her megen ros. Allerede inden han var 25, blev han gjort til biskop af Slesvig (på trods af alle regler – han kunne først officielt indvies, når han fyldte 30). I Slesvig blev han samtidig sat til at varetage kongens interesser i det sønderjyske, den post som Knud Lavard, Valdemar selv og senest Valdemars uægte søn Kristoffer havde varetaget under navn af hertug. Kristoffer Valdemarsen var død i en ung alder, og hertugtitlen havde en tid været ledig.

Valdemar Knudsen havde således fået tildelt en enorm magt i Sønderjylland, svarende til den, Absalon og Hviderne tilsammen havde i Skåne på samme tid.

Valdemar Knudsen rådede alene for Sønderjylland i 6-7 år. I 1187 var kong Knuds lillebror Valdemar Sejr blevet gammel nok til at deltage i styret. Og Knud gjorde da sin yngre bror til hertug af Sønderjylland, på samme vis som kongerne senere brugte embedet til at forsørge kongeslægten yngre medlemmer. Den nyudnævnte hertug og biskoppen af Slesvig kom dårligt overens. Måske ikke lige fra starten, hvor de sammen invaderede nogle nordtyske områder og satte den holstenske greve på plads, men snart nåede modsætningerne mellem dem frem til de årbøger, vi har vor viden fra. Det er nærliggende at tro, at Valdemar Sejrs tilstedeværelse tydeliggjorde for biskoppen, hvor stor forskellen på magt og indflydelse var mellem kongeslægten hovedlinje og alle andre, til hvilken sidste gruppe biskop Valdemar selv hørte på trods af sine magtbeføjelser.

s. 143

Modsætningerne var i hvert fald åbenbare i begyndelsen af 1190'erne. De blev skærpede, da Valdemar Knudsen blev valgt til ærkebiskop over det stærke ærkebispesæde Hamborg-Bremen. Valget, der blev foretaget med kejserens billigelse, lignede en tysk taktisk manøvre med det formål at stække Valdemar Sejrs indflydelse i grænseegnene, et forsøg på at binde den mægtige biskop til tyskerne i de evindelige grænseopgør ved den dansk-tyske grænse. Måske lykkedes forsøget, i hvert fald markerede Valdemar Sejr kort efter, at der nu var åbent fjendskab mellem ham og biskoppen.

Han reagerede ved at anklage biskoppen for landsforræderi. Da anklagen angik en biskop, blev kurien i Rom (pavehoffet) straks involveret, og en mægler sendtes til Danmark. Men inden mægleren kunne nå frem, var Valdemar Knudsen flygtet til Sverige. Her forhandlede han om støtte til et angreb mod Danmark. Han havde allerede sikret sig tilsvarende støtte i Holsten.

Kort efter i 1192 vendte han tilbage med en flåde på 35 skibe og lod sig, da han nåede Danmark, udråbe til konge. Samtidig brød grev Adolf af Holsten ind i Sønderjylland med en hær.

Det lignede en krise, men blev det aldrig. Valdemar Knudsen blev inviteret til et forhandlingsmøde. Herunder blev han grebet og sat i Søborg fængsel. Hans allierede grev Adolf fik kolde fødder, trak sig straks tilbage og blev snart efter straffet med en gengældelsesaktion. De 35 svenske skibe hører vi ikke mere til.

Valdemar Knudsen kom til at sidde i Søborg i fjorten år, på trods af at to paver efter hinanden, ganske vist med vekslende intensitet, gjorde forsøg på at få ham løsladt og truede hele landet med interdikt.

Først i 1206, da Valdemar Sejr havde siddet fire år på tronen, blev biskoppen løsladt og for en sikkerheds skyld transporteret helt ned til Italien med forbud mod at vise sig igen i Danmark og omegn. Et forbud han ganske vist ikke overholdt, men det er en anden historie.

Et politisk systems styrke kan blandt andet måles på, hvordan det kan håndtere sine kriser. Således også Knuds og Absalons styre. Og det kunne ligne en alvorlig politisk krise, da en biskop af kongeslægten lod sig udråbe til modkonge og allierede sig med rigets fjender i Holsten, Sverige og Norge. Han havde og kunne skaffe sig magtfulde allierede i det øvrige Tyskland.

s. 144

Men selvom biskoppen næsten havde været eneherkende i Sønderjylland og endog havde den ærefulde udnævnelse til tysk ærkebiskop i ryggen, blev han prompte presset ud af området, da han blev uenig med kongens lillebror. Da han senere blev fængslet, forholdt hans allierede i Norge og Sverige sig passive, og hans allierede i Holsten blev kort tid efter straffet og ydmyget af Knud.

Hans status som biskop kunne heller ikke beskytte ham. Pavens krav om løsladelse stødte på en mur af tavshed. Pavekirkens øverste repræsentant i Danmark, den 65-årige ærkebiskop Absalon ignorerede både krav og medfølgende trusler.

Paven var ellers ikke hvem som helst på denne tid. Det var pavemagtens glansperiode, og paven kunne til en vis grad kommandere med Europas mægtigste fyrster. Absalon fandt sig da også med tiden nødsaget til at sende sin ven og jævnaldrende, abbed Vilhelm, til Rom. Den gamle abbed forklarede paven, at løsladelse kunne der ikke blive tale om. Og herved blev det.

Lovgiverne

Udvidelsen af kongemagten og fornyelsen af dens indhold foregik i et samfund under lige så stor forandring som kongemagten selv. Menneskers indbyrdes forhold kompliceredes, og heller ikke på rettens område kunne hævdvundne måder mere slå til.

Danmark havde tradition for, at håndhævelsen af loven og bestemmelsen af dens indhold var en sag mellem ligemænd. Bønderne ordnede deres forhold indbyrdes, stormændene deres. Kongen havde at gøre med de forhold, der stod under hans ansvarsområde, rigets sikkerhed, sikringen af handelen og den slags.

Vi havde det, der kaldes sædvaneret. At loven var tradition, at der dømtes i en sag, som man plejede at gøre i lignende sager, således som deltagerne på tinge erindrede det. Dermed er ikke sagt, at man tog løst på ret og regler. På Island, hvorfra vi kender denne retsopfattelse i en meget ren form, var embedet som „lovsigemand“, det vil sige den som Altinget satte til at kunne huske loven, landets mest betydningsfulde embede.

Under 1100-tallets rivende udvikling blev det nødvendigt at gøre loven mere finmasket. Det stigende befolkningstal, med deraf følgende inddragelse af mere jord til opdyrkning, gjorde det nødvendigt at gøre reglerne for omgang med samfundets værdier, jord og naturressourcer mere detaljerede. Pligten til at sætte gærde om sin jord var, meget sigende, en gennemgående og vigtig paragraf i de danske landskabslove.

s. 145

Derudover fik man med kristendommens stigende udbredelse importeret en kirkelig retsopfattelse, der ikke umiddelbart lod sig forene med den danske sædvaneret. Det blev et behov at få klarlagt, hvordan de to retssystemer kunne fungere sammen. Hvilket vil sige: Hvordan kunne man indrette sig efter kirkens ønsker uden at slække for meget på sin overleverede retsopfattelse.

Endelig medførte kongemagtens forandring også en retslig. Valdemar den Stores magtovertagelse var indledningen til en centralisering af magten og til, at kongen tiltog sig øgede beføjelser. Det medførte en justering af forholdet mellem konge og stormænd, der igen skulle juridisk defineres. Ligeledes fordredes et regelsæt til at regulere kongens øgede krav til ledingshæren og stigende antal indtægtsmuligheder, kongemagten skaffede sig.

Det var ikke længere tilstrækkeligt at kunne huske, hvordan man plejede at håndtere loven. Der var behov for en nedskrivning, og det hørte samtidig til både kirkens og til Valdemars velordnede kongemagts ønske at få lovene nedskrevet.

Absalon deltog aktivt i arbejdet med at få fastlagt og nedskrevet retsreglerne.

Allerede under hans bispetid i Roskilde blev den sjællandske kirkelov nedskrevet, loven skulle fastlægge reglerne for forholdet mellem biskoppen og hans stift, et behov der kan tænkes at være forstærket af Absalons mærkbare indflydelse. Nogenlunde samtidig var han med til at stadfæste en tilsvarende lov for Skåne. Kirkelovene havde efter eget udsagn til formål at mildne retten, der tidligere havde været „alt for hård“. Udsagnet er initiativtagernes, det vil sige kirkens mænd, i virkeligheden er lovene et kompromis mellem kirkeretten, især de beføjelser den tildelte stiftets biskop, og sædvaneretten, der i sin oprindelse ikke anerkendte nogen biskoppelig indblanding i retslige spørgsmål. Sædvanligvis regner man med, at bispen mod at

gøre indrømmelser i øvrige kirkeretslige spørgsmål fik gennemført, at han fik sin del af tiendebetalingen.

Omtrent samtidig efterforskede Absalon sammen med kong Knud den gamle danske „Vederlov“, efter traditionen Knud den Stores ældgamle hirdlov. „Efterforskningen“ har vistnok bestået i, at de har fremskaffet et glemmt manuskript, eller måske har indsamlet mundtlige overleveringer. Det er nærliggende at tro, at der ikke bare lå historisk, men også politisk interesse bag denne forskningsindsats.

s. 146

Tilknytningen mellem kongen og de bevæbnede stormænd betød stadigt mere i det danske sociallandskab. De fuldt bevæbnede krigsfolk steg i betydning på ledingshærens bekostning. Begrebet herremand var på vej. „Herremand“ betyder en herres mand, og modsat den klang, vi lægger i et sådant begreb, var det en ærestitel. En herres mand var en klasse over den almindelige fribonde, begyndelsen til en egentlig adelsbetegnelse. For denne klasse var det ikke tilstrækkeligt at have en ret, der regulerede forholdet mellem kongen og hans undersåtter, der var behov for at regulere det specielle forhold mellem kongen og hans „mænd“.

Et skridt til at definere den rolle, herremændene skulle indtage, blev taget med „genopdagelsen“ af Knud den Stores hirdlov. Efter overleveringen skulle loven være givet af gamle Knud (til hans hird i England) og siden have været brugt herhjemme. Men senere skulle den være blevet udvandet under kong Niels og derefter være gået i glemmebogen.

Lovens umiddelbare emne er retspraksis i tilfælde af indbyrdes tvist mellem hirdens medlemmer. Men i virkeligheden handler den om Valdemartidens centrale problemstilling: Hvor omfattende var den genfødte kongemagts beføjelser og rettigheder overfor landets stormænd? Nøgelparagraffen i loven er den, der regulerer kongens ret til at anklage og få dømt sine hirdmænd og beskriver de krav, der stilledes til bevisførelse og domsfældelse. Der var i bund og grund ikke tale om at løse et retsligt spørgsmål, men om at definere magtbalancen mellem konge og stormænd, og problemet blev ikke løst endegyldigt. Middelalderen igennem afspejlede de senere kongers håndfæstninger (eller forsøg på at unddrage sig dem), at forholdet måtte reguleres og forhandles ved hvert kongeskifte.

Men også den almindelige, for alle fuldborgere gældende lov påkaldte sig opmærksomhed. Det var den lov, der gjaldt på herredstingene, som bønderne i århundreder havde anvendt efter de bedste mænds skøn. Som den så ud omkring år 1200, handlede den først og fremmest om arv og ejendom. De to øvrige hovedemner var regulering af landsbyens fællesskab samt strafferetten: manddrab, hærværk, lemlæstelser, røveri og tyveri.

s. 147

Det sluttede landsbyfællesskab, der var lovens kerneenhed, forandrede sig på denne tid. Mange byer havde delt sig i torper, jorden var i stigende grad udsat for køb og salg og blev koncentreret på færre hænder. De selvejere, der som regel i tolvmands nævn skulle dømme på tinge, fandtes, i visse landsdele, ikke længere i så tilstrækkeligt antal, at loven kunne efterleves.

Det første nedskrevne lovkompleks er Skånske Manddrabsforordning, der blev kundgjort af kong Knud i 1200 under overværelse af blandt andre Absalon og landets øvrige bisper. Senere fulgte de egentlige „Landskabslove“: Skånske Lov fra begyndelsen af 1200-tallet, Jyske Lov fra 1241 og Sjællandske Lov i flere redaktioner indimellem.

Skånske Lov havde givetvis mere end et enkelt fingeraftryk af Andreas Sunesen, på daværende tidspunkt ærkebiskop, og vi ved med sikkerhed, at biskop Gunner af Viborg deltog i udarbejdelsen af Jyske Lov. Den kirkelige medvirken er betegnende, lovene fastlagdes under indflydelse af den vesteuropæiske kirkes retsopfattelse.

Kirkens indflydelse satte på flere måder restsystemet under pres. Kirken krævede at kunne dømme i egne forhold og mellem sine egne ansatte. Desuden påvirkede den vor almindelige lov. Kirkens juridiske ideer dækkede over så forskellige ting som domfældelses-procedurer, helligdagskrav, præsters arveret, skærpet proces mod lovovertrædelser, der var kirken særligt vederstyggelige. Kirkens krav kunne betyde omfattende ændringer i loven. Den første nedskrivning af et samlet lovkompleks (for Skåne) var f.eks. knap færdiggjort, før Vatikanet fordømte jernbyrd, der indgik som bevisførelse i en stor del af loven. Et kongeligt lovdekret, der forbød jernbyrd, måtte så ugyldiggøre denne del af loven.

Til behovet for at nedfælde det stadig mere komplekse lovsystem på skrift svarer, at det også i stigende grad var kongelige embedsmænd, der forestod tingmøderne; der krævedes specialister til at håndhæve retten.

Behovet for egentlige jurister var nu også til stede. Det kan være Absalon eller kongen selv, der i slutningen af 1100-tallet formåede Sune Ebbesens søn Andreas til ikke blot at studere i Paris, men også i Bologna, der var det juridiske studiums højborg.

Historieskriverne

- s. 148 Både landskabslovene og kirkelovene var skrevet på dansk. Deres nedskrivning er, bortset fra runeindskrifter, den ældst dokumenterede anvendelse af dansk skriftsprog. Dermed giver de et fingerpeg om udviklingen i løbet af Absalons levetid. Latin var stadig toneangivende i al skriftlig udveksling. Men ikke længere tilstrækkelig, i hvert fald når det gjaldt retsreglerne. Behovet for at have et skriftsprog at kunne udtrykke sig med var spredt til bredere kredse end den mest veluddannede elite, der magtede at lære sig latin.

Illustration

Uddrag af Justinus' verdenshistorie fra 1100-tallet med Absalons dedikation til Sorø kloster. Teksten lyder: "Sankt Maria af Sorøs bog ved ærkebiskop Absalons hånd"

- s. 149 Anderledes var det endnu med resten af litteraturen. Den nyvakte historiske interesse gjaldt åbenbart en snævrere kreds af privilegerede, der i modsætning til tiden ved Absalons fødsel havde fået så megen grunduddannelse, at de kunne meddele sig på og forstå latin. Den første danske historieskrivning henvendte sig eksklusivt til denne elite og det endda på et ofte vanskeligt latin.

En opblussen i historieinteressen, særlig når et samfund begynder at interessere sig for sin egen fortid, kan have både bevidste og ubevidste årsager. Men tilfældig er den sjældent.

Til den sidste type af årsager hører den trang til at forstå og fornemme sin fortid, der kommer af at leve i et samfund under stærk forandring. Vore dages interesse for nationalhistorien i almindelighed og middelalderen i særdeleshed må f.eks. ses i lyset af den geografiske, sociale og kulturelle rodløshed, der karakteriserer udgangen af det 20. århundrede.

På samme vis var det danske samfund under stærk forandring i slutningen af 1100-tallet, og det kan være en del af baggrunden for en intens interesse for fortidens bedrifter og forfædrenes værdier.

Bevidst brug af historien som læremester eller opdrager kendes fra Ludvig Holberg til Karl Marx og findes vel stadig. I Middelalderens traditionsbevidste samfund betød det billede af fortiden, man kunne spejle sin samtid i, langt mere end i vore dage. Enhver lov blev fremstillet som en genoplivelse eller en stadfæstelse af ældgammel praksis. Enhver idé eller handling skulle helst være inspireret af forfædrene.

Når en forandringens mand som Absalon arbejdede i dette mentale landskab, betød det naturligvis uendeligt meget for ham, hvilken forestilling om historien der dannede sig hos folk. Og han greb som vanligt energisk og målbevidst ind for at præge denne forestilling.

Han udforskede som nævnt med kong Knud den gamle Vederlov – udgivelsen af den havde juridiske motiver, men selve værket var historisk belærende: Se hvordan gamle kong Knud den Store indrettede sig med sin hird, sådan skal det gøres.

Han satte Saxo til at skrive en Danmarkskrønike, måske mest med det formål at få nedskrevet sin egen tids bedrifter, men også ud fra ønsket om at få beskrevet tidligere tiders glørværdige historie, så den kunne blive et forbillede for samtiden.

Også stormanden Sven Aggesen af den omtalte Trued-slægt blev om ikke sat til, så inspireret til at skrive en Danmarkskrønike. Sven Aggesens værk fylder kun promiller af hvad Saxos gør, men krønikerne har mange fællestræk, der viser, hvad man fandt det værd at fortælle, hvad det var historien skulle lære danskerne her op imod året 1200.

s. 150

Krønikeskriverne skrev først og fremmest kongernes historie. Historien inddeltes ikke efter årstal, men efter hvilken konge der havde siddet ved magten. Kongernes egenskaber var afgørende for samfundets almentilstand. God eller stærk konge var ensbetydende med gode tider, slet eller svag konge med dårlige tider.

Men ved siden af skrev man også nationens historie. Titlen på Saxos store værk er netop „Gesta Danorum“ – Danskernes Bedrifter – og „patria“ – fædrelandet – er et nøglebegreb gennem den lange krønike. Tendensen ses tydeligt i den måde, hvorpå nabolandene afgrænses. Især tyskerne, af Saxo som regel benævnt „sakserne“, anses for et folk, der altid har været Danmarks fjender, og tyskerne kendetegnes ved en meget skidt folkekarakter, beskrevet ved egenskaber som grådighed, hovmod, lastefuldhed og slaphed. Det svarer selvfølgelig nøje til den politiske situation i årene omkring 1200; svenskere og nordmænd er mere tålte.

Selvom historikerne skrev efter tidens krav, eller som Saxo direkte på Absalons bud, var de på ingen måde kun propagandister eller skrøneberettere. De betragtede sig selv som uhildede og kritiske udforskere af fortiden. At deres videnskabelige selvforståelse ikke svarer til vore dages er en anden sag.

Men partiske var de. Saxo begynder allerede med sin beskrivelse af Sven Estridsens sønner, der levede i slutningen af 1000-tallet, at dømme sine personer ud fra sit partis grundopfattelse, således også kongerne: Den organiserende og magtfulde Knud den Hellige og især Valdemars farfar Erik Ejegod og hele dennes slægt hører til på heltesiden. Knud den Helliges modstandere Harald Hen og Olaf Hunger samt kong Niels hører til de ringe eller direkte skurkagtige konger.

Sven Aggesen deler til dels Saxos holdninger, men fælder ikke så entydige domme over de tidligere konger, hvilket naturligt kan forklares med, at han nedstammede fra Trued-slægten, der gennem tiden havde haft andre alliancer end Saxos arbejdsgivere.

Saxos værk er ved sin stil og sit omfang et næsten enestående værk for sin tid. Men det var i øvrigt ikke en særskilt dansk foreteelse at skrive nationens og kongernes historie. Andre nationalhistorier så i 1100-tallet dagens lys i Polen, Bøhmen og Spanien. I Frankrig skrev Suger om Karl den Store, og i det multietniske England greb Geoffrey af Mountmouth tilbage til kong Arthur for at finde et fælles samlingspunkt og heroisk udgangspunkt. De samtidige kongers bedrifter blev nedskrevet på linje med fortidens, men oftest langt mere detaljeret, f.eks. fik Frederik Barbarossa nedskrevet meget omfattende beretninger om sin regeringstid.

Mere familieidyl

s. 151 Imens middelalderstaten var ved at tage form, blev Hvideslægten talrigere, mægtigere og rigere.

Ikke mindst formåede slægtens medlemmer at gifte sig godt. Et af de gode partier må have været Sune Ebbesens kone. Hans enorme jordegods, der selv sammenlignet med hans slægtninges var meget stort, må til dels have været tilgiftet. Absalons faster Cecilia var som nævnt blevet gift med Peder Torstensen af Borg. De efterlod sig omfattende gods. Deres eneste datter Ingerd giftede sig med stormanden Vagn. Han var vistnok østjysk stormand, deres børn vides at have haft store besiddelser dér. Sune Ebbesens søster Gyde ægtede Olaf Glug, en sjællandsk stormand. De blev ophav til en meget indflydelsesrig sidegren af slægten. Også Esbern Snares to døtre giftede sig solidt. En af Esberns svigersønner, Peder Strangesen, fik plads ved siden af Valdemar Sejr i årbøgernes dødsnotitser for året 1241. Og der kunne nævnes flere eksempler.

Det er tidligere nævnt, at Hvide-slægtens tilgiftede mænd tilsyneladende opfattede sig som en del af slægten. En mand knyttede sig altså ikke nødvendigvis til sin fars slægt, men kunne vælge sin kones, og Hviderne var en attraktiv slægt at høre til i. Det blev markeret af, at kvindelinjerne også benyttede Sorø som gravkirke.

Det var også mest de grene af slægten, hvor kvinderne havde giftet sig med lokale stormænd, der stadig boede på hjemegnen. En stor del af familien var som herremandselite på landsplan ved at blive spredt.

Illustration

Tre eksempler på Hvidernes hang til særprægede kirker. Den totårnede Fjenneslev har en pendant i Tveje Merløse ved Holbæk, som nok også er en Hvide-kirke. Sune Ebbesens rundkirke i Bjernede havde en tvilling i Pedersborg få kilometer væk, rejst af Skjalm Hvides svigersøn, Peder Torstensen. Esbern Snares femtårnede kirke i Kalundborg har næppe nogen nordeuropæisk parallel.

Et enkelt giftermål faldt mindre heldigt ud, selvom det i sidste ende alligevel bidrog til at forøge slægtens hæder.

I 1177, kort før Absalon blev ærkebiskop, blev en vis Margrethe, nært beslægtet med Sunesønnerne, dræbt af sin mand Herlog. For at dølge sin forbrydelse hængte han hende op i laden, og hun måtte lide den posthume tort at blive betragtet som selvmorder og blive begravet i uindviet jord på stranden ved Køge Bugt.

s.154

Der skete imidlertid bevisligt mirakler ved den påståede selvmorders grav. Forekomsten af mirakler ved kvindens grav var et guddommeligt signal om, at kvinden i virkeligheden havde lidt den uskyldiges død, og stiftets biskop Absalon kaldte da enkemanden til forhør. Hvor strengt forhøret var, meldes der ikke om, men manden gik til bekendelse og rensede derved Margrethes navn.

Den uskyldiges død for fjendehånd og de efterfølgende mirakler ved graven havde været nok til at gøre Knud den Hellige og Knud Lavard til helgener. Det lå lige for også at forsøge sig med Margrethe. Absalon fik hende gravet op, ført i procession til Vor Frue kirke i Roskilde og dér skrinlagt som helgen. Folk valfartede herefter til graven, og kirken opnåede betydelige indtægter af de besøgendes gaver. Den officielle anerkendelse hos paven opnåede man aldrig, men behøvede den næppe heller.

I et land, der kun havde tre til fire helgener, det kunne kalde sine egne, var det alligevel ikke så lidt for en slægt at have fået én af slagsen.

Kirken i Sorø var et af de midler, Absalon brugte i noget der ligner et bevidst forsøg på at knytte slægten tæt sammen. Han fik overført sine forældres og ikke mindst farfaderen Skjalm Hvides og farbroderen Tokes ben fra Fjenneslev til Sorø, så det måtte stå klart, at dette nu var hvilestedet for Skjalms slægt. Kort efter Absalons død kalder Peder Sunesen da også helt selvfølgelig Sorø kirke for „min families gravkirke“ – uagtet at den jo tilhørte et i princippet uafhængigt cistercienserkloster.

Cistercienserordenen havde meget strenge forskrifter for, hvem der måtte begraves indeni deres kirker. I princippet måtte der slet ikke ligge lægfolk indenfor kirkens mure, dog var der gjort undtagelser for selve stifteren af klostret. Virkeligheden var en anden i Hvidernes verden. I den gravkatalog, klostret udarbejdede omkring 1400, nævnes der omtrent 40 Hvidegrave inde i kirken. Oppe foran kirkens helligste, alteret, klumpede de sig nærmest sammen.

Også slægtens øvrige „stamkirker“ fik ansigtsløftninger. Absalon satte tårne på Fjenneslev, og Sune Ebbesen afløste sin fars trækirke i Bjernede med en imponerende rundkirke, halvt i kampesten, halvt i mursten. Den lignede til forveksling den rundkirke, som Peder Torstensen

vistnok allerede havde opført i forbindelse med sin borg nær Sorø Kloster. Det var, som om der blev sat symboler i landskabet: Se, herfra kommer Skjalm Hvides mægtige slægt.

s. 155

En indikator på slægtsfølelsen er navnevalget. Der bibeholdtes hos Hviderne en vis traditionel navneskik i såvel mandlige som kvindelige sidegrene. Nogle af tidens almindelige navne anvendtes ofte, andre næsten ikke. De nye kristne navne vandt indpas i løbet af 1100-tallets anden halvdel: Peder, Jens/Johannes, Andreas/Anders og Nicolaus/Niels, men ikke Kristian. Ellers var det Skjalm, Stig, Ebbe/Esbern og Toke/Tyge, der brugtes. Men aldrig Asser (bortset fra Absalons far), Sven eller Eskil, som ellers var almindeligt anvendte navne på denne tid.

Også kvindenavnene gentoges atter og atter: Ingeborg, Ingerd og Ingefred og især de kristne Cecilia og Margrethe.

Man kan ikke lade være at overveje, om det blot er et mærkeligt sammentræf, at navnene Eskil, Asser, Sven og Kristian, som var de almindelige indenfor Trued-slægten, i den grad blev forbigået af Skjalms efterkommere.

Den (så vidt vi ved) barnløse Absalon nærede stor forkærlighed for sine nevøer og halvnevøer. Hans søstersøn Aleksander stod ham nær og nød hans tillid. Aleksander var i ærkebispens sidste år medunderskriver på dennes dokumenter, han blev tidligt hærfører, og han arvede senere Absalons brynjer.

Absalon var sikkert med til at formidle, at Sune Ebbesens sønner Andreas og Peder kom til Paris for at studere, ligesom vi ved, at han har fulgte dem gennem studietiden. Vi ved, at Absalon prøvede at gribe ind og hjælpe Peder, da denne blev syg i St. Geneviève, måske på grund af for streng klostertugt. Ved Sune Ebbesens død midt i 1180'erne har Absalon sandsynligvis overtaget ansvaret for Sunes studerende sønner.

Da Peder var kommet velbeholden hjem, sørgede Absalon for at få ham ind som Roskildebisp, et embede Absalon jo selv beklædte som sidegesjæft og derfor nemt kunne videreformidle. Andreas, der var familiens lyse hoved, studerede i både Paris, Oxford og Bologna og nåede endog at blive underviser i Paris. Han var lovkyndig. Han beherskede både teologien og latinen i en grad, så han kunne skrive det store latinske læredigt Hexaëmeron om verdens skabelse. En lærd, kysk og uegennyttig mand, kalder hans samtidige, Arnold af Lübeck ham. Saxo dedicerede sin krønike til ham. Også Andreas blev anbragt ved Roskildekirken ved sin hjemkomst, og det er tænkeligt, at Absalon allerede da havde planlagt, at Andreas skulle „arve“ ærkebispesædet. I mellemtiden blev han kongens kansler.

s. 156

Vi ved ikke om Absalons omsorg også rakte til Peder Torstensens børnebørn. Men to af Peders dattersønner, Skjalm og Peder Vagnsen, der begge blev Århusbisper, kunne vel tænkes at have fået en håndsrekning på vejen.

I løbet af Absalons ærkebispetid skete der således et langsomt generationsskifte i slægten. Den yngre generation var så småt begyndt at indtage nogle af de ledende poster i såvel det kirkelige som det kongelige hierarki.

Også krigsmæssigt var den gamle Hvide-garde omkring Valdemar ved at forsvinde fra valpladserne, deres sidste store bedrifter har sikkert været de afgørende sejre over venderne

først i 1180'erne. Peder Torstensen var gået på pension allerede i 1170'erne, Sune døde i 80'erne. Og det ser ud, som om Absalon og Esbern var ved at trække sig tilbage.

Da der i 1187 kom bud til kongens hof med opfordring til at tage på korstog til det hellige land, var det Esbern Snare der rejste sig og holdt en brandtale, hvori han mindede forsamlingen om danskernes stolte traditioner for at hærge og underlægge sig andre nationer og opfordrede til, at man gjorde ligesådan i Palæstina. Men det var Aleksander, der kom til at repræsentere familien i den i øvrigt helt mislykkede danske korstogsdeltagelse.

I 1198 sad de efterhånden 70-årige brødre også tilbage, da nogle af Sunesønnerne på et togt til Venden løb ind i et af deres sjældne nederlag i et slag mod markgreve Otto af Brandenburg. Torben Sunesen blev dræbt, og Roskildebispens Peder Sunesen blev såret og taget til fange.

Peder blev holdt i strengt fangenskab, fortæller Arnold af Lübeck, men „den kloge og snu biskop“ overdrev efterveerne af sit sår, så markgreven, af frygt for at blive årsag til en så betydningsfuld mands død, mildnede hans vilkår og satte en vis Ludolf til at vogte ham. Så snart dette var sket, underkøbte Peder sin fangevogter og slap derved ud af fangenskab. Så der var denne bekymring mindre for Absalon, da hans liv så småt nærmede sig sin afslutning.

Esbern var i gang med sin egen form for generationsskifte. Han havde overlevet sine to første koner, og på sine gamle dage lagde han sig en helt ung, tredje kone til. Elene hed hun, og hun har nok været en skønhed, for efter Esberns død tog Valdemar Sejr hende til frille. Hun fik et barn med Valdemar, som Esberns børn med den selvfølgelighed, hvormed Hviderne inddrog folk i deres slægt, opfattede som deres bror.

Absalons død

s. 157

Absalon døde 72 år gammel i 1201, vistnok i Sorø Kloster. Han efterlod sig et testamente, der blev udfærdiget i nærværelse af hans bror Esbern Snare, søstersønnen Aleksander, abbeden af Sorø, nogle tjenere og præster og to kanniker fra Lundekirken. Vi ved det ikke med sikkerhed, men testamentet giver indtryk af at være udfærdiget på selve dødslejet, eller i hvert fald kort tid før døden indtraf. Blandt andet er de tilstedeværende udtrykkeligt blevet indkaldt for at deltage ved testamentets udfærdigelse.

Man skulle tro, at et ordensmenneske som Absalon havde sørget for sit testamente i god tid, og ikke, som tilfældet synes at være, ventede til sidste øjeblik. Men Absalon kan meget vel have følt sig overbevist om, at han til sin tid ville kunne mærke døden komme, således som det var almindeligt at kunne på hans tid. Vi ser det i de hyppige tilfælde, hvor ellers driftige mænd søgte i kloster i forsøg på at nå nærmere Gud, inden døden indtraf. Absalons egen far, Asser Rig, døde kun elleve dage efter, at han indtrådte i Sorø kloster. Erik Lam blev munk i Odense kort før sin død. Og dette er blot eksempler fra de øverste samfundslag, som vi er heldige at kunne aflæse af de skriftlige kilder. Det enkelte menneske har i almindelighed været mere bevidst om, hvornår livet ebbede ud, på denne tid, hvor man ikke havde en lægevidenskab til at afgive domme i den sag.

Ved en formuende mands bortgang var arven det første, der burde tænkes på, landet havde jo en kompliceret arvelovgivning. Det var da også arv, der blev talt om ved dødslejet.

Arvemassen havde juridisk set to grundkategorier. Den ene var arvejorden, „fædrearven“, den anden var den afdødes erhvervede ejendom: „købejord“ og „løsøre“. For arvejord var der meget stramme fordelingsregler for de nærmeste arvinger. Men for tilkøbt jord og løsøre kunne man disponere noget friere. Og Absalon, der var ærkebisp og ingen børn havde, skulle kun tage hensyn til sine søskendes arvekrav, når han fordelte sit arvegods. Hans bror Esbern stillede sig dog ikke i vejen for Absalons dispositioner, men godkendte alle bestemmelser, på trods af at de fordelte ham.

s. 158

Testamentet var et af de første i Danmark, og det er interessant ved ikke at være sat op efter en fast „model“, der er tale om lidt af en øvelse i at skrive en ny type dokument herhjemme. Ved første øjekast virker det ganske grundigt og gennemtænkt, men ved nærmere eftersyn nærmest lidt rodet.

Testamentet begynder med den vigtigste del af arven: Jorden. Sorø kloster får stort set det hele, og der bliver en smule til Ås kloster i Skåne og til Lundekirken (Roskildekirken havde allerede inden testamentets udfærdigelse fået lovning på hele København og omegn). Derefter betænkes fem landflygtige norske bisper, som havde fået asyl hos Absalon, med pengebeløb. Derefter er der forskellige gaver til de nærmeste: Kongen, Peder og Andreas Sunesen, Esbern, nevøen Aleksander og en Margrethe, som sandsynligvis er en søster til Sunesønnerne.

Dermed er de vigtigste poster overstået. Resten er „småtings-afdelingen“, disponeret efter emne: Først fordeles guld- og sølveffekter. Dernæst eftergives lidt gammel gæld. Dernæst fordeles kapper og skindtæpper. Dernæst heste. Dernæst frigives nogle trælle. Endelig ordnes nogle uafsluttede gavetransaktioner i Skåne. Sidst i testamentet er der flere bestemmelser om lidt af hvert, som egentlig hører til i de tidligere afsnit i teksten, men som synes at være blevet glemt dér.

Så vidt ser testamentet nogenlunde veldisponeret ud, og sådan har det måske været tænkt allerede før nedskrivningen begyndte. Men dispositionen brydes flere steder af noget, der ligner tilfældige indfald, og indimellem også af tilsyneladende meningsudvekslinger henover dødslejet. Desuden er der indskud med påbud til de efterladte om at ordne nogle ting, Absalon ikke er blevet færdig med, og der er en påmindelse til Saxo om at levere nogle lånte bøger tilbage til Sorø Kloster.

Nogle af Absalons påbud til Aleksander besvares i selve testamentet med kommentarer, så det virker mere som skriverens referat af en samtale end som den døendes diktat.

Vi har desværre ikke testamentet bevaret i original, så kunne man have set det med bortraderinger og tilføjelser i margenen og deraf have sluttet sig til, hvordan det blev til. Vi har kun teksten overleveret i en senere afskrift. Teksten tyder på, at testamentet ikke er skrevet ud i én køre, men snarere er påbegyndt, afbrudt og senere taget op igen, måske endda i flere omgange. Man kan forestille sig, at ærkebispens på sengelejet, dikterende sin sidste vilje (på latin), bliver træt eller skal modtage gæster og så senere må fortsætte diktatet. „Hvor var det nu vi kom til? Åh, ja, mens jeg husker det, føj lige til, at Bjørn og hans bror skal have de to sølvkrus.“

s. 159

De tilstedeværende slægtninge og vidner er muligvis gået til og fra og har husket ærkebispens på effekter eller mennesker, han har glemt at nævne. Og nevøen Aleksander får indskudt, at han ikke længere har de penge, hvis anvendelse Absalon har bestemt over i testamentet. Men

bestemmelsen er åbenbart blevet nedskrevet, så Aleksanders protest skrives blot til bagefter bestemmelsen.

Det blev sikkert i almindelighed betragtet som god kristenskik at frigive slaver på dødslejet. Traditionen daterer sig i øvrigt helt tilbage til antikken. Absalon frigav i sin sidste vilje en kok, en badesvend, nogle kvinder, som hans staller Niels havde taget i trældom, og endelig en skånsk kvinde med sine børn.

Om Kristian Kok hedder det i testamentet, „at han med urette var taget til træl“. Og man undrer sig over, hvad det er for et kristenmenneske, der har vidst, at en af hans trælle var blevet det uretmæssigt, men ikke gør noget ved sagen, før han på dødslejet alligevel er ved uddele sine sengeskind og sølvtallerkener og heste. Men en træl var jo en del af formuen, og vi ved fra abbed Vilhelms breve, at Absalon kunne være meget påholdende.

Også de kvinder, Niels Staller havde gjort til trælle, synes at være blevet det mere eller mindre uretfærdigt. De skal frigives med deres børn, „hvor de end findes“, hedder det i testamentet. Absalon kendte dem altså ikke, næppe engang deres antal. Når det alligevel er så vigtigt at finde dem alle, er det nærliggende at tro, at de engang er blevet trælle som følge af en kollektiv straf, som Absalons samvittighed ikke har haft det helt godt med.

Endelig bliver en unavngiven kvinde, „som var indtaget [til træl] fra Bjäre herred i Skåne“, frigivet tillige med sine børn. Hun nævnes ikke som kokken og badesvenden med en bestemt funktion i Absalons husholdning, og der nævnes ikke noget om uretfærdighed i forbindelse med hendes trældom. Nu har Absalon formentlig haft flere betroede trælle end dem, der er nævnt i testamentet, nogle af dem har måske endda bestyret nogle af hans godser; der har altså været emner nok at frigive, og det taget i betragtning kan den anonyme piges tilstedeværelse i testamentet godt virke lidt påfaldende.

s. 160

Der kan være mange forklaringer på, at netop hun blev udvalgt. Det kan også være en ren tilfældighed. Det kan være, det var hende der skulle forvarme ærkebispens seng. Det kan også være, at hun gjorde mere end det, hun havde jo flere børn, og måske har ærkebispens ikke været helt så kysk, som hans beundrende skare af portrættører har beskrevet det.

Men det er gætteri.

Absalon blev begravet i Sorø Kirke. I hans grav lagdes efter tidens skik en mindetavle, som nu er tabt. Den havde følgende latinske inskription:

Absalon hic specie, Samson re, mente Salomon:
nomine sub trino tres tegit iste lapis.
Terrarum terror territor, nunc terra; potentes
terreat hoc eius esse, fuisse, fore.

Forfatteren har gjort sig umage med at lave bogstavrim og har til gengæld fået produceret en næsten fuldstændig uoversættelig tekst. En forsigtig og ret fri oversættelse kunne lyde sådan:

Denne sten dækker tre under tre navne:
Absalon af ydre, Samson i gerning, Salomon i visdom.

Landenes rædsel tæres bort, er nu jord.

At han er, var og skal komme skal gyde frygt i de mægtige.

Med Absalons død var en epoke slut, kan man sige med et slidt udtryk. Og det var, som om han tog sin epokes mennesker med sig. Året efter, i 1202, døde kong Knud. I 1203 døde abbed Vilhelm. I 1204 Esbern Snare. Scenen var tømt for de aktører, der havde præget den politiske scene i de store venderkriges tidsalder, og nu var den parat til at modtage Valdemar Sejr og Sunesønnerne, der blev den næste epokes hovedaktører.

5. Status

Absalons værk: Danmark i Europa

s. 161

Indtræden i det vesteuropæiske fællesskab. Det var Absalons ideologiske grundtanke, hvis man da kan anvende det udtryk. Danmark havde ved hans fødsel været en randstat i Vesteuropa, betragtet som halvbarbarisk. Nu skulle landet bringes til at indhente det Europa, som i løbet af 1000- og 1100-tallet var løbet fra Danmark teknologisk, politisk og kulturelt.

Kristendom i den enkle forstand, at man tilbad den kristne Gud og anerkendte paven, rakte ikke længere i et moderne Danmark. Den katolske ordening skulle indføres i sin fulde konsekvens med munkevæsen og sogneorganisation, tiendebetaling, kanonisk ret og tælle forbindelse til kurien i Rom. Dertil kom, at landet nu fik sine egne helgener og valfartssteder. Det var en ordening, der både stillede nye krav til troen og skaffede landet et stærkere administrativt netværk.

Denne udvidelse af kristendommens virkefelt var næsten målelig. 1100-tallets betydeligste munkeorden, Cistercienserordenen, var den højeste europæiske mode i Absalons barndom, men først da han var voksen, slog den for alvor igennem i Danmark. 1200-tallets nye munkeordener, franciskanere og dominikanere, kom hertil nogenlunde så hurtigt, som de kunne vandre herop. Danmark indgik nu direkte i den katolske udviklings arbejdsområde.

Den anden side af indtrædelsen i Europa var opbygningen af den danske nationalstat. 1100- og 1200-tallets Europa var nationalstaternes tidsalder med det genvakte franske kongedømme i spidsen, og i periferien af det vesteuropæiske katolske fællesskab dannede der sig tilsvarende mere eller mindre udviklede nationalstats-strukturer, strukturer der syntes nødvendige for randsrådernes deltagelse i det gode selskab. Først og fremmest behøvedes der en stærk, samlende og ubestridelig kongemagt. Enhver nation var bundet til et kongehus. Dertil kom national selvforståelse, evnen til at anvende eget skriftsprog, nationalhistorisk bevidsthed, et velorganiseret hærvesen. I denne forstand blev Danmark en nation i Absalons tid.

Illustration

Et billede på en kulturel overgangsperiode: en kristen gravsten med billede af en biksop og en indskrift i det gamle runealfabet. Romansk gravsten fundet på herregården Løvenholm, formodentlig fra 1100-tallet

s. 162

Europa havde registreret den forandring, der skete med landet. To tyske vurderinger af vores civilisationstrin er meget sigende. Den ene er fortalt i en beskrivelse af den tyske biskop Otto af Bambergs udsendings besøg hos ærkebiskopen af Lund i begyndelsen af 1100-tallet, den anden i Arnold af Lübecks krønike knap 100 år senere.

I den førstnævnte beskrivelse hedder det, at tilstanden i landet er barbarisk, danskerne er udannede og bondske. Befæstningerne uden mure og tårne. Selv stormændenes huse er lave og uanselige. Danskernes levemåde og klædedragt er urenlig og utiltalende. Selv ærkebisp Asser er af ydre „bondsk som en vender“.

Hos Arnold er tonen ganske anderledes. Danskerne, hedder det, har udskiftet sømandsdragten med skarlagen, pelsværk, purpur og linned. De har gjort store fremskridt i videnskabelig dannelse, har vist duelighed i både kirkelige anliggender, i kanonisk og verdslig lovkundskab og i de frie videnskaber. De fornemme har nemlig for vane at sende deres sønner til Paris for at studere. Og ikke mindst, noterer Arnold, hersker kongen nu uantastet over hele riget, hvor det før kunne være delt mellem tre eller fire konger.

Arnold er ganske vist lidt af en spytslikker, men forskellen i de to betragtninger over danskerne er reel nok, både i betragtningerne over elitens kultur og levevis og i den stigende respekt for kongedømmets magt.

s. 163

De tyske beskrivelser omhandler hovedsagelig betragtninger over overklassens, stormændenes og gejstlighedens levevis og fremtræden, men forandringen var sket på alle niveauer i samfundet. Bag forandringen lå en eksplosiv vækst i landbruget. 1100-tallet var nok den periode før nyere tid, hvor agerbruget ekspanderede mest; tungere plove og vangebrug var, om ikke udbredt overalt, så i hvert fald introduceret, mængden af jord, der kunne og blev opdyrket, steg betydeligt.

I forlængelse heraf voksede handelen i betydning. Vikingetidens skibe, snekkerne, der i hovedsagen var beregnet på transport af mennesker, afløstes op mod 1200 af kogger, beregnet på varetransport. Sildeeventyret i Øresund var i fuld gang med årlige sildemarkeder, der tiltrak udenlandske opkøbere. Købstæderne skød op i forbindelse med handelen, lejrede sig rundt om de nybyggede borge eller voksede sig store rundt om domkirkerne.

Ovenpå den økonomiske udvikling havde Valdemar og Absalon bygget et effektivt statsligt system, der igen var afhængigt af enekongedømmets konsolidering.

Befolkningen blev nærmest sat i mandtal og pålagt et stadig stigende antal forpligtelser. Hvor kong Niels kendte til bødeindtægter og købstadsafgifter, kunne kongen i begyndelsen af 1200-tallet indregne „ledingsafgift“, „inne“, „stud“, „ægt og arbejde“ blandt sine faste indtægter.

Til gengæld fik befolkningen lovning på, at kongen ville sikre freden, samt at kongen ville beskytte og hævde kirken. Kongemagtens retorik var i den henseende tidstypisk, og det er svært at vide, i hvor høj grad løfterne modsvarede ønsker fra befolkningen.

Også retsudviklingen fulgte dette spor. Kongen gjorde sig i stadig højere grad til garant for, at retten blev håndhævet, det lå i hans hævde af at ville sikre den indre fred. Men også selve lovens udformning fik nu kongeligt fingeraftryk. Selvom kongen ikke alene kunne fastlægge lovene, blev det praksis, at de forhandlede og vedtoges under kongeligt opsyn.

s. 164

En del af det nye system var arvekongedømmet, som hurtigt var blevet gjort selvfølgelet. Det er sigende om det danske system i 1200-tallets start, at Valdemar Sejrs ældste søn

Valdemar (den Unge) som seks-årig modtog stormændenes troskabsed i 1215. Og året efter blev Valdemar Sejrs anden søn Erik (Plovpenning) som nyfødt gjort til hertug af Sønderjylland. Stormændenes selvfølkelige opbakning bag kongemagten skal ses i lyset af, at det netop var på denne tid, at kong John af England (skurken fra Robin Hood), tvunget af en oprørske adel, måtte underskrive det berømte Magna Carta, en meget restriktiv håndfæstning, der begrænsede kongens magt i forhold til adelen.

Kirken havde på de samme 100 år rykket sig hen til den position, den besad middelalderen igennem. Sogneinddelingerne var omtrent ført igennem, hvert sogn havde fået sin stenkirke. Bispesæderne med deres domkapitler havde etableret sig. Alle de store klostergrundlæggelser var foretaget.

Den tid var allerede ved at være ovre, hvor man mente bedst at bekræfte sin fromhed ved at lægge yderligere gods til de store rige og indflydelsesrige klostre. Tiggerordnerne kom snart til at træde ind som aftagere af mange af de gaver, der skulle gavne sjælefreden, mens de gamle stiftelser i stigende grad optrådte som parter i store jordhandeler – og retssager om ejendom.

Indtil Valdemar den Stores tronbestigelse er der bevaret uendelig lidt nedskrevet materiale, nogle få helgenlegender er langt det fyldigste vi har overleveret.

Kirkens, klostrenes og til dels den kongelige administrations fremvækst medførte en stigende anvendelse af det skrevne ord.

Især klostrene ønskede en skriftlig dokumentation for ejendomsretten til deres jord og de friheder, de besad, og med stigningen i antallet af klostre og ikke mindst i mængden af klostrenes jordbesiddelser voksede også mængden af skriftlige vidnesbyrd om gaver, mageskifter mv. Efterhånden smittede brugen af skriften også af på den verden, der lå udenfor klostrene.

De første testamenter blev skrevet omkring år 1200. Som nævnt tidligere blev også kirkelove og landskabslove nedskrevet på den tid, vi kalder Valdemartiden (1157-1241). Man fik tillige Andreas Sunesens store digt Hexaëmeron, et læredigt på latin om jordens skabelse, Saxos vældige Danmarkshistorie „Gesta Danorum“ på et fuldendt, klassisk latin iblandet kunstfærdige heksametre, og Henrik Harpestrengs bog om helbredende urter. En mangfoldighed af skrevne ord i forhold til et par generationer før, hvor de eneste jævnlige førte penne havde været dem, der holdt de store klostres dødebøger og kortfattede årbøger vedlige.

s. 165

Fra Valdemar Sejrs tid har vi bevaret lister over kongeligt gods og indtægter fra landsdelene, den såkaldte „Valdemars Jordebog“. Listerne indeholder blandt andet en fuldstændig skatteliste fra Halland, en fuldstændig liste over kongens gods på Falster og en specificeret liste over plovskatten på Sjælland. Jordebogens indhold viser i det hele taget en grundighed og trang til systematik, der er den langt senere enevælde værdig.

Vigtigst af alt var den militære udvikling, som i datidens samfund oftest greb meget direkte og afgørende ind på hele samfundsopbygningen (hvilket naturligvis ikke er tilfældet i vore dage, hvor vi har demokrati og frihed).

Som nævnt blev kongens mulighed for at udbyde leding udnyttet så voldsomt, at en årbog i begyndelsen af 1200-tallet må understrege, når der et enkelt år ikke er udbudt leding: „Der var

ingen ledingsfærd fra Danmark“, står der i de såkaldte Valdemar-annaler under 1213. Efter de bedste skøn må den fulde ledingsstyrke fra selve Danmark have rummet mindst 30000 mand. Alene meldinger om Valdemar Sejrs hærstyrke var nok til at afholde den tyske kejser fra at planlægge angreb mod det danskbesatte Holsten.

Der er ofte en sammenhæng mellem militære pligter og borgerrettigheder. Til Valdemartidens stærke udnyttelse af ledingsstyrken svarer derfor nok, at de opbudte bønder har kunnet hævde deres friheder og rettigheder. Som vi ser det afspejlet i landskabslovene, hvor alle med foden under eget bord deltager på lige fod på tingenes forhandlinger, og hos Saxo, når han fortæller, at selv Knud den Sjette, der var udråbt og salvet til konge i sin fars levetid, måtte have bekræftet sin kongeværdighed på landstingene, da han skulle tiltræde.

Når bønderne alligevel på denne tid affandt sig med en kraftig stigning i afgiftsniveauet til både kirke og konge, må det hænge sammen med højkonjunkturen. Med økonomisk fremskridt og de mange værdier, som via udenrigske sejre tilflød landet, var der plads til både at tilfredsstille den menige bonde, give stormænd og kirke mulighed for at ekspandere og kongemagten lejlighed til at forøge sit indtægtsgrundlag.

Samtidig med at ledingshærens bønder blev brugt til at skabe det danske Østersøimperium, blev deres betydning for krigsførelsen langsomt mindre. Den danske hærstyrke var under afgørende og omvæltende forandring.

s. 166

Krigsteknologien i Europa fordrede tungt udstyrede, pansrede og kampvante ryttere. Man kan sige, at den enkelte krigers kvalitet var vigtigere end mængden af krigsfolk. Fyrster, konger og andre krigsherrer kunne med fordel, i stedet for at benytte et stort antal letbevæbnede bønder, inddrage et pengebeløb fra de samme bønder til at købe virkelig professionelle og professionelt udstyrede krigere.

Ordet herremænd dukker op i danske dokumenter i sen Valdemartid. Herremænd var fri for skatter og afgifter, fordi de altid stillede sig til rådighed for kongens krigstjeneste, vel at mærke i nøje defineret kampudstyr og på egen hest. For de bønder, der ikke kunne leve op til sådanne forpligtelser, gik udviklingen den modsatte vej: Da det var blevet muligt at gøre ledingen til en fast årlig forpligtelse, lå det nært, at den også kunne konverteres til en fast årlig afgift.

Det var den adelige, pansrede elitestyrke, der var på vej, suppleret med anvendelsen af lejetropper. Med den fulgte en social og ideologisk forandring. Den helt afgørende forskel i krigsduelighed medførte generelt en skarp forskel mellem dem, der stillede op i fuldt udstyr for kongen, og dem der i stigende grad bare betalte afgifter. Hertil svarer ret nøje det ridderideal, vi samtidig importerede. Ridderslaget og ridderværdigheden omgav herremanden med den sociale prestige, der svarede til den efterhånden opnåede skattefrihed. Og alene muligheden for at opnå det skilte ham afgørende fra massen af bønder.

Det var derfor, set i tilbageblik, en handling af afgørende symbolsk betydning, da den senere Valdemar Sejr i 1186 som den første i landet modtog ridderslaget.

Det var Danmarks overgang til europæisk middelalderstat, der var sat i værk. Konturerne var tegnet til en samfundsmodel, som skulle vare ved i de næste to- til trehundrede år. Et samfundssystem, hvis grundtræk lå fast, selvom de politiske konjunkturer forandrede sig, selvom kongemagten i perioder blev meget svækket, og selvom allancen mellem kongemagt og kirke ofte blev brudt.

Man kan sige, at det blot var udviklingen, der var slået igennem. Det vil være overdrevet alene at tillægge enkeltpersoner som Absalon og hans ligesindede ansvaret for den forandring, der skete. Men omvendt var det ikke givet, at landets omformning skulle ske netop i Absalons tid og på den måde, som det rent faktisk skete. Og der var trods alt også flere mulige udviklinger.

s. 167

Danskerne kunne have orienteret sig mere mod øst. Geografisk var det ikke en umulighed. Skandinaverne havde fra gammel tid handelsruter over de russiske floder og dermed kontakt med Byzans, som også var den østlige kirkes hovedby. Polske og russiske fyrstehuse var slægtsforbundet med de skandinaviske. Esbern Snares imponerende kirke i Kalundborg symboliserer næsten denne forbindelse til øst med sin grundplan, der formet som et græsk kors mere minder om en øst- end en vesteuropæisk kirke.

Det var heller ikke givet, at denne aktive omformning af landet overhovedet skulle ske. Udviklingen kunne være kommet til os udefra, f.eks. i form af det tyske riges ekspansionstrang, som det skete for Venden, der også blev europæiseret, men som erobret område. Venderne har kun efterladt sig en ganske lille etnisk minoritet i det nuværende Tyskland. Danmark var mindre end det daværende vendiske område og kunne lige så vel være gledet ind i det stortyske rum. I stedet blev Danmark, for en tid, en europæisk stormagt.

Med Absalon og Valdemar den Store som de fremtrædende organisatorer trådte Danmark ind i det daværende vesteuropæiske fællesskab. Et anderledes europæisk fællesskab end det, der er ved at blive dannet her i slutningen af det 20. århundrede. Den eneste optagelsesbetingelse dengang var, at man troede på den kristne Gud på den rigtige måde. Og måden hvorpå man spillede med i det vesteuropæiske spil var at træde ind i fællesskabet som stærk nationalstat med kulturelle og geografiske grænser mod de andre lande, med egen mønt og historie og med politisk uafhængighed.

Man kan sige, at Absalon gjorde udviklingens krav til sine egne mål. Om den udvikling, han fik ført igennem også var et fremskridt, eller blot et fremskridt for mange eller de fleste danskere, er en anden sag.

Eftermæle og personlighed

Svarende til den florumvundne omtale af Danmarks agtværdighed i årene omkring 1200 blev også vor hovedperson Absalon både i levende live og efter sin død omtalt i superlativer, ikke kun herhjemme, men tillige i det nærmeste udland.

s. 168

Den tyske munk, Arnold af Lübeck, der skrev kort efter Absalons død, fremhæver især Absalons egenskaber som kirkens mand. Absalon var „from, forstandig, overordentlig hensynsfuld“, „fyldt med brændende retsiver“, og af hans mange gaver og dyder var „kyskheden“ den vigtigste.

Den islandske Knytlinga-saga, der blev nedskrevet en til to menneskealdre efter Absalons død, noterer også, at han var en mand „af fremragende lærdom“, men ellers er det andre dyder, sagaen lægger vægt på: Absalon var „noget nær den største kæmpe og krigsmand her i Nordlandene“, „den raskeste og våbendjærveste af alle (Valdemars mænd)“.

I levnedsskildringen af abbed Vilhelm fra begyndelsen af 1200-tallet berømmes Absalon som folkets styrer (i sin funktion som biskop) og et mønster på ædruelighed og kyskhed (fremhævelsen må jo antyde, at det var en biskop ikke altid).

Absalons samtidige, Sven Aggesen, nøjes med at berømme ham som „Danmarks højtlysende ærkebiskop“, der særlig roses for den „forskeromhu“ han anvender i sit arbejde for at få samlet og nedskrevet fædrelandets historie.

I et brev til Knud den Sjette tillægger abbed Vilhelm ligefrem Absalon verdensberømmelse. Grunden til at Vilhelm selv kom til landet var, skriver han: „den kærlighed til klosterlivet, den fasthed i troen og den nådefulde næstekærlighed, der allerede har gjort ærkebiskop Absalons berømmelige navn kendt over næsten hele jorden“.

Saxos Danmarkshistorie er fyldt til randen med beundring for ærkebiskoppen, i stort som i småt fremhæves hans gode egenskaber. Mod og mandighed, fromhed, snuighed, dristighed, fasthed, lærdom og sprogkyndighed, udholdenhed, mådehold. Listen kunne gøres lige så lang, som der er evner og gode egenskaber til. Saxos centrale karakteristik står i afsnittet om den nyudnævnte Roskildebiskop Absalon: „han var lige så meget en fader for fædrelandet som han var biskop“. Hyldestitlen „Fædrelandets fader“ skulle komme til at følge Absalons eftermæle op gennem tiderne, helt til titlen på den seneste udgivelse om ham (1996).

Saxo glædes tillige over, i sin beskrivelse af Valdemar den Stores død, at kun „det ene af Danmarks to lys“ var gået heden. Og læseren aner, at det havde været endnu sørgeligere for landet, hvis det i stedet for Valdemar havde været Absalon, der var afgået ved døden.

s. 169

Summen af beskrivelserne er, at det havde stået skidt til med både kirkens fremme og krigsførelsen, hvis ikke Absalon havde været. Han er da også en nøglefigur i den kombination af ekspansion, europæisering og samfundsomlægning, der prægede hans tid.

Man skal naturligvis ikke lade sig forlede til at mene, at hele denne udvikling kun fandt sted på grund af Absalons og hans ligesindedes indsats. Udviklingen bar i den retning, og man kan til en vis grad sige, at Absalon blot gjorde udviklingens sag til sin.

På den anden side kan man ikke nægte, at Absalons personlighed har betydet meget for måden, forandringen forløb på, og for det tempo den foregik i. Hans venskab med Valdemar var forudsætningen for den meget dynamiske alliance mellem Hvideslægten og kongefamilien, der medførte en tilsvarende mellem kongen og kirken. Dertil kom hans forudseende udvikling af kirkens stilling og hans egen slægts styrke og sammenhold i omstillingstiderne. Tilsammen var alt dette med til at gøre omvæltningerne voldsomme og bratte, men også mulige, uden at det affødte socialt eller politisk kaos.

Alt gik dog ikke lige gnidningsfrit for den store mand. Udviklingen og de mænd, der gjorde sig hovedrige på den, var ikke lige elsket af alle. Arnold af Lübeck nævner, at Absalon „måtte døje megen modgang“ i forsøget på at bibringe sine landsmænd sin egen kyskhed. Begrebet „kyskhed“ kan i sådanne udsagn dække over et bredere trosmæssigt spekter end blot seksuel afholdenhed. Det er højst tænkeligt, at Arnold tænker på Absalons uheldige forsøg på at gennemtvinge betaling af bispetiende. Men bemærkningen kan også henvise til endnu et forgæves forsøg på at få det danske præsteskab til at afholde sig fra kvinder.

Absalon symboliserede systemet, og det var ham der – næppe med urette – blev lagt for had, når utilfredsheden med systemet ulmede.

Det var ham, skåningerne kastede sten på, da de gjorde oprør. Det var ham, jyderne kastede sten efter, da der engang opstod optøjer på et ledingstogt. Det var også ham, man lagde hele ansvaret på, da man under et felttog i begyndelsen af Knuds regeringstid engang var ved at blive omringet af en overlegen vendisk flåde.

I det sidste tilfælde var Absalons svar på kritikken at gøre et udfald med nogle få skibe mod den overlegne vendiske flåde og vinde en knusende og total sejr.

Og det var vel kernen i hans liv og karriere. Det var svært i længden at anfægte en mand, for hvem alting i den grad lykkedes.

Vi ville gerne kunne trænge mere ind i personligheden hos en sådan mand, men det er svært. Det stiller os overfor det uløselige problem: At forstå hvordan middelalderens mennesker følte og tænkte.

s. 170

Det skrevne ord blev brugt nøjsomt, og ligesom i 1100-tallets kalkmalerier var skrivelserne skematiske og symboladede, de genrer der blev skrevet i, havde deres helt bestemte indholdsmønstre. Når vi, som i abbed Vilhelms brevsamling, møder beskrivelser af kærlighed, venskab og ydmyghed, møder vi igen et skema, nemlig Vilhelms tros skema. Vilhelms breve skulle faktisk bruges som eksempler for de yngre munke, som på denne måde blev oplært i at formulere deres følelser på bestemte formler. Det er derfor vanskeligt at slutte fra sådanne breve til afsenderens faktiske personlighed eller til det virkelige forhold mellem afsender og modtager.

Absalon er dog stadig en af de mest beskrevne personer i sin tid, og vi kan forsigtigt slutte os til nogle af hans karaktertræk, ikke mindst ved at fortolke hans testamente.

I hvert fald var han en mand af mange evner. Hans dygtighed både i det boglige og på slagmarken er bevidnet. Og hans nærmest umådeholdne energi må næsten også betragtes som en særlig evne.

Han nærrede først og fremmest en dyb affektion for sin familie og sin slægtsgård. I testamentet betænkte han særligt sin bror Esbern med slægtsgården i Fjenneslev og deres fars sølvbæger. Og omvendt eftergav Esberns sin (betragtelige) del af arven fra Absalon, så Absalon kunne testamentere frit. Absalon ses også i nogle breve at drage omsorg for sin fættersøn Peder Sunesen under dennes vanskeligheder i Paris, og søstersønnen Aleksander var i hans følge i hans ældre år. Han var måske med til at rejse dobbelttårnene på sin fødeby Fjenneslevs kirke og sørgede for, at hans farfars lig blev flyttet fra Fjenneslev til en hædersplads i den nye storkirke i Sorø.

Absalon må desuden have følt et oprigtigt forhold til den kirke, han var en del af. Hans testamentariske gaver til Sorø Kloster og Roskildeskirken går langt ud over, hvad man kunne forvente, at han af almindelig trosmæssig og standsmæssig forpligtelse ville give.

Venskabet med Valdemar, hans „diebror“, er tegnet af Saxo. Saxo lader dem være så nært knyttede til hinanden, at Absalon bliver syg, når Valdemar er syg, og meget syg, når Valdemar ligger for døden. Ved Valdemars dødsmesse strømmer Absalons tårer ned over alteret, og han kan næppe fremsige et ord. Det er Saxos tegning vi har, men vore mere håndfaste oplysninger synes også at bekræfte det nære forhold mellem de to. Deres følgeskab i forbindelse med

blodgildet i Roskilde, Valdemars hjælp til at skaffe Absalon bispesædet i Roskilde, Absalons rolle som rådgiver og opdrager for den unge prins Knud, for at nævne nogle.

s. 171

Venskabet med abbed Vilhelm, som Absalon kendte fra sine unge dage i Paris, er mere tvetydigt. Man får lidt indtrykket af, at Absalon udnyttede den gode Vilhelm. Vilhelm blev tidligt træt af Danmark og det efter Vilhelms eget udsagn alt for fattige kloster i Æbelholt, og han forsøgte at få lov at vende hjem. Det nægtede Absalon ham, og senere fik Vilhelm også forbud mod at rejse til Paris og besøge Peder Sunesen. Måske har Absalon frygtet, at Vilhelm ville blive dernede. Først da Vilhelm skulle føre Danmarks sag mod Frankrig i Ingeborg-sagen, fik han lov at rejse ud af landet. Vilhelms breve til Absalon angående klostrets økonomiske tilstand tyder heller ikke på, at Absalons pung ret ofte har været åben for hans ven.

Så bortset fra familien og Valdemar er der ikke overbevisende tegn på, at han har været virkelig knyttet til andre mennesker. Det er nok muligt, at Absalon ikke har haft et særlig indtagende væsen. Der er heller ikke tegn på, at han har udvist meget imødekommenhed, venlighed eller medlidenhed. Det er overraskende, at Saxo ikke en eneste gang skildrer, at Absalon giver en skærv til en fattig mand eller, billedligt talt, hjælper en gammel dame over gaden. Saxos beskrivelser af venlighed og menneskelighed hos Absalon er alle i forbindelse med de store politiske konflikter, hvor det kan være svært at tro på det uegennyttige motiv bag handlingen. Som da Absalon plejer den gamle ærkebiskop Eskil og varmer hans kolde fødder: Det sker i forbindelse med hele magtspillet om efterfølgelsen af Eskil på ærkebispesædet. Saxo har ganske vist ikke følt det som sin opgave at forstyrre sin slagbeskrivelse med almenmenneskelige detaljer, men i betragtning af, hvor meget Absalon fylder i beskrivelsen, tegner mangelen på små menneskelige træk alligevel et billede af en noget kold personlighed.

Det er også lidt overraskende, at Absalon ikke blev forsøgt helgenkåret, hans korstogsindsats skulle ellers berettige til det. Igen er det nærliggende at gætte, at man, så længe hans personlighed huskedes, ikke fandt karaktertræk, som man forbandt med en helgens.

At han var ambitiøs, er næsten overflødig at nævne. Alene hans lille nummer med at blive biskop over hele Østdanmark siger næsten alt i den retning. Var han tillige intrigant og magtbegærlig? Det gør Saxo alt for at forklare os, at han ikke var. Saxos beskrivelse af hans kåring til ærkebiskop synes at skulle bevise det modsatte: Absalon er her beskedenheden selv.

En islandsk saga fra 1300-tallet fortæller følgende historie om ærkebispen:

s. 172

Absalon havde engang forsøgt at købe en bonde ud, som han havde jord sammen med. Det ville bonden ikke gå med til, og Absalon krævede da, at jorden i stedet blev delt ved rebning. Bonden og Absalon skulle selv holde rebet, og da bonden på et tidspunkt trak i det, faldt Absalon og slog sit knæ. Til straf lyste Absalon bonden i band. Derefter fastsatte ærkebispen den pris, bonden måtte give for at købe sig fri af bandet, og prisen var lige nøjagtig den jord, som Absalon ønskede.

Da bonden lå på sit dødsleje, indstævnedes han ærkebispen for Guds domstol. Og da Absalon fik overbragt denne hilsen, udåndede også han.

Den historiske værdi af denne fortælling er yderst tvivlsom. Men det faktum, at nogen har kunnet forbinde Absalons navn med en forbandelse, er ikke uinteressant. Det giver en anelse, men kun en anelse, fordi vi mangler vidnesbyrd.

En anelse om, at der var en bagside af medaljen, som vi sjældent hører om. At der til de store klostre og hovedrige godsejere svarede en stor mængde bønder, der var blevet jordløse. At der

til de strålende erobringer svarede et ukendt antal døde og lemlæstede familiefædre. At der efter den store højkonjunktur – „opsving“ som det hedder i 1990'ernes politiske jargon – sad en stor del af befolkningen tilbage uden egen jord, med en kraftigt forøget skattebyrde, frataget en del af deres borgerlige rettigheder. I 1300-tallet var man nået så vidt, at man ikke kunne forestille sig jord uden en herre mere. Den jord, der endnu ikke var på stormændenes hænder, blev betragtet som hørende under kongen. Det var slutpunktet på den udvikling i ejendomsforholdene, der begyndte i Absalons tid.

Hvis der var utilfredshed med den sociale forandring og med de nye herskerkliker, ulmede den (bortset fra i Skåne) for det meste under overfladen, og endnu 40 år efter Absalons død, under Valdemar Sejrs styre, var den nærmest usynlig.

Efter Valdemars død i 1241 brød oprørene løs. Fra alle sider og alle befolkningslag. Men det er en anden historie.

Hvidernes skæbne

s. 173

Absalon efterlod sig et land, der i overvældende grad var på Hvidernes hænder. Hviderne sad på det århusianske bispesæde fra 1191 til 1215, på ærkebispesædet fra 1177 til 1224 og igen senere, og Roskildestolen var næsten familieejendom: den sad Hviderne på fra 1157 til 1277. I Århus var det to dattersønner af Peder Torstensen, Peder og Skjalm Vagnsen, der på skift besatte bispesædet. I Lund blev Andreas Sunesen ærkebisp efter Absalon fra 1202 til 1224. I midten af århundredet blev Jakob Erlandsen, Sune Ebbesens oldebarn, ærkebiskop. Roskildesædet var i 1190'erne blevet overtaget af Peder Sunesen. Efter Peder Sunesen fulgte dennes nevø Peder Jakobsen. I 1225 fulgte Niels Stigsen, der var oldebarn af Ebbe Skjalmsen. I 1255 tiltrådte Peder Skjalmsen, han var af Toke Skjalmsens ellers lidt upåagtede sidegren af familien. Peder Skjalmsens nevø var Jens Grand, der som den sidste af Hvide-slægten blev ærkebiskop i 1289.

Ligesom de kirkelige tilfaldt også de kongelige topposter ofte Hviderne. Titler som marsk, kammermester og mundskænk optræder hyppigt som tilnavne til personer af Hvide-slægten i begyndelsen af 1200-tallet.

Ebbe Skjalmsens oldebarn, Olaf, blev mundskænk under Valdemar Sejr, en titel der var væsentlig mere betydningsfuld, end navnet antyder. Olafs søn Andreas havde samme titel, måske har han ligefrem arvet embedet. Jakob af Møns dattersøn, Niels Erlandsen, blev gældker i Skåne, det højeste kongelige embede i landsdelen.

De mest fremtrædende af slægtens medlemmer i begyndelsen af 1200-tallet var sønnerne af Absalons fætter Sune Ebbesen. Sune Ebbesen stammede fra Bjernede, men synes at have haft hovedresidens i Nordøstsjælland, hvor hans efterkommere også ses at have ejet store mængder gods.

Sune Ebbesen havde syv sønner: Andreas, Peder, Ebbe, Torben, Johannes, Jakob og Lars. De synes alle at have været hovedrige og være blevet regnet blandt landets fremmeste mænd. Men Sune Ebbesen havde også været god for mindst 250 bol god sjællandsk jord, formentlig endda endnu mere. Bol er ikke et nøjagtigt mål, men tallet skal ses i lyset af, at en almindelig sjællandsk bondegård ofte var på en halv eller endog en kvart bol.

Andreas Sunesen havde som nævnt været i Paris, Italien og England for at studere. Hjemvendt blev han kongens kansler i begyndelsen af 1190'erne, og ved Absalons død blev han ærkebiskop.

Peder Sunesen havde også rundet Paris. Han overtog Roskilde stolen efter Absalon, også det må have været i begyndelsen af 1190'erne, og da hans bror Andreas blev ærkebiskop, overtog Peder kanslerembedet.

s. 174

Torben Sunesen dræbtes i 1198 i det slag mod Otto af Brandenburg, hvor hans bror Peder blev taget til fange.

Ebbe Sunesen, kaldet Af Knardrup, fik sin datter Benedicte gift med den svenske kong Sverker. Da Sverker senere blev fordrevet, iværksatte Ebbe, Lars og Jakob Sunesen et privat hævn tog mod den svenske tronraner. Her led Sunesønnerne dog et af deres få nederlag, og Ebbe og Lars blev dræbt. Et par år forinden havde Andreas, måske også på egen hånd, ledet et korstog mod Estland.

Johannes Sunesen blev kammermester under Valdemar Sejr og var sammen med sin bror Jakob toneangivende i landets styrelse under kongens fangenskab i 1220'erne. Jakob Sunesen, kaldet af Møn, døde i 1246, hans dødsår nævnes i mange af årbøgerne, hvor ellers kun kongernes dødsår blev angivet på den sparsomme plads. Hans datter Ingerd, der ganske vist også var blevet godt gift, efterlod sig et testamente, hvoraf det kan ses, af hun rådede over hele og halve sogne.

På British Museum ligger det såkaldte „Sunesønnernes Psalter“, en slags salmebog med et lille calendarium foran, det vil sige en kalender med dødsdatoer på helgener og andre. De navngivne personer i denne kalender er dels af Sune Ebbesens slægt, dels af den med Sunesønnerne beslægtede svenske kongeslægt. Også her optræder Sunes slægt altså i selskab med kongernes.

I næsten hundrede år sad Hviderne med i landets styrelse, mere som kongens partnere end som håndlangere, men så var slægtens storhedstid ved at være løbet ud. De to faktorer, der havde skabt den, slægtens indre sammenhold og dens ubrydelige forbund med kongen, svækkedes med tiden.

Roskildebispen Niels Stigsen var blevet kansler under Valdemar Sejr og fortsatte som sådan under dennes søn Erik Plovpenning. Men i 1245 måtte han flygte over hals og hoved, anklaget for højforræderi. Sagen er meget uklar, men én ting viser den tydeligt: Tiderne havde skiftet, kongen og Hviderne var ikke længere givne allierede.

Sammenholdet indenfor slægten var heller ikke selvfølgelig længere. Da ærkebispen Jakob Erlandsen i slutningen af 1250'erne kom i åben konflikt med kongemagten, stod hans egen bror Niels på kongens side, og en anden bror, Johannes, overtog ærkebispesædet, da Jakob var blevet fordrevet fra landet.

s. 175

Således tyndede det, ganske vist langsomt, ud i Hviderne i det politiske centrum. På samme måde spredtes slægten efterhånden, indgiftedes i andre store familier, og i tredje generation efter Absalon, groft taget, var familiesammenholdet i det store og hele indskrænket til fællesskabet om familiegravkirken i Sorø.

En stor del af eftertidens viden om og indtryk af Hviderne som slægt stammer netop fra Sorø. I slutningen af 1200-tallet fik den daværende abbed dels malet en skjoldefrise i Sorø

kirke med våbenskjolde for slægten, dels nedskrevet en kortfattet slægtshistorie. Meningen med abbedens bestræbelser var sikkert at minde de endnu hovedrige sidegrene af slægten om deres tilknytning til klostret, men tiden var ved at være forpasset.

Man kan sige, at den nyordning, Hviderne havde været med til at skabe, til sidst vendte sig mod dem selv. Det kongelige magtapparat var blevet styrket, og både en stor del af kirkens topfolk og af stormændene i øvrigt arbejdede indenfor dette apparat. I det øjeblik Hvideslægten medlemmer selv kom i konflikt med kongen, manglede de allierede.

På den anden side besad slægtens forskellige sidegrene stadig enorme mængder gods, de hørte til gruppen af „Meget Betydningsfulde Personer“, og 1200-tallet ud besatte de stadig hyppigt de højere embeder, både indenfor kirken og i den kongelige administration.

Det afgørende opgør mellem kongen og Hviderne kom efter mordet på Erik Klipping i 1286. Den myrdede konges purunge efterfølger Erik Menved satte en række stormænd under anklage for mordet. Heriblandt var Rane Jonsen, Esbern Snares tipoldebarn, og Marsk Stig Andersen, der var giftet ind i Sune Ebbesens slægt. De anklagede blev dømt fredløse, deres slægtninge og venner fjernet fra de kongelige embeder.

Da kongen få år senere kom i storkonflikt med ærkebispens Jens Grand (af Toke Skjalmsens gren af Hvideslægten), en sag der kørte i årevis for den pavelige domstol, og som bevirkede, at landet var under paveligt interdikt i seks år, var en af sideanklagerne fra kongens side, at Jens var „af kongemordernes slægt“. Kongen fornemmede altså trods alt endnu slægtssammenholdet som en trussel.

Kongen gik, om ikke moralsk så politisk, af med sejren, både i konflikten med de fredløse og med ærkebispens. Både Marsk Stig og Jens Grand døde i landflygtighed, og deres skæbne kan passende kaldes Hvide-æraens afslutning. Ironisk nok blev det samtidig indledningen til den danske kongemagts fuldstændige kollaps, der kulminerede med den kongeløse tid 1332-40. Kongemagtens dérouté hang ikke sammen med Hvidernes, men sammenfaldet i tid er næsten symbolsk.

s. 176

Kongemagten rejste sig igen. Det gjorde Hvide-slægten ikke. Til gengæld fulgtes den af mange nye adelsslægter med den nye tids storhedssymboler: våbenskjold og stamtavle og standshovmod og ridderidealer. Mange af disse slægter med navne som Saltensee, Snubbe, Galen og Ulfeldt kom af den storslægt fra omkring 1200, som vi i dag kalder Hviderne.

Illustration

Absalons bispering, fundet i hans grav i Sorø, nu udstillet i Sorø kirke

REGISTRE OG OVERSIGTER

Spor af Absalon

s.177

Sorø Kirke har næsten lige siden den blev bygget været tænkt som et museum for Hvideslægten, og som sådan fremstår den da også i dag. Her ligger Absalon selv, og i hans grav har man fundet hans skelet, hans ring og bispestav, et sølvbæger og en tintallerken, rester af sandaler, linnedskjorte og messehagel.

Foruden Absalon ligger der adskillige af hans slægt begravet i kirken, blandt andet Esbern Snare, Asser Rig og fru Inge og Skjalm Hvide. Der er bevaret en fortegnelse over, hvem der oprindeligt var begravet hvor, men der hersker en del tvivl om, hvem de skeletter, man har gravet op, egentlig er, idet de kan være blevet flyttet meget rundt i årenes løb. Gravstenen over Absalon og mindepladen for Skjalm Hvide og Toke er kommet til langt senere.

I kirken er der i slutningen af 1200-tallet blevet malet en meget lang frise med våbenskjolde, hovedsageligt fra Hvideslægten. Frisen er blevet restaureret flere gange, og der hersker nogen usikkerhed om ægtheden af alle våbenskjoldene.

Et af de mest særegne vidnesbyrd om slægtens formåen er det ca. to km lange mølledige mellem Sorø sø og Tuel Sø, som Sunesønnerne bekostede udgravningen af til brug for Sorø Klosters mølledrift.

En række kirker og borge vidner stadig om Absalon og hans slægts byggelyst. Først og fremmest Sorø kirke med få rester af det oprindelige kloster. Fjenneslev kirkes to tårne er muligvis blevet rejst på Absalons foranledning. Inde i kirken er der et stiliseret stifterbillede fra 1100-tallet af Asser Rig og fru Inge. Sune Ebbesen har fået rejst den nærliggende rundkirke Bjernede, og inskriptionen med hans navn på denne kirke er oprindelig. Den særegne kirke i Kalundborg med borgvold rundt om skyldes Esbern Snare. I det hele taget synes særegne kirker at være en typisk forkærlighed hos Hviderne. Runde, totårnede eller ligefrem femtårnet som i Kalundborg. Også i Pedersborg ved Sorø er der rester af en rundkirke fra Peder Torstensens tid, ligesom den meget store vold, der udgjorde borgen, står endnu. Den totårnede kirke i Tveje Merløse ved Holbæk tillægges også Hvideslægten, ligesom det antages, at dele af den nuværende domkirke i Roskilde er bygget i Absalons bispetid.

Illustration

Sammenblanding af genoplivet dansk tradition og kristendom og samtidig et tegn på Hvidernes rolle i Skåne. Runestenen er rejst ved kirken i Nörra Åsum i Skåne af Absalon og Esbern Mule. Dens tekst er "Kristus., Marias søn, hjælpe dem, der byggede denne kirke, ærkebiskop Absalon og Esbern Mule"

Også København er et produkt af Absalons driftighed. Resterne af ringmuren om hans borg kan ses under det nuværende Christiansborg. Det er endnu ikke lykkedes at give noget rigtig godt billede af, hvordan den øvrige by så ud på denne tid.

Den særegne ruin af Bastrup-tårnet i Nordøstsjælland tillægges ofte Ebbe Skjalmsen, men det er en meget usikker antagelse.

Absalon byggede også i Skåne. Kirken i Norra Åsum er rejst af Absalon sammen med Esbern Mule, og de har sat en runesten udenfor kirken, for at ingen skulle glemme det. Den meget prominente indvielse af Gumlösa kirke, som Absalon iscenesatte, tyder på, at også denne kirke er blevet rejst på hans foranledning. De skånske borge Åhus og Skeingeborg, som i dag henligger i ruiner, skyldes måske også Absalon.

s. 179

Også i Skåne er der et par, ganske vist stiliserede kalkmalerier, der muligvis forestiller Absalon. De findes i henholdsvis Knislinge og Stehag kirker.

På Det kongelige Bibliotek findes bogen med Justinus' uddrag af verdenshistorien, som Absalon skænkede Sorø Kloster, med Absalons egen påtegning.

Der findes endvidere mønter udmøntet i Roskilde og Lund under Absalons bispetid i de to byer. De bærer Absalons navn og billedet af en biskop, men der er ikke gjort forsøg på at gøre dem vellignende.

Årstal og slægtstavler

Der er megen usikkerhed om dateringer for mange af 1100-tallets begivenheder, og ofte er historikerne uenige. Den nedenstående oversigt repræsenterer mit skøn, man vil for nogle af begivenhederne kunne finde afvigende dateringer i andre fremstillinger.

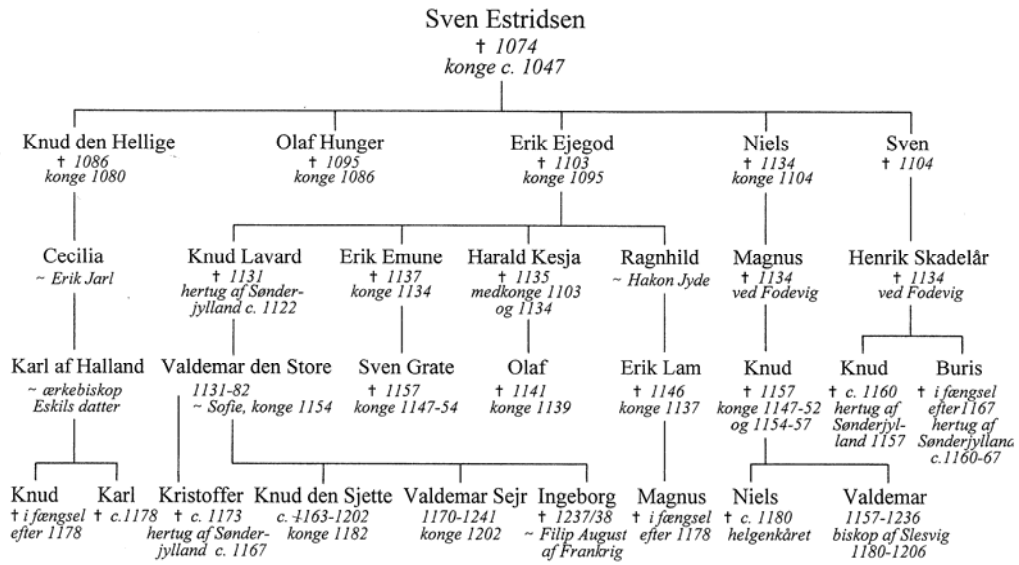
I det nedenstående har jeg brugt skråstreg til at angive omtrentlige dateringer. 1166/67 betyder altså, at det er usikkert, om det rette år er 1166 eller 1167.

1095-1103	Erik Ejegod konge
1104-34	Niels konge
1128, ca	Absalon fødes
1131	7. januar myrdes Knud Lavard. Få dage senere fødes hans søn Valdemar (den Store). Samme år lader Erik Emune sig udråbe til modkonge.
1131-34	Borgerkrig mellem Niels, Magnus og Harald Kesja på den ene side, Erik Emune og Hviderne på den anden.
1134	4. juni slaget ved Fodevig. Magnus og 4-5 danske bisper dræbes. Kort efter myrdes kong Niels i Slesvig.
1134-37	Erik Emune konge

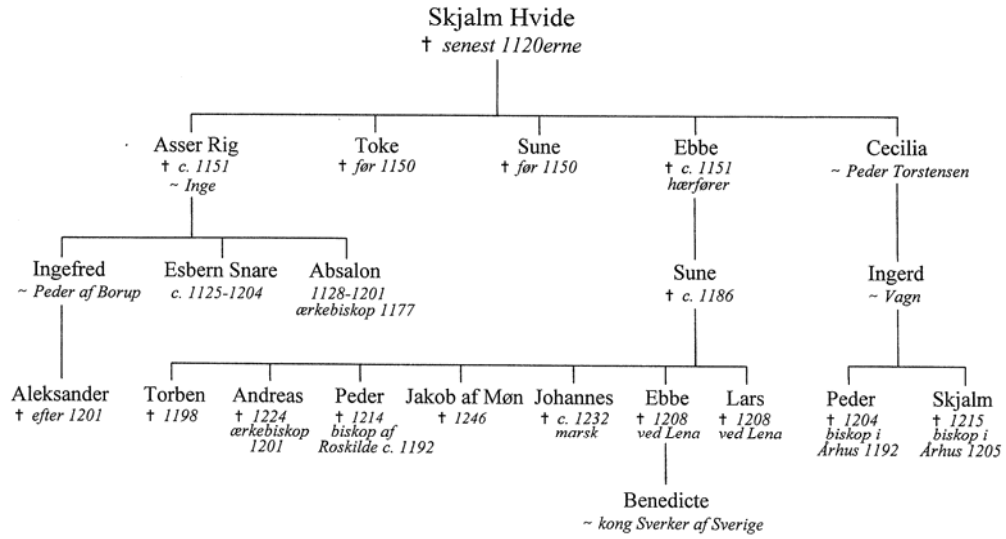
1137		18. september dræbes Erik Emune af Plov den Sorte.
1137-46		Erik Lam konge
1138-77		Eskil ærkebisp i Lund
1146/47		Sven Grathe vælges til konge i Østdanmark. Knud Magnusen vælges til konge i Jylland. En 11 år lang borgerkrig starter.
1146/47-52	Absalon i Paris på denne tid Sorø kloster stiftes ca. 1151	Sven vinder borgerkrigen med Valdemar på sin side. Knud må flygte af landet senest 1150.
1152		Landet deles mellem Knud, Sven og Valdemar.
1154		Knud og Valdemar driver Sven ud af landet.
1157		Sven vender tilbage, og landet deles igen i tre. I august dræbes Knud i Roskilde. Valdemar flygter til Jylland. I oktober besejrer Valdemar Sven ved Grathe hede, og Sven dræbes.
1157-82		Valdemar den Store konge
1158- ca 92	Absalon biskop i Roskilde	
1166/67	Kalundborg og København grund lægges	Buris Henriksen fængsles og blindes.
1170		Ved en stor kirkefest i Ringsted 25. juni bekræftes på én gang Knud Lavards helgenkåring og Valdemars søn, Knuds kroning.
1176		Magnus Eriksens og Karlssønnernes sammensværgelse.
1177-1201	Absalon ærkebiskop i Lund	
1180-81		Det store skånske oprør
1182-1202		Knud (den 6.) konge
ca. 1192-1214	Peder Sunesen biskop i Roskilde	
1192		Valdemar Knudsens oprør

1193		Prinsesse Ingeborg giftes med Filip August.
1201	Absalon dør	
1202-41		Valdemar Sejr konge
1204	Esbern Snare dør	

SLÆGTSTAVLE 1: KONGESLÆGTEN

SLÆGTSTAVLE 2: HVIDERNE

Kirkens opbygning i det 12. århundrede

s. 185 I spidsen for den vesteuropæiske (katolske) kirke stod PAVEN, biskoppen af Rom. Under ham blev kristendommen styret af ærkebiskopper, og under dem igen af de ordinære biskopper.

Den grundlæggende kirkelige enhed var STIFTET, det område der hørte under en BISKOP. En ÆRKEBISKOP havde opsynet over flere stifter og skulle ordinere de tiltrædende biskopper i disse stifter. Samtidig styrede en ærkebiskop selv et almindeligt stift, der, som det f.eks. var tilfældet i Danmark, ikke behøvede at være større end de øvrige biskoppers stifter.

Biskoppens opgave var at udbrede og forvalte troen i sit område. Hans ansvar var blandt andet at oplære præsterne, at holde dom i sager, der var under den kirkelige domsmagt, at indvie kirker og kirkegårde, og han skulle sikre, at sakramenterne (dåb, konfirmation m.v.) blev givet.

Et dansk stift var opdelt i SOGNE, der hver især passedes af en PRÆST, som var ordineret af biskoppen i stiftet. Sogneopdelingen var nok foretaget i Danmark i 1100-tallet, men det er langt fra sikkert, om man havde en præst til hvert enkelt sogn.

Alle skandinaviske stifter var i 1000-tallet under ærkesædet Bremen-Hamburg. Først i 1103 blev Skandinavien udskilt med Lund som ærkesæde. Senere i århundredet blev Norge (1152) og Sverige (1164) udskilt fra Lund som selvstændige ærkebispedømmer, således at Lund derefter var ærkesæde for præcis det daværende Danmark, dog også med missionsret i Venden.

De otte bispestifter i Danmark var Odense, Slesvig, Århus, Børglum (Vendsyssel), Ribe, Roskilde, Viborg og Lund. Til hver stiftsby hørte biskopskirken: DOMKIRKEN – der som regel lå i stiftets største by. I forbindelse med domkirken var der præster, der skulle hjælpe biskoppen med hans opgaver. Ved midten af 1100-tallet var disse præster ved de fleste af domkirkerne samlet i DOMKAPITLER.

Præsterne ved et domkapitel kaldtes KANNIKER. De bistod biskoppen i hans opgaver. Kannikerne havde en høj grad af selvstændighed overfor biskoppen, ikke mindst fordi de iflg. kanonisk (kirkelig) ret skulle vælge ham. De blev ledet af domprovsten, som vel nærmest kan kaldes biskoppens næstkommanderende.

Til hver kannik hørte et PRÆBENDE, et stykke jord han kunne leve af. Godsgaver til kirken var ofte i form af præbender, dvs. nyoprettede stillinger til kapitlet.

s. 186 Der hørte som regel jord til de enkelte embeder, fra biskoppens til præstens. Derudover bestod kirkens indtægter af TIENDE. Tienden blev i Danmark opdelt i tre lige store dele: én del til præstens underhold, en til kirkens vedligeholdelse, én til biskoppen. Især den sidste var omdiskuteret og blev først gennemført overalt i slutningen af 1100-tallet.

Ved siden af den egentlige kirke var der KLOSTRENE. Klostrene var ikke en del af den almenkirkelige organisation, men var alligevel under opsyn af den biskop, i hvis stift de lå.

Munkelivet spillede en særlig rolle i det kristne verdensbillede. Det var realiseringen af idealet om den kristne livsførelse. Man så op til klosterlivet, munke blev regnet for mere end almindelige præster. Selv biskopperne ønskede ofte at afslutte deres liv i fromhed og ydmyghed i et kloster.

Klostrene var normalt knyttet til en ORDEN. Det ville i første række sige, at de levede efter bestemte forskrifter, ORDENSREGELEN.

Den gamle BENEDICTINSKE orden havde ingen overordnet organisation, klostrenes eneste fællesskab bestod i, at de fulgte den samme regel.

Den første store reformorden inden for den benedictinske tradition var CLUNIACENSERNE, der dannedes i begyndelsen af 900-tallet. Ordenens formål var at sikre, at klosterlivet ikke afveg fra den oprindelige benedictinske ordensregel; der blev indført overvågning af ordenens klostre for at forhindre slendrian med klostertugten. Ordenens indflydelse kulminerede i begyndelsen af 1100-tallet, mange af dens klostre var blevet uhyre rige, og mange af paverne kom fra dens rækker.

I det hele taget var formodet slaphed i forhold til reglerne og til de asketiske idealer i de eksisterende stiftelser som regel drivkraften bag nye ordener. CISTERCIENSERNE fra begyndelsen af 1100-tallet forøgede kravene til askese og hårdt arbejde og skærpede overvågningen af klostertugten. Fra omkring 1120 til 1150 blev ordenen reelt ledet af BERNARD AF CLAIRVAUX, og i hans tid oplevede den nærmest en eksplosiv vækst.

s. 187

Ved siden af den benedictinske regel fandtes oprindeligt den AUGUSTINSKE. Augustinere levede ikke som benedictinerne i princippet fysisk afsondret fra den verdslige verden (dvs. langt ude i skoven). De levede oftere i byerne og deltog i verdslige aktiviteter. Det var ikke ualmindeligt, at domkapitler indrettede sig som augustinsk broderskab.

En særlig variant af augustinere kaldtes VICTORINERE, efter det parisiske kloster St. Victor, der stiftedes i 1114.

I det hele taget var tiden omkring 1100 de nye ordeners æra. PREMONSTRATENSERNE stiftedes i 1120 af Norbert af Premontre, KARTEUSERNE i 1084 af Bruno af Køløn.

Også de første KORSRIDDERORDNER opstod i disse år. Tanken bag dem var at forene et munkelignende fællesskab med, hvad man opfattede som den kristne ridders forpligtelser. Af korsridderordner opstod i 1100-tallet TEMPELHERRERNE fra 1118 og JOHANNITERNE eller hospitalsbrødrene (de senere malteserriddere) fra 1154. De sidste havde sygepleje som særligt formål.

Generelt var det sådan med reformordnerne, at de i mistillid til biskoppens opsyn med klostertugten i stedet selv holdt opsyn indenfor ordenen. Klosteret blev besøgt, visiteret kaldtes det, typisk en gang årligt.

Med cistercienserne var det kommet så vidt, at de helt var fritaget for at stå til ansvar for den biskopskirkelige organisation. De stod kun til ansvar overfor sig selv og i sidste instans overfor paven.

TIGGERMUNKENES ordener kom først til i 1200-tallets begyndelse. FRANCISKANERNE i 1221 (i Danmark 1232) og DOMINIKANERNE i 1216 (Danmark 1223).

HELGENDYRKELSE var et betydningsfuldt element i troen. Lige siden oldkirkens dage havde helgentilbedelse fundet sted. Dengang skulle man for at blive helgen være en af de martyrer, der var gået i døden for deres tro.

I middelalderen var rammerne for tildeling af helgennavnet blevet udvidet. Helgener fandtes nu i mange kategorier og klasser med jomfru Maria som den helligste af alle. Der krævedes nu ikke længere en pinefuld død i troens tjeneste for at blive KANONISERET, som helgenkåringen kaldtes.

Graden af anerkendelse kunne veksle. Det blev i 1100-tallet knæsat, at paven skulle godkende en helgen og opføre vedkommende på helgenlisten, før en helgenkåring var gyldig.

s. 188

Det var biskoppens opgave at gøre paven opmærksom på mulige helgenemner inden for sit stift. Biskoppen skulle holde øje med eventuelle helgener, afprøve om miraklerne, der tillagdes en helgen, var bevislige, og hvis de var det, anbefale paven en helgenkåring.

Hvis ikke sagen var stor nok til at besvære paven med, kunne biskoppen vælge en lille helgenkåring (beatificering), hvor biskoppen selv forestod ceremonien, men uden at få officiel godkendelse (kanonisering) af paven. En sådan lille helgen blev ofte ikke kendt og anerkendt uden for sit stift, men kunne være nok så populær lokalt.

Det vil føre for vidt at komme ind på det pavelige retsapparat og på de midler, kirken anvendte i sine konflikter med konge og andre verdslige magthavere. Her skal blot nævnes de to afgørende pavelige straffe overfor ulydige kristne: BANDLYSNING og INTERDIKT. Band var rettet mod enkeltpersoner og indbefattede et generelt forbud mod deltagelse i alle kristne handlinger for den bandlyste, herunder retten til at blive begravet i indviet jord. Interdikt var normalt rettet mod et helt område, men kunne også anvendes mod enkeltpersoner. Interdikt var en mildere form for band, det indebar et forbud mod at foretage en del kirkelige handlinger, men ikke alle.

Anvendte skriftlige kilder

SAXO: Saxos „Gesta Danorum“, „Danernes Bedrifter“ er afsluttet i det første årti i 1200-tallet. Krøniken slutter i året 1186. Den findes oversat af *Winkel Horn* i *Saxo Grammaticus: Danmarks Krønike, 1898, optryk 1984*.

Det store værk til de middelalderlige kilder på originalsproget er *Scriptores rerum danicarum medii ævi, bd. 1-8, udg. af Langebeck og Suhm, Kbh. 1772-1878*, i det nedenstående forkortet SRD.

Nogle af kilderne fra SRD er senere blevet udgivet i en korrigeret udgave: *M. Cl. Gertz: Scriptores minores historiæ danicæ medii ævi, 1-2, 1917-22 (genoptryk 1970)*, i det nedenstående blot „Scriptores Minores“.

SVEN AGGESENS KONGEHISTORIE slutter nogenlunde samtidig med Saxo, men er nedskrevet nogle år før. Den er oversat i *M. Cl. Gertz: Sven Aggesøns historiske skrifter 1916, genoptryk 1967*.

DEN ANONYME ROSKILDEKRØNIKE omhandler tiden frem til 1138 og er skrevet i eller lige efter dette år. En såkaldt „forlængelse“ dækker tiden ca. 1145-1157. Den er oversat i *Michael Gelting: Roskildekrøniken, Høbjerg 1979*.

KNYTLINGASAGAEN er nedskrevet på Island i midten af 1200-tallet af ukendt forfatter. Den omhandler Danmarks historie frem til midten af 1180'erne. Oversat i *Jens Peter Ægidius: Knytlinge Saga, København 1977*. Den omtales ofte som „aldeles uhistorisk“, hvad den bestemt ikke er.

Alle BREVE OG DOKUMENTER er samlet i *Danmarks Riges Breve*, 1. række, bd. 2, 3 og 4, København henholdsvis 1975, 1977 og 1958:

bd 2: 1053-1169

bd 3: 1170-1200, inklusive abbed Vilhelms brevbog

bd 4: 1200-1210

HELGENLEGENDERNE er oversat i *Hans Olrik: Danske Helgeners Levned, København 1893-94*. 1100-tals-legenderne er fordelt således:

Knud Hertug	s. 111-147
Provst Kjeld	s. 149-164
Abbed Vilhelm	s. 167-286
Niels Knudsen	s. 291-314
Hellig Margrethe	s. 369-373
Optegnelser om Knud Lavard	s. 348-368

Desuden findes nogle uddrag af en nu tabt Knud Lavard-legende i SRD 4, s. 256-61.

Til samme genre som helgenlegenderne hører levnedsskildringen af viborgbispens Gunner, den er oversat i *Hans Olrik: Viborgbispens Gunnars levned, København 1892*.

VENDERKRØNIKERNE: Er skrevet af gejstlige i Lübeck. De omhandler først og fremmest de saksiske hertugers og holstenske grevers historie, men indeholder samtidig en del oplysninger om Danmark. Den første, Helmolds, går op til ca.1170. Den anden, Arnolds, omhandler tiden fra ca.1170-1209. De formodes begge at være skrevet kort efter afslutningstidspunktet. De er begge oversat af *P. Kirkegaard* i henholdsvis: *Præstens Helmolds Slavekrønike, København 1881* og *Arnold af Lybeks Slavekrønike, Kbh. 1885*.

LANDSKABSLOVENE OG KIRKELOVENE er udgivet på nudansk i *Erik Kroman: Danmarks gamle Love på nutidsdansk, Kbh. 1945*. Kirkelovene for henholdsvis Skåne og Sjælland er nedskrevet i anden halvdel af 1100-tallet, mens landskabslovene for henholdsvis Skåne, Sjælland og Jylland er nedskrevet i første halvdel af 1200-tallet.

HIRDLOVEN (vederloven) findes i to middelalderlige versioner. En kort på dansk, udgivet af Absalon, findes oversat til nudansk i *Jørgen Olrik: Krøniker fra Valdemarstiden, 1900-01, s. 91-98*. Sven Aggesens latinske, udbyggede version findes oversat i *M. Cl. Gertz: Sven Aggesøns historiske skrifter, genoptryk 1967*.

BERETNING OM ESKIL OG HANS FARBRØDRE er i virkeligheden to beretninger. Beretningen om Eskils farbrødres pilgrimstogt findes oversat af Brian McGuire i *Museerne i Viborg Amt, 1981, s. 82-84*. Beretningen om Eskils ungdom er mig bekendt ikke oversat. Den kan findes på latin i *Scriptores Minores, bd. 1, s. 430-37*. Beretningerne formodes at være nedskrevet af franske cisterciensermunke på baggrund af ærkebiskop Eskils egne oplysninger.

DANERNES FÆRD TIL DET HELLIGE LAND er en beskrivelse af nogle danskeres lidet glørværdige indsats i korstoget 1187-91, skrevet af en vistnok norsk munk kort efter pilgrimsfærden. Oversat i *Jørgen Olrik: Krøniker fra Valdemarstiden, s. 117-84*.

DE DANSKE ÅRBØGER (annaler) er samlet udgivet på latin (enkelte på middelalderdansk) i *Erik Kroman: Danmarks middelalderlige annaler, København 1980*.

De vigtigste annaler er:

- COLBAZ-ÅRBOGEN, der blev anlagt i Lund i 1130'erne, hvorfra den førtes til Colbaz ca. 1177. Da den er bevaret i originalhåndskriftet, kan den give uendeligt mange flere oplysninger end de årbøger, vi kun kender fra afskrifter.
- den såkaldte VALDEMAR-ÅRBOG, der er anlagt i begyndelsen af 1200-tallet, men indholdsmæssigt også dækker 1100-tallet.
- ÆLDRE SJÆLLANDSKE KRØNIKE. Årbogsnotaterne fra denne er oversat i *Rikke Agnete Olsen: Sjællandske Krønike, Højbjerg 1981*.
- RYDÅRBOGEN. Rydårbogen findes oversat i *Rikke Agnete Olsen: Ryd klostres årbog*.

ÆLDRE SJÆLLANDSKE KRØNIKE indeholder foruden årbogsnotaterne (se ovenfor) også nogle længere beskrivelser, blandt andet af det store skånske oprør. Krøniken er ikke oversat i sin helhed. Den findes på latin i *Scriptores Minores, bd. 2, s. 20-72*. Passagen om det skånske oprør er oversat i *Inge Skovgaard-Petersen: Saxo som samtidshistoriker. Det skånske oprør, Scandia 56, 1990*.

En samtidig beskrivelse af OTTO AF BAMBERGS BESØG I DANMARK findes oversat i *Jan Steenberg: Kilder til Danmarks Historie i det 12. århundrede, 1965*.

Englænderen RADULFUS NIGERS KRØNIKE FRA VERDENS SKABELSE TIL 1199 indeholder en del afsnit om danske forhold. Afsnittene om borgerkrigen mellem Sven, Knud og Valdemar anses af mange for at bygge på en oprindelig dansk krønike med Knud Magnusen som hovedperson. Den er udgivet på latin i *Robert Anstruther: The Chronicles of Ralph Niger, New York 1967 (genoptryk fra udg. 1851)*. De dele, der handler om Danmark i perioden ca. 1070-1190, er oversat i *Jørgen Olrik: Harald Hens Love, Historisk Tidsskrift, 7 rk., bd. 2, s.177-212*.

Den såkaldte KONG VALDEMARS JORDEBOG er et samlingshåndskrift fra midten af 1200-tallet. Det indeholder blandt andet den ovennævnte Valdemarårbog. Af det øvrige indhold er især forskellige lister over kongens gods og indtægter interessante. Jordebogen er udgivet i originaltekst og oversættelse i *Svend Aakjær: Kong Valdemars Jordebog, København 1926-43 (genoptryk 1980)*.

Meget naturligt stammer de fleste af vore skriftlige overleveringer fra klostrene og de store kirker. Det drejer sig om ovennævnte årbøger, om gavebøger og velgørerlister, dødebøger, stiftelseshistorier for klostrene og bispekrøniker og bispelister for kirkerne.

– Kilderne fra Sorø kloster rummer et væld af oplysninger om Hviderne. SORØ KLOSTER GAVEBOG og STIFTELSESHISTORIE er oversat af Svend Ranvig og udgivet i *Svend Ranvig: Sorø-krøniken, bd. 2, København 1986*. Heri findes også SORØ GRAVKATALOG, ABSALONS SLÆGTS GENEALOGI og en beskrivelse af skjoldefriserne i Sorø kirke.

– ØM KLOSTERS KRØNIKE er udgivet i Jørgen Olriks ældre oversættelse i Århus 1968.

– RIBE BISPEKRØNIKE er oversat i *Fra Ribe Amt 1972-74, s. 260-73*.

– Senere (16. og 17. årh.) sammenstillede *bispelister* for Århus, Slesvig og Roskilde findes på latin i SRD. Roskilde i bd. 7, s. 152-66, Slesvig, s. 166-76, Århus, s. 209-16.

– Næstveds klostres forskellige velgører- og dødelister findes delvis oversat i *H.J. Helms: Næstved St. Peders Kloster, Næstved 1940*. Den latinske tekst findes i SRD 4, s. 289-406. Det er fra Næstvedkilderne, vi har de fleste oplysninger om Bodil-slægten.

– LUNDS BRODERLISTE (memoriale fratrum), en KONGELISTE og forskellige andre kirkelige lister fra Lund findes udgivet på latin i *Lauritz Weibull: Lund Domkyrkas nekrologium, Lund 1923*. Lundenekrologiet er ligesom Colbaz-årbogen uhyre informativt, fordi vi har det i originalhåndskrift.

– De spredte overleveringer af ROSKILDE GAVEBOG er udgivet på latin i *Alfred Otto: Liber daticus roskildensis, Kbh. 1933*.

– SUNESØNNERNES PSALTER er mest interessant, fordi en lille kalender foran i psalteret rummer dødsnotitser om Sune Ebbesens slægt sammenblandet med dødsnotitser om den svenske kongeslægt. Psalteret er ikke udgivet i sit hele, men notitserne er udgivet i *Archaeologia or Miscellaneous Tracts relating to Antiquity, vol 46, London 1881*.

– Absalons deltagelse i den skånske GUMLÖSA KIRKES INDVIELSE findes ikke oversat. Den findes på latin i SRD 5, s. 377-79.

– BERETNINGEN OM ST. MIKKELS KLOSTER I SLESVIG OG STIFTELSEN AF RYD KLOSTER findes på latin i *Scriptores Minores 2*, s. 146-151.

– et lille uddrag af en tabt DØDEBOG FRA DET SKÅNSKE KLOSTER HERISVAD er gengivet i *Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil År 1800, fotografisk optryk, København 1964, s. 3*.

Der er spredte henvisninger til danske forhold i flere tyske annaler. Her er anvendt tyske oversættelser af MAGDEBURG-ANNALERNE, ERFURT-ANNALERNE, Paderbornfortsættelsen af HILDESHEIM-ANNALERNE og OTTO VON ST. BLAISSENS KRØNIKE, alle udgivet i serien *Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit, 1862-81*.

I den norske KONG SVERRES SAGA er der også enkelte henvisninger til danske forhold. Den er udgivet i *Storm & Bugge: Norges Kongesagaer I, Kristiania 1914*.

Fra *Ellen Jørgensen: Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidlige Udvikling*, trykt i Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, Hist. og fil. afd., 7. rk. bd. 1, s. 121-243, er hentet danske referencer i henholdsvis ST. GENEVIÈVE-KLOSTRETS DØDEBOG og ST. VICTOR-KLOSTRETS DØDEBOG.

Folkeviserne er alle sent nedskrevne; de er derfor ikke særlig pålidelige som kilder, og jeg har kun benyttet dem overfladisk. De såkaldte historiske folkeviser fra 1100-tallet findes i *Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser, 3. del, København 1862, s. 1188*.

Den islandske FORNMANNA-SAGA, der indeholder sagnet om Absalons død, er her kun refereret efter gengivelsen i Olriks Absalon-biografi.

Forslag til videre læsning

BREDE FREMSTILLINGER: Der er efterhånden et pænt udvalg af Danmarkshistorier, hvori det 12. århundrede naturligvis også behandles. *Hal Koch: Kongemagt og kirke, Politikens Danmarkshistorie, bd. 3, 1969*, hører stadig til de bedre, selvom Hal Kochs stilling til kirkens indflydelse til tider er lidt for ukritisk. En mere tør, men stadig letlæst og til dels diskuterende udgave, er *Aksel E. Christensen: Tiden 1042-1241 i Gyldendals Danmarkshistorie, bd. 1, 1977, s. 211-399*.

OM ABSALON OG HVIDERNE: Der blev produceret mange Absalon-biografier i forrige århundrede og frem til begyndelsen af dette. *Hans Olrik: Absalon, bd 1-2, København 1908-09*, er den bedste af dem. Olriks biografi er meget grundig og velskrevet, men har til tider karakter af hyldest til hovedpersonen. Der er i senere Danmarkshistorier givet udtryk for langt mere kritiske vurderinger, men ikke i samlet form. En fremstilling af Hviderne som sammensvorne magtsøgere findes dog i *John Danstrup: Træk af den politiske kamp 1131-82 i Festskrift til Erik Arup, 1946, s. 66-87*; heri tillægges Hviderne i høj grad, hvad man kunne kalde mafialignende træk.

I forbindelse med en Absalon-udstilling i 1996 blev udgivet en samling artikler, såvel bredt tegnende som specielle, i *Absalon, fædrelandets fader, Roskilde 1996*, herunder refereret til som „Fædrelandets fader“.

EJENDOMSFORHOLD: Det anerkendte hovedværk om hele godsstrukturen er *Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, København 1968*. Hvidernes rigdom og godsmængde har især været undersøgt af Poul Nørlund. Han har fremstillet forskellige sider af spørgsmålet i *Jordrotter på Valdemarstiden, i Festskrift til Kristian Erslev, København 1927, s. 141-70*, og i *Klostret og dets gods i Sorø. Klostret – Skolen – Akademiet gennem Tiderne, København 1924, s. 53-131*. Specielt om Sune Ebbesens enorme godsmængde: *Tage E. Christiansen: Sune Ebbesens halve hovedlod i Historisk Tidsskrift 1981, s. 183-91*

KIRKEN OG TROEN: Hvis man ønsker nærmere indsigt i den kirkelige udvikling herhjemme, er hovedværket *Hal Koch: Den danske kirkes historie, bd. 1, 1950. Edw. Ortved:*

Cistercieordenen og dens klostre i Norden, bd. 1, København 1927, er en ualmindelig grundig beskrivelse af cisterciensernes historie og ordensregler. *Axel Bolvig: Kirkekunstens storhedstid, Viborg 1992*, forsøger at give et billede af kirkebyggeriets sociale forudsætninger og konsekvenser.

SKÅNSKE OPRØR: Det skånske oprør i 1180-81 berøres i flere artikler i *Til kamp for friheden, Aalborg 1988*, og en enkelt handler specifikt om oprøret: *Poul Holm: De skånsk-hallandske bondeoprør 1180-82*. Artiklen *Det skånske oprør 1180-82* i „Fædrelandets fader“ har lidt mere Absalon-vinkel på samme emne. En tredje vinkel på emnet kan læses i *Inge Skovgaard-Petersen: Saxo som samtidshistoriker. Det skånske oprør* i *Scandia* nr. 56, 1990.

DIVERSE EMNER: Landbrugets historie, eller rettere: historien om livet på landet, er beskrevet i *Erland Porsmose: Middelalder o.1000-1536* i *Det danske landbrugs Historie, bd. 1, Odense 1988*, s. 205-417. *Niels-Knud Liebgott: Dansk middelalderarkæologi, København 1989*, behandler på en let tilgængelig måde arkæologiens resultater. *Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, København 1940*, er hovedværket om retslige forhold. En blanding af specialstudier og almen samfundsbeskrivelse er *Kristian Erslev: Valdemarernes Storhedstid, 1898*, genoptryk 1972. Det er stadig en af de mest givende beskrivelser af, hvad man kan kalde Valdemartidens statshusholdning.

PARIS: Lærdommens mekka, Paris, er beskrevet i to udgivelser om henholdsvis Absalon og Anders Sunesen, med vægt på tiden ca. 1150 og ca. 1200. I „Fædrelandets fader“ finder man *Birger Munk Olsen: Absalons studier i Paris*. I artikelsamlingen *Anders Sunesen – stormand, teolog, administrator, digter, København 1985*, har samme forfatter skrevet *Anders Sunesen og Paris*. Også Olriks ovennævnte Absalon-biografi indeholder et detaljeret afsnit om Paris. En introduktion til Pierre Abélards tænkning og dramatiske liv samt til nogle af tidens trosmæssige og intellektuelle kampe fås i *Leif Grane: Pierre Abélard, København 1964*.

EUROPÆISKE FORHOLD: Det mest givende værk til den almene europæiske udvikling på denne tid er *Georges Duby: The Age of the Cathedrals, London 1981* (fransk udg. 1976). Samme Duby er oversat til dansk med den meget underholdende og samtidig indsigtfulde *Verdens bedste ridder, 1987* (fransk udg.1984). Et generelt værk på dansk, der også kan læses med godt udbytte, er *Kai Hørby: Den kristne middelalder, 1991*, som er bind 3 i serien *Det europæiske Hus*. Hovedvægten er lagt på den kulturelle udvikling.

Frankrigs almindelige historie i perioden, med vægt på kongemagtens udvikling, er behandlet i *Elizabeth Hallam: Capetian France 987-1328, London 1980*.

Personregister

Absalon 78
Adelbjørn, biskop 39
Adolf af Holsten 143
Aleksander, Absalons nevø 31, 92, 155-159, 170
Aleksander, pave 118, 139
Andreas Mundskænk 173
Andreas Sunesen 56, 104, 133, 139, 147, 155-156, 158, 164, 173-174
Arnold af Lübeck 12, 90, 136, 156, 162, 167, 169
Arthur, konge 151
Asser Rig 14-16, 18, 20-22, 27-28, 29, 32, 36, 36, 48-50-52, 70, 73, 99, 122, 125, 157
Asser, biskop 85
Asser, domprovst 126
Asser, ærkebiskop 18, 38, 123, 162
Aute, Skjalm Hvides bror 47
Axel Larsen 13, 67

Benedicte, dronning 174
Bernard af Clairvaux 56, 59, 64-65, 122
Bodil, dronning 123
Bodil, storgodsejer 18-19, 34
Bugoslav af Pommern 136
Buris Henriksen 68, 83, 92, 98, 111-117, 126

Cecilia, datter af Skjalm Hvide 30, 31, 70, 83, 101, 151
Cicero, antik forfatter 60

Ditlev, hirdmand 78

Ebbe Skjalmsen 18, 25, 31, 40, 44, 69-70, 73-75, 109, 173
Ebbe Sunesen 104, 138, 173-174
Elene, gift med Esbern Snare 157
Elias, biskop 70, 77
Erik Ejegod 7, 16-18, 47-48, 52, 59, 68, 123, 150
Erik Emune 16, 28, 34, 36, 38-39, 43, 47, 50, 67-68, 70, 74-75, 84, 107, 123, 137
Erik Klipping 175
Erik Lam 39-40, 68, 84, 111-112, 114, 121-125, 157
Erik Menved 175
Erik Plovpenning 164, 174
Esbern Snare 13, 15, 22, 30, 32, 44, 77, 81-82, 88, 91-92, 107, 122, 129-130, 132, 134, 156-158, 160, 167, 170, 175
Eskil, biskop 98
Eskil Hærfører 124
Eskil, ærkebiskop 52-54, 69, 74, 77, 84, 87, 97, 111, 117-118, 120-123, 125-127, 134, 139, 171
Filip August 138-139
Frederik Barbarossa 71, 118, 120, 134-135, 137-139, 151

Geoffrey af Mountmouth 151
Gertrud, dronning 135
Gilbert de la Porreé 64
Gorm den Gamle 49
Gotskalk, fyrste 46
Guibert de Nogent 60
Gunner, biskop 147
Gyde, datter af Ebbe Skjalmsen 151

Hans Olrik 13
Harald Blåtand 14, 19, 46
Harald Hen 50, 112, 150
Harald Kesja 16, 28, 39-40, 67
Harald Skrenk 136
Helmold, præst 12, 74, 79
Henrik Harpestreng 164
Henrik Løve 54, 68, 77, 115, 135, 137-138
Henrik Skadelår 39
Herlog, morder 151, 154

Inge, Absalons mor 15, 28-30, 32, 51-52, 79, 81
Ingeborg, dronning 138-139, 171
Ingeborg, gift med Knud Lavard 48, 123
Ingefred, Absalons søster 30-31, 81
Ingerd af Regenstein 174

Jakob af Møn 138, 173
Jakob Erlandsen 173-174
Jakob Sunesen 173-174
Jens Grand 173, 175
Johannes Sunesen 173-174
John, konge 164
Justinus, historiker 60

Karl den Store 59, 61, 120, 151
Karl Karlsen 115, 124-125
Karl Marx 149
Kristine, Valdemar den Stores søster 115-117
Knud den Hellige 28, 33, 50, 68, 87, 124, 133, 150, 112, 154
Knud den Sjette 89, 111, 113-114, 117, 120, 134-136, 138-141, 143-145, 147, 149, 158, 160, 165, 167-169, 171
Knud den Store 40, 53, 132, 145, 146
Knud Henriksen 68, 114
Knud Karlsen 124, 125
Knud Lavard 16, 18-19, 26, 28, 36, 38, 46, 48, 49-50, 52, 67, 109-110, 114, 117-118, 120, 142, 154
Knud Magnusen 68-81, 82-83, 113, 124, 142
Kristian Kok 159
Kristian Svensen (den yngre) 125
Kristian Svensen 16, 18-19, 39, 74, 123

Kristoffer, hertug 91, 112, 117, 142

Lambert, biskop 53

Lars Sunesen 138, 173-174

Ludolf, fangevogter 156

Ludvig den Sjette 60

Ludvig den Syvende 58-59, 66

Ludvig Holberg 149

Magga, datter af Skjalm Hvide 30

Magnus Eriksen 112, 125-126, 142

Magnus Nielsen (den Stærke) 16-17, 28, 38-39, 67, 68, 71

Margrethe, helgen 127, 151, 154

Margrethe, nævnt i testamente 158

Morten Pedersen 13, 16

N. F. S. Grundtvig 131

Niels Erlandsen 173-174

Niels Knudsen 113

Niels Staller 159

Niels Stigsen 173-174

Niels, konge 16-17, 19, 33, 36, 38-40, 43, 47, 50, 67-68, 123, 133, 146, 150, 163

Olaf Glug 150

Olaf Haraldsen 40, 68

Olaf Hunger 28, 150

Olaf Mundskænk 173

Orm, norsk stormand 115

Otto af Bamberg 162

Otto af Brandenburg 156, 174

Peder af Borup 79

Peder Bodilsen 16, 18, 26, 33, 38-39, 84, 121, 123

Peder Jakobsen 173

Peder Skjalmsen 88

Peder Strangesen 151

Peder Sunesen 55, 66, 154-156, 158, 170-171, 173-174

Peder Torstenssen 31, 70, 73, 77, 83, 91-92, 101, 151-152, 156, 173

Peder Vagnsen 156, 173

Petrus Lombardus 64

Pierre Abélard 56, 63-65

Plov (Sorte Plov) 39

Radulfus Niger 12, 68

Rane Jonsen 175

Richard Løvehjerte 53

Rike, biskop 84

Sallust, historiker 60

Saxe Torbensen 129-130

Saxo Grammaticus 11, 14, 22, 45, 46-47, 55, 68, 69, 73-75, 77-79, 82, 85-86, 88-92, 112, 115-116, 122-123, 125, 126, 129-131, 134, 149-150, 158, 164-165, 168, 170-171

Siegfried af Orlamünde 135

Skjalm Hvide 15-20, 27-28, 31, 47-48, 70, 73, 83, 100, 110, 154-155

Skjalm Vagnsen 156, 173

Sofie, dronning 72, 74-75, 81

Stig Andersen (Marsk Stig) 175

Suger, abbed 56, 59, 151

Sune Ebbesen 31, 73, 88, 91-92, 105, 109, 129-130, 132, 134, 141, 147, 151, 154-156, 173-175

Sune Skjalmsen 18, 31

Sven Aggesen 74, 79, 132, 149, 150, 168

Sven Estridsen 46, 50, 67, 150

Sven Grathe 15, 30, 42, 47, 48, 50, 53, 68-71, 72-77, 79-83, 92, 101, 107, 118, 124

Sven Tveskæg 40

Sven, biskop 74, 123, 124

Sverker, konge 72, 174

Sverre, konge 137

Tage fra Fyn 92

Thomas, prior 70

Toke Skjalmsen 18, 31, 34, 36, 70, 154, 173, 175

Torben, foged på Søborg 92

Torben Sunesen 156, 173-174

Trued, stormand 18-19, 123

Tyge, biskop 84

Ulf (Ribe-Ulf) 73

Vagn, stormand 150

Valdemar den Store 13, 49-50, 68-82, 84-85, 87-91, 95, 98, 101, 109, 111-118, 120, 123, 124-126, 130-131, 133-139, 142, 145, 156, 163, 164, 167-168, 170-171

Valdemar den Unge 163

Valdemar Knudsen 104, 142-143

Valdemar Sejr 138, 140-142, 143, 157, 160, 163, 165-166, 172, 174

Valerius Maximus 60

Victor, pave 118, 139

Vilhelm af Æbelholt 13, 55, 103-106, 139, 144, 159-160, 168, 170-171

Vilhelm Madsen 13

Vladimir af Kiev 124

Åge, stormand 130

